

Бдење

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг / Књажевац, број 21-22, година VIII, октобар - децембар 2009.

ISSN 1451 - 3218

КУЛТУРНИ
ЦЕНТАР
СВРЉИГ

КЊИЖЕВНИ КЛУБ
Бранко Миљковић
КЊАЖЕВАЦ

Бдење

Уредништво

Зоран Вучић (главни и одговорни уредник),
Обрен Ристић (заменик главног и одговорног уредника),
Радослав Вучковић (оперативни уредник), Стојан Богдановић,
Недељко Богдановић, Злата Коцић, Драгослав Живковић,
Драги Петковић, Русомир Д. Арсић

Секретар уредништва

Зорица Бранковић-Басарић

Уметничко обликовање

Владан Васић

Лого

Драган Радоњић

Издавачи

Културни центар Сврљиг
Књижевни клуб „Бранко Миљковић“, Књажевац

За издаваче

Зоран Гавриловић
Обрен Ристић

Адреса

Културни центар Сврљиг, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059
е-mail: kcsvrljig@sezampro.rs / bdenje_srg@yahoo.com
Књижевни клуб „Бранко Миљковић“, Књажевац, п.фах 58
е-mail: obren@kul-tim.net

Часопис излази четири пута годишње, цена примерка 250 динара, годишња претплата 1000 динара, за иностранство двоструко. Претплату уплаћивати на жиро рачун: 840-563664-40 (са знаком за „Бдење“).

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија Републике Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили
Скупштина општине Сврљиг и Скупштина општине Књажевац

Техничка припрема

Млађан Ранђеловић

Штампа

Галаксија Луково, galaksijanis@gmail.com

Слободан Стојадиновић

НОБЕЛОВОМ КОМИТЕТУ

Удружење боксера и каратиста Кине има седамдесет
Милиона чланова а седам хиљада тих спортиста
Објавили су преко триста милиона књига поезије за
Последњих тридесет година.

Господо академци читајте песничке збирке
Кинеских боксера и видећете да је књижевност много
Виталнија него што се мисли у Европи.

Кинески каратисти пишу на више од тридесет језика
Од којих многи постоје преко 2000 година.

Кинески уметници овог профила свесни су колико
Европа и посебно Алфред Нобел дугују кинеској култури.

У последњих тридесет година све што је најбоље на
Енглеском, француском и немачком језику написали су
Кинески боксери и каратисти и доставили онима који то
Заслужују.

Хоћете ли да објавимо за колико је месеци седам
Кинеских боксера (ниједан млађи од седамдесет година)
Написало 150 песама за вашег песника Томаса Транстремера?

Нисмо противни да господин Транстремер замези Нобелов
Пекмез уколико прекине с избегавањем обавеза према својим
Кинеским родитељима који му епитаф за надгробни целофан
У рукавицама од медвеђе коже пишу.

У наредне три године наш кандидат за Нобелов шеширић
Је г. Чу Де с Чегра. Романи су му ветровити и миришу на јаја. Нема
Бољих есеја од његових о кинеско-шведским вицевицама. Песме
Су му стално трудне. Ако вам није по вољи овај песник из Србије
Бићемо принуђени да објавимо шта је написао за фирме Бекет,
Бродски, Сингер и друге компаније.

И питајте песника Транстремера зашто је заплакао када му је
Чу Де рекао да му је превео песме за један од важнијих часописа
Кинеских боксера и каратиста. То беше у Београду ове године а
Биће и на другим местима надаље.

СВЕ НЕМЉИ

Момчилу Настасијевићу

Да ли се нагађа вртложније у рају
Или у паклу: Овде су твоје животе
Опоколили али још не наздрављују
О чему ћуте села стуцана у анегдоте
Ћутнути не смем ђубасто крате
Краћење и на списку је списак
Све намљи чује се далеко врисак
Уши се с очима више не брате
Већ се гађају мирисима љутим
Кад песме у књизи окупим
Читам их сам и пијанац понеки
Ако имам да му платим ракију
А Горе не дај Боже сањах одобравају
Сваких сто година минут за поезију

ЗА ПРЕПОРОД

Драгану Лубарди

Не срушимо ли град од Калемегдана
До цркве неће се видети онолико
Колико треба самоћа самохрана
А двојник победника залутаће прилико
У надљуде и ето бруке свечане
На Врачару и мира вртирепског
Теразије пошумити а гарди дудуке
Поделити и имаћемо духа светског
Довољно да се Свети Сава не љути
На песнике и просјаке због пијанства
Град се мора од храма одмакнути
Ако нам је до видовидости тајанства
Од Калемегдана до Славије треба нам шума
Да знамо једном колико смо сишли с ума

ЈЕЖЕЊЕ

Како се пати од жеља када се ситне
Или укрупњавају без беса вртлогу упркос
Који их витла питао сам ћутње елитне
И нисам могао знати да ли ме издаје пркос
Поносу или се тврдоглавост коцка у страх
За мила преображења чије снове ширим
Ниподаштавајући војску бранећи њен прах
Бодљикави заклет пред сузама кривим
За све што је право да дуго неће бити
Могућа заклетва ни пред ким али Кнеже
Победиће онај који уме осоколити
Оне што из песме у стварност беже
Много је све знати вечера дуго траје
И биће увек дужа него што је била
Војводе један другом неће залогаје
И чаше избројати и та мртва сила
А не непријатељ омекшаће снагу и вољу
Војницима да сами себе победе
Сабље и копља играће по бојном пољу
А победиће ко бога у себи не поједе
До краја а пунићемо брзо уста сува
И они и ми не може се живети из навике
Ко није луд не може ни у сну да сачува
За претке помене а за потомке празнике
Колико видим Бог у прсте смрзле дува
И смешне су му наше наопаке разлике

КАД ЋУТАЊЕ ЗАПОВЕДА

Црвенкасто вино разгледа у жилавом мраку
Песмине споменике... и када изненада наиђе
На трагове цвећа рођака не мења смер
Ко га по мирису тражи неће ни нејаку
Преобразити идеју могне ли да сиђе
До себе верујући да се пење у звер
Како је свака кап вина летећи тањир
А ја пијем и не закопавам патњи паузе
Већ вртлоге витлам: коме треба мир
Тог ни плитак гроб не гости дуже
С истим жаром и ледом: напред гледа
А уназад види онај који нема куд
Из себе али тада ћутање заповеда
Испред истине која замуцкује узалуд

Борислав Живуловић

МАТУРАНТСКО ВЕЧЕ

Професор историје Вукашин Костић је присуствовао свакој матурантској забави откако је из Београда дошао да ради у ову школу. Без обзира да ли је предавао генерацији која је славила или није, он је увек тражио од колега да му резервишу једну карту за то вече. Није учествовао у весељу, јер није умео ни да игра ни да пева, чак није ни пио, нити је са ученицима имао односе који би му дозвољавали да се са њима весели. Али то професору Вукашину није сметало да се угодно осећа. Обично би заузео место за неким столом у прикрајку и са уживањем посматрао шта се у сали дешава. Колеге професори који су се дели с њим брзо би се растурили по сали забављајући се са ученицима на разне начине. Остајао је обично сам што му је највише и одговарало. Стално је стрепео да га нека колегиница не замоли за игру или да га неки весели колега не приморава да се прикључи његовом друштву.

Те године директор Цветковић одлучио је да се матурантско вече одржи почетком априла, знатно раније него обично. Разлог је био једноставан - избећи ће се она еуфорија којој су ученици изложени уочи забаве, а остаће им и више времена да се припремају за испит зрелости.

Поред овога постојало је још нешто што је представљало новину. Одлучено је да на забаву буду позвани и родитељи ученика. Ранијих година то се није практиковало, јер се сматрало да то вече припада само ученицима. Међутим, последњих година разузданост и недолично понашање ученика на тим забавама достигло је такве размере да је морало нешто да се предузме. Присуство родитеља могло је да буде само од користи, јер ће ученици тада да поведу више рачуна о томе како се понашају.

Та одлука директора Цветковића имала је различите ефекте. Професори су њоме били задовољни, јер ће коначно престати њихове муке на тим забавама. Неће више морати да смирују припите ученике и страхују да се нешто непријатно не догоди. Поздравили су одлуку директора и сматрали је исправном. Али, зато су ученици били крајње незадовољни. Сматрали су да је њихова генерација кажњена, јер ће им родитељи само сметати у проводу. Тако су почели протести код разредних старешина, а на таблама по учионицама исписиване су често и непримерене поруке на рачун директорове одлуке.

Иако је одскора директор, Цветковић је био добро обавештен о томе како су изгледала и завршавала се та ученичка весела. Осим тога био је строг и није волео да се упушта у расправе са ученицима. Није придавао значај некаквом ученичком самоуправљању за које је сматрао да је више штетно него корисно за образовни и наставни процес. Зато је изгледало да су његови погледи у односу на ученике били помало старомодни.

Проблем је решио тако што је позвао представнике ученика у своју канцеларију и, не дозволивши им да изнесу своје мишљење, рекао: „Ове године ће забави присуствовати и ваши родитељи, јер је такав ред. То је у духу традиције наше школе. Не позвати их била би срамота за школу, а увреда за ваше очеве и мајке. И још и ово - за сада се још увек професори и ја питамо за све оно што се тиче школе. Ваше је само да се управљате по ономе како ми одлучимо. Тако ће бити све док се нешто не промени, па ви почнете да управљате школом. Тада вам ми нећемо бити потребни. То је све што имам да вам кажем. Сада пожурите на часове, јер већ касните!“ Било је очигледно да се директор држао начела да његова реч буде последња.

* * *

Као и ранијих година и ова забава је почела приредбом коју су ученици припремили. Програм је био у духу вечери - весео и пун шала и порука упућених професорима. Сви су се смејали препознавајући оне којима су жаоке упућене. Затим је

уследила вечера на којој се више пило него јело. А када је оркестар засвирао музику за игру сви су са одушевљењем поскакали са својих места и похрлили ка средини сале.

Професор Костић је убрзо остао сам за столом. То му није сметало, напротив овога пута му је било посебно занимљиво, јер су ту били присутни и родитељи ученика иако већину није познавао, јер је одскора живео у овом граду. Неколико пута су му прилазиле колегинице молећи га за плес и покушавајући да га извуку из његовог угла, али он се није дао: „Само ви, колегинице, уживајте у игри. Где баш мене нађосте, нисам вам ја погодан за игру, само бих вас изгазио. Овако ми је сасвим лепо!” Што је забава постајала веселија и бучнија све су му мање прилазили.

Пратећи шта се дешава у сали професор примети да за суседним столом седи човек који је као и он био сам. Видело се да је и њега друштво напустило. Био је онизак, дебео и црвен у лицу. Седео је заваљен у столицу, раширених ногу и истуреног повећег стомака. Кошуља му је била откопчана, а кравата разлабављена и накривљена.

Да је све те детаље на време уочио професор би се правио да и не примећује свог суседа. Али он је имао мало искуства када су у питању људи и њихов изглед и понашање. Тешко се онда могло и претпоставити да је био у стању да у свом суседу препозна човека који је доста попио. Једноставно, видео је усамљеног човека и то је било довољно да му се обрати.

„Добро вече! Како вам се чини ово вечерас? Деца нам се уљудно владају када су им ту родитељи. Иначе, умеју они да створе доста проблема на овим забавама“

„Шта има да ми се чини,” одговори човек набусито и не погледавши га. „Обично лудовање балавурдије у коме ни њихови професори не заостају, јер нису ништа бољи од њих. Све у свему дозлабога досадно!” Тек тада професор Вукашин примети да на столу његовог суседа стоји готово до пола испијена флаша неког жестоког пића и да је човек поприлично пијан.

„Можда сте у праву што се тиче ученика, али мислим да

се професори сасвим коректно понашају“.

„Ма, шта ви имате да мислите, као да их ја не познајем. Сви су исти. Не зна се ко је гори, они или ученици. Немојте само мени да причате. Него, кад су нас већ сви напустили да се упознамо. Ја сам Сретен Трбојевић, рече и уместо да пружи руку професору он подиже чашицу: „Живели!“ Пошто је отпио гутљај он додаде: „Радим у Геодетској управи!“.

У том тренутку једна колегиница је руком показивала професору да дође на подијум за игру. Он јој даде знак да је у разговору са суседом и она одмахну руком: „Ништа онда, други пут!“.

Сусед који је посматрао ту сцену му рече: „Зашто не идете кад вас женска зове. Идите, мало ђипајте са овом мангупаријом. Не би вам шкодило да скинете који килограм. Видим добро сте се попунили“. То је била отворена алузија на професоров изглед, јер Вукашин је стварно био крупан и помало гојазан човек. Био је чудно грађен тако да је све на њему изгледало необично. Својим изгледом је свима падао у очи. Имао је малу главу у односу на тело. Био је увек високо подшишан, а кратка и густа коса штрчала му је на глави. Осим тога имао је велике уши које су му због кратке косе изгледале још веће. Још од детињства кратковид, носио је старомодне округле наочаре црних оквира. Осим тога сав је изгледао некако незграпно. Рамена и грудни кош били су му уски и неразвијени, док се доњи део тела нагло ширио у гломазан труп. Јакe ноге завршавале су се великим стопалима што га је чинило трапавим. Цела његова фигура изгледала је некако троугласто, горе узана, а наниже све ширира. Носио је искључиво беле кошуље, тамне кравате и тесне сакое на којима је могао да закопча само горње дугме. И поред тога све на њему било је чисто и испеглао.

„А како се ви зовете,“ изненада га упита човек. „Ниси ми се представио. Ја све ове професорске хијене познајем. Ти си изгледа неки нови?“

Вукашин се трже на овако ружну квалификацију својих колега, а није му се свидело ни што му се човек обраћа са „ти“. Ипак су се тек малопре упознали. Са њиме нико није разговарао на такав начин. Ипак је рекао име и додао како је већ годину

дана професор у овој школи.

„Нисам чуо за вас. Изгледа да нисте много запажени чим вам нису до сада прикачили неки надимак. Нема човека у овој селендри да му нису прикачили неки надимак. А тек професори, њима дају и по неколико. Ето, мене зову Срета Летва, јер сам геометар“.

Професору Костићу стварно ученици нису дали никакав надимак мада је својим изгледом давао итекако повода да га има. Можда су му неки и наденули, само он то није знао.

„Знате, тешко је данас радити са младима. Ма колико се човек трудио да буде толерантан, они само гледају како да вашу попустљивост искористе. Мене је моја покојна мама натерала да се одређим за овај позив, мада ја то нисам желео. Али ја сам све њене жеље испуњавао. Када је умрла ја то нисам могао да поднесем и побегао сам из Београда, јер ми је било мучно да останем у стану у којем сам живео с њом!“

„Напустили сте Београд и дошли у ову вукојебину да живите само зато што вам је кева умрла. Па ви нисте нормални!“

Вукашин се овог пута стварно покајао што је ступио у разговор са овим неотесанком. Он није навикао да се неко тако опходи према њему. Осим тога клонио се непријатних ситуација и људи који су у стању да некога повреду. Одувек се увреда бојао више него било чега другог. Ипак у речима тог човека, ма како биле казане, било је неке истине. Напуштањем Београда Вукашин је сматрао да ће нешто да промени. Хтео је да избрише сва сећања на мајку, па је после њене смрти сачекао извесно време да утврди да ли ће успомене почети да бледе и прелазе у заборав. Када је увидео да је у животу био исувише везан за њу и да у томе неће успети, напустио је стан у коме је са мајком живео и дошао у овај градић далеко од Београда. Сматрао је да ће бежањем из великог града у коме се родио и провео добар део живота све из основа да измени. Али се испоставило да он не уме да живи на други начин. Све је остало по старом. Мајке, додуше, више није било поред њега, али то ништа није изменило. Наставио је да живи онако како га је она научила.

Као да је приметио промену на лицу професора човек му

се пријатељски насмеши и нали две чашице: „Е, а сада је ред да попијемо по једно пиће у знак нашег познанства. Важи?“

„Не долази у обзир,“ побуни се Вукашин. „Најлепше вам захваљујем на пажњи, али мени је лекар строго забранио алкохол. Због неких стомачних тегоба, знате“. Хтео је да дода и „због хемороида“ али му се то учинило неприкладним.

„Ма дајте, човече, то је којешта. Није то никакав разлог. Хајде да наздравимо!“

„Ни говора. Жестока пића не конзумирам!“ Професору је било непријатно да његово одбијање човек не схвати као увреду, па рече: „Но када већ наваљујете, пристаћу да ме почастите једним добрим чајем!“

„Ма какав чај! Нисмо ваљда болесни. А и ко би нам сада кувао чај? Сви би нам се смејали!“ Затим устаде, мало се занесе, али се ослони о сто и позва конобара коме шапну нешто на уво. Када овај оде, он се окрете професору и подиже прст као да се обраћа детету: „Професоре, немој ја да те учим реду. Како би то изгледало да подигнемо шоље пуне чаја и наздравимо један другоме. Нисмо ваљда Кинези. Наручио сам једно право пиће. Донеће нам виски!“ То рече и скљока се на столицу.

Вукашин покуша још једном да се одбрани поменувши гастритис „или нешто још горе“ али га човек прекиде: „То ништа не значи. Мени су још пре пет година прогнозирали да ћу да умрем за два месеца ако наставим да пијем. Па јесам ли мртав? Један виски може само да вам прија“.

Професор се осети немоћним да било шта каже. Било му је криво што је био тако необазрив да се је обратио пијаном човеку. Како то није приметио и на време избегао да дође у ситуацију да доживљава непријатности. Мајка му је често говорила да увек буде опрезан када ступа у контакт са неким човеком. Поготово да се не свађа и не препире ни са ким и ни око чега, јер то ничему не води. Саветовала га је да је у таквим приликама најбоље да се повуче и тако избегне непријатности. Али како сада избећи овог насртљивог пијанца? Где да побегне и склони се од њега?

Док је о томе размишљао примети како се његов

познаник загледао у гомилу која је играла. Толико га је нешто окупирано да није чак ни приметио када је конобар донео две чаше вискија и ставио на сто испред њега. Не скрећући поглед са оног што је гледао он рече: „Шта сада да радимо са овом мангупаријом, професоре? Шта са овим подлацима? Да се ја нешто питам све би то најурио одавде. Како ову балавурдију тако и ове маторце што покушавају да изгледају млади и весели, а само се глупирају и праве од себе будале!“

„Али зар и ви нисте родитељ неког од ових матураната,“ упита Вукашин изненађено.

„Ма какви. Мене је овде довукла моја жена и неки њени пријатељи који имају ћерку матуранткињу. Ја деце немам, хвала богу. Само би ми још и она требала у животу!“

Вукашин тада ухвати његов поглед који је био управљен на професора фискултуре и на једну младу жену. Стајали су поред стуба у средини сале и разговарали смејући се нечему.

„Видим да гледате исто што и ја. Буљите у ону жену што стоји поред стуба. Како се само узвртела око оног успаљенка. Е, видите, то је моја жена. А онај с њом је, ако се не варам, неки ваш колега. Посматрајте како се она понаша. Као последња курвештија. Сутра ће цела ова селендра да је оговара, а мени ће да се смеју. Али она не мари за то, баш њу брига што ће сутра да је олажавају“.

„Па то је стварно мој колега, професор физичког Перић,“ рече Вукашин збуњен новонасталом ситуацијом.

„Аха, значи професор фискултуре,“ поскочи готово радосно његов пријатељ. „Знао сам. Млад, снажан и згодан. Од оних што јуре и обрћу ученице, па их после родитељи туже суду и пуца брука. Такве курваре моја жена посебно воли!“

Вукашин је хтео да каже нешто, али није знао шта. Те ствари њему су биле непознате. Мало је он знао о женама, љубавницима и неверствима, тек онолико колико је у књигама прочитао. Како да утеши човека кога мучи љубомора, када њему то осећање није познато.

Осим своје мајке он ниједну жену није познавао. Живео је са њом мирно и повучено у пространом стану препуном намештаја и књига. Отац, угледни професор, умро је још док је

био мали. Мајка му је значила све у животу и чинило му се да му нико више није потребан.

У школи је био најбољи ученик, али га другови нису сматрали штребером. Вукашин је имао одлично памћење, тако да му учење код куће готово није ни било потребно. Није због тога био уображен, већ спреман да свима помогне, ма шта тражили од њега. Осим тога према свакоме је био љубазан и предусретљив, увек насмејан и дружељубив. Тако су га сви у разреду прихватили и нису примећивали да се он у много чему разликује од њих. Нису запажали да он ни једном од њих није био посебно наклоњен, нити је неко могао за себе да каже да му је близак. Његово дружење се завршавало по доласку кући. Ту је улазио у свет за њега прави и једини. Тако у детињству и младости никада није био изложен суровости околине, зато што је био помало другачији од осталих.

„Видите, професоре,“ трже га из размишљања његов сусед. „Моја жена је сушта супротност мени. Ја имам педесет и кусур година, а она је доста млађа, али не баш толико да би јој приличило овакво понашање. Онај ваш колега што је са њом је доста млађи од мене. Зар је то у реду?“

Професор је био збуњен оваквом изненадном искреношћу. Као да поред њега није више седео онај човек, груб, осоран и нападан. Било му га је жао и он покуша да га утеши. „Зна-те,“ рече, „мене је моја мајка увек опомињала да пазим како се понашам. То је за њу била веома важна ствар у животу. Али ја не видим ништа лоше у томе што ваша жена разговара са мојим колегом. Разумем и вас што вам се то не свиђа. Ето, рецимо, моја мајка је била професор музике, па је и мене научила да свирам клавир. Често смо свирали заједно, онако из задовољства. Али мојим друговима у школи то се није свиђало, мислим то што сам ја знао да свирам, а они нису. Разумео сам их и никада нисам пред њима свирао иако су то понекад од мене тражили. Када ми је мама умрла сасвим сам престао. Тако и ви немојте“...

„Ко ти је сад па умро,“ прекиде га човек који је сада помно пратио своју жену како игра са професором фискултуре чврсто припијена уз њега. Вукашин схвати да га овај није ни

слушао и био је задовољан због тога. „Извините, распричао сам се о нечему што вас не занима. Хтео сам само да вам кажем да ви уопште не изгледате као педесетогодишњак. Мислим, не остављате утисак да имате толико година“.

„Ма немој ми рећи! Да ти то мене, буразеру, не зајебаваш? Не изгледам матор, кажеш? Још ћеш да ме убедиш да сам неки даса. Уосталом ко си ти да просуђујеш. Каква сам ја будала, распричао сам се пред тобом. Шта ћеш, човек нема већег душманина од сопствене језичине. Најпапетнији си кад ћутиш!“

„Нисам хтео то да кажем,“ замуца Вукашин. Био је потпуно збуњен понашањем свог познаника и није знао како да се постави. Дешавало се нешто слично и у школи у којој је радио. Колеге му нису биле баш нарочито васпитане и толерантне, па је често био приморан да присуствује непријатним ситуацијама у којима је било свађа, псовки и вређања. Чинило му се као да људи не желе да разумеју једни друге. Више су волели да се препиру, свађају и расправљају, него да буду склони разумевању једни за друге. Додуше њега нису дирали, јер се он из таквих ситуација извлачио пре него што дође до ружних речи.

Живећи повучено он није познавао да међу људима постоје такви односи. Његов живот са мајком заснивао се на разумевању и хармонији. Зато се његов одбранбени систем састојао у томе да се са свима лепо опходи и да избегава сукобе. За други начин он није знао. Чак је свима персирао, па се и ученицима обраћао са "ви" због чега су га колеге исмејавале. А сада овај човек овако разговара с њим. Шта да уради, како да се постави према њему?

„Лажеш,“ човек се нагло окрену према њему и готово повика: „Сви сте ви лажови. Ви ми се смејете иза леђа и жалите ме што имам такву жену. И моја жена се претвара. Изгледа ведра и весела, а има тешку нарав. Увек је незадовољна и мрзи мушкарце. Овај ваш другар што се узвртео око ње мисли да ју је освојио. Неће проћи ни сат времена, а он ће бити шутнут. Она ће брже боље да се прикачи уз неког другог!“

Вукашин се осећао крајње неугодно. Његов саговорник је постајао све непријатнији. Осећао је да ће ускоро да почне да вређа и њега, ако и ово његово понашање није довољно увредљиво. Иако није баш најбоље познавао људе, он је ипак умео да у неким ситуацијама уочи колико су људи примитивни и сујетни. Међу његовим колегама било је и незналица који ни предмет који су предавали нису познавали довољно добро, али су то крили на разне начине. Утркивали су се ко ће бити строжији у оцењивању само да би на тај начин сакрили своје незнање и лоша предавања. Али њега се то није тицало. Дошавши у овај градић Вукашин је наставио да живи као и раније - мирно и повучено. Ни за годину дана колико је већ био овде није стекао ниједног присног пријатеља. Према људима које је познавао односио се као некада према својим друговима у школи - љубазно и срдечно. И било му је сасвим добро. Тако је и нехотице постигао неку врсту хармоније са самим собом. Сећања на мајку су полако бледела, али нису ишчезла. Без ње се осећао некако слободан као да је са себе збацио неки тежак терет. Али да живи са неким другим то би за њега било немогуће. Као да је осећао да склада међу људима никада не може да буде. Они за такво стање душе и не знају, јер нису имали прилике да живе сами. А он је сам провео цео свој живот.

Не може се рећи да је он намерно усмеравао свој живот у том правцу. Све се догађало само од себе. Било је то у његовој природи или је можда и његова мајка на неки начин томе доприносила. Пре свега за њега никада нису постојале „велике ствари“ у животу око којих би се посебно трудио и за чије остварење би му били потребни људи. Ни мајка га није приморавала да се око нечега упиње и жртвује. Клонила се чак и да завирује у његов унутрашњи свет. Као да је знала за тај мир и склад који је носио у себи, па се бојала да то не поквари. Тако се је он све више окретао себи, јер тамо није сретао никога ко би га узнемиравао. Није чак ни осећао потребу за нечијим присуством. И када је дошао у овај градић наставио је да живи на исти начин. Боравак у школи и рад са ђацима као и дружење са људима било му је довољно.

Али ове вечери он је дошао у ситуацију у којој се показало да има свакаквих људи на које може да наиђе. А он није био спреман, јер није умео да разликује необично од природног, па драстични изузеци нису за њега ни постојали. Мајка га није припремила за живот међу људима, јер је и сама живела повучено. Није знао да други људи своје право лице крију пред светом и не показују се јавно онаквим какви јесу. Он није био такав, јер није имао шта да крије. Стајао је пред светом онакав какав је стварно био. Таквог га је и околина прихватала, али је то чинила присиљавајући себе на то. Јер, људи, отворени и искрени не одговарају средини у којој живе. Зато га је ова ситуација додатно забринула. Није знао шта да уради и како да се постави.

„Знаш, професоре,“ огласи се поново његов познаник и трже га из размишљања. „Моја жена ме вуче по забавама ма да ја то не волим. Она се забавља шармирајући мушкарце, ужива у игри са њима, а ја морам да све то гледам и подносим!“.

Професор га више није слушао. Био је љут на себе што не зна како да се извуче из ове ситуације. Али човек је настављао: „Изгледам смешан када сам поред ње. Она је млада и привлачна, а ја видиш и сам како изгледам. Зато се она стиди што је са мном, па ме оставља самог. Ја се онда намерно напијем да би и њој било непријатно пред људима. Како другачије да јој се осветим?“

Вукашин напући усне и благо уздахну. Био је немоћан да било шта каже, а постајало му је и досадно. Вече му је пропало и само је желео да нађе начин да што пре побегне одавде.

„Гледај само колико ће удварача да има ове вечери,“ настављао је његов познаник и чинило се као да он то гласно размишља. Није више на њега обраћао пажњу. Само је погледом пратио своју жену која је сада седела за једним столом окружена мушкарцима. Смејала се и чинило се да више не обраћа пажњу на професора фискултуре који је покуњен седео по страни.

„Није ваљда баш све тако црно,“ рече Вукашин само да би нешто рекао. „Можда вам се понешто чини да је тако, а у

ствари није!“

„Како, бре, није? Ваљда ти знаш боље од мене. Па ја сам с њом већ десет година. Имао сам доста времена да је упознам.“

Проценивши ситуацију Вукашин закључи да је згодан тренутак да се извуче одавде и оде кући. Зато бојажљиво поче да закопчава сако обративши се свом познанику: „Мислим да би сада требало да кренем. Мало бих поразговарао са неким колегама, а онда отишао. Ја нисам навикао да увече толико дуго седим“. Вукашин направи покрет као да хоће да устане, али га његов сусед одједном шчепа за ревере капута и повуче натраг у столицу: „Нема бежања, пријатељу, мораш да ме до краја саслушаш. То што ти ја причам о својој жени је моја мука. Хоћу да је и ти чујеш. Баш ти кога први пут видим. Сви ови овде о нама све знају, па ми нису интересантни, а не би ме ни слушали. Али ти си ми пао као кец на десетку“. Рекавши то он устаде, театрално подиже чашу и рече прилично гласно: „Правна истина је да је моја жена курва, али има проблем. Што би рекли, курва са проблемом. Ствар је у томе што њој није уопште стало да са неким мушкарцем иде у кревет. Она у ствари мрзи цео мушки род, а мене понајвише. Зато и изиграва лакодајку, али свакога ко наседне на њене трикове на крају зезне. Шта мислиш: зар ја не би требало да будем срећан због тога?“

Професор Костић га није баш потпуно разумео, јер га није ни слушао. Ово што је човек радио с њим почело је да га плаши. Видео је пред собом човека са подигнутом празном чашом у руци који се клатио и придржавао за ревер његовог капута да не падне, стискајући га и гужвајући. Тада се сети мајчиних речи изговорених на самрти. Исцрпљена боловима рекла му је шапатам: „Слушај, дете моје, понашај се онако како сам те учила. Не труди се да имаш много пријатеља, најлепше ће ти бити ако будеш сам. Али то не значи да будеш себичан и одбојан према људима. Помогни свакоме и никога не мрзи, ма шта да ти је учинио. Немој никада људе да разочараш, јер они нису лоши само су мање или више несрећни. Много тога око нас не видимо, а и када видимо не разумемо!“

Сада је имао пред собом баш таквог несрећног човека. Зато покуша да га утеши: „Сигуран сам да претерујете, можда са вашом женом ствари не стоје баш тако како их ви видите?“

„Не, буразеру, кучка је то обична. Успаљеница и фракафуља. Удала се за мене да би стекла неку сигурност, јер је била нико и ништа. Продавачица у самопослузи. И данас би та стајала за касом и теглила гајбе. А ја сам се залетео. Каква све говна човек у животу неће да поједе!“ То је рекао резигнирано, а затим се загледао у празну чашу коју је држао у рукама.

Вукашин је ћутао јер није имао шта више да каже овом човеку. Са друге стране бојао се његове реакције ако било шта проговори. Ипак било га је жао и хтео је некако да му помогне. У сваком случају овај сусрет је за њега било нешто што још није доживео. Нико никада није вршио такву пресију на његову личност, а овај овде је то чинио и чак сматрао да на то има право. Први пут је доживео да се неко према њему крајње безобзирно понаша и малтретира га. А он је све то подносио, чак је покушавао и да га оправда. Јер, пред собом је имао несрећног човека који је уз то био и пијан.

Једино му је било незгодно што овај то чини јавно, пред оволиким светом. Али шта се ту може, човек је попио мало више и није свестан да се ружно понаша. С друге стране ко је њему крив што је дозволио да западне у овако неугодну ситуацију.

Његов живот са мајком се одвијао у потпуном складу који нико није реметио. Био јој је привржен, али не на неки едиповски начин. Није то била само љубав, личило је то више на узајамно поштовање. Она му је са своје стране омогућила да се у животу ничега не одриче. Могао је да ради шта хоће, она му ништа није забрањивала. А то није било лако са скромном платом професора музике. Гледао је њену борбу за опстанак у којој она никада није показивала да јој је тешко. Зато је и он са своје стране ценио све што је чинила за њега. Стално је био уз њу и настојао да ту везу што више учврсти. Она му је заузврат била захвална што њен труд награђује на тај начин. Можда зато Вукашин никада није имао девојку. Није ту мајка имала

никаквог утицаја. Једноставно он није могао себе да замисли између две жене. Као да се плашио да тиме нешто не поремети у свом животу.

Једино што је Вукашин урадио по мајчиној жељи било је да се после средње школе упише на студије историје. Његов отац је био угледни историчар, па је она желела да и он то постане. Бојажљиво му је то предложила и он је прихватио, јер ни сам није био сигуран шта жели да студира. Историју није нарочито волео па није ни био успешан студент. Мајка га никада није приморавала да учи, нити му је пребацивала када не би положио неки испит. Ипак је за шест година завршио студије и стекао диплому.

Вукашин осети како га човек вуче ка себи и љутито му говори: „Покушаваш да ме утешиш, да избрбљаш неку глупост и побегнеш. Знаш, ја страшно мрзим када ме теше и сажалевају. Седи ту и не мрдај!“

Није се више опирао. Осећао је умор и није га занимало шта овај поред њега прича и прети да ће нешто да му уради. Некако, постало му је свеједно шта ће уопште да се догоди. Ипак покуша да му објасни: „Слушајте,“ рече, „имате пред собом погрешног човека. Мислим, причате мени који готово да ништа не зна о тешкоћама у брачном животу. Верујте, мени је све то страно, ја нисам имао таквих искустава да бих могао да вам помогнем!“

„Мислиш да ја теби ово причам, јер очекујем неку помоћ. Да ми овакав као што си ти помаже?“ Човек је љутито трзнуо његов капут и унео му се у лице: „Није у томе ствар. Хоћу, бре, да те мучим. То хоћу. Шта би иначе радио целе вечери да није тебе?“

„Гледају нас људи, човече! Зашто ме вучете? Ја сам озбиљан човек и не желим никакав скандал!“

„Шта рече? Не би желео да те обрукам? Још ће да ми кажеш како си стидљив. Немој ми рећи. Знам ја вас професоре врло добро. Само буљите у бутинице цурица и сладите се. Хајде искрено ми кажи зар их на часу не скидаш погледом до гола. Признај ми, видиш како сам ја теби све испричао!“

„Нисам ја од таквих. Како можете да ми приписујете такве гадости. Тако нешто ми никада није пало на памет!“

„Ниси, кажеш! Ви који сте одрастали поред мамица увек касније постајете перверзњаци. Ништа нисте окусили када је требало, па се иживљавате у мислима. Познајем ја такве!“

„Бог с тобом, човече, да ли сте ви уопште свесни шта говорите,“ завапи Вукашин ван себе. „Зашто ме малтретирасте?“

„Зато што си ми налетео. Ниси много згодан тип да ти се исповедам, чак си помало и досадан, а ја такве не волим. Али шта да ти радим. Кажеш да те мамица учила какав треба да будеш према људима. Што волим такве сређене, само да знаш. Све сте ви распоредили и поставили на своје место. Вама не могу да се догоде оваква срања као мени. Видиш, зато те и малтретирам и баш уживам у томе!“

„Слушајте! Да разјаснимо неке ствари. Нисам перверзан и не пада ми на памет да загледам ученице. А како живим то је моја лична ствар!“

Професор није знао да га због таквог начина живота сви који су га познавали сматрали помало уврнутим и досадним човеком. Није то могло да прође са одобравањем овде у малом граду где су се сви познавали. Друго је било у Београду. Тамо нико никоме не завирује у приватност, али овде у провинцији та повученост могла је да се протумачи на различите начине. Прво, могли су да га прогласе за препотентног човека који долази из великог града и са висине гледа на своје нове суграђане. У Вукашиновом случају та сумња је одмах одбачена, јер је он у односу на све које је познавао био изузетно љубазан, чак и снисходљив. Остала је онда сумња да са професором нешто није у реду. Како то да нико не може да продре у приватни и интимни свет професора Костића. У почетку то је изазивало сумњичавост и разна нагађања. Али током времена престало је то занимање за његов лични живот. За све који су га познавали био је обичан, чак помало досадан човек. Таквог Вукашина су прихватили и на њега се навикли.

„О, па ми би да се свађамо. Нисам то од тебе очекивао. Знаш, професоре, ја волим да се свађам и да се сукобљавам. Ако

треба и да се бијем. То овде сви воле. Ако си у сукобу с неким јачи, ти уживаш да га газиш, јер је слабији од тебе. Уживаш у својој победи. А ако те измлате онда кукаш, жалиш се на неправду и тражиш разумевање. Па како би нам живот изгледао кад би сви били сагласни једни са другим. Био би нам досадан и без узбуђења. Зато се сви препиру и свађају, сви су у сталном сукобу: мужеви са женама, родитељи са децом, сиромашни са богатима, чак се и државе свађају између себе. Ајде, узми овај наш сусрет. Како би изгледао када би само лепо разговарали. Можда би се и спријатељили. Видиш ја не волим пријатељства, јер кад си са неким близак онда он све зна о теби. А када си први пут са неким онда је све лако. Ако је слабији од тебе онда га малтретираш, ево као ја тебе. Кажем ти да си перверзан, јер то и јеси. Перверзан си и досадан. Познајем ја такве који су лепо васпитани. Не пију, не пуше, у свему су умерени. Мислим да су они најпоқваренији. У мислима су кварни, а то је оно најгоре. Што би рекли, имају поқварену машту!“

Вукашин осети како му се руке тресу. Човек му је све више и јаче испод стола вукао сако наниже и уносио му се у лице. Запахнуо га је непријатан задах алкохола и дувана. Стиснуо је зубе, али усне су почеле да му се грче и подрхтавају. Ако заустити да нешто каже, осећао је да му глас неће бити природан. Зато је ћутао. Тек када је осетио да се мало смирио рече: „Веома сте непријатни према мени. Ви сте човек мени стран, а сабили сте ме у овај угао и ту ме држите. Ко вам је дао право да то радите. Хоћу места да ми пустите сако и дозволите ми да се удаљим!“ Док је говорио осећао је како му глас све више дрхти.

„Е, не може тако. Ти да побегнеш, а ја да останем сам и гледам како ме моја жена брука. Знам ја да би ти то желео, али неће моћи!“

„Али ваша жена мене савршено не занима. Уопште не гледам како се понаша, нити ме се тиче шта она ради вечерас!“ Професор Костић није знао шта би још рекао, али га човек бесно дохвати за кравату и привуче себи, тако да није могао ни да се помери. Престрашен да се не деси нешто још горе он изусти:

„Ма, човече, престаните да ме вучете. Правите ми непријатности. Шта сад ово треба да значи?“

„Не интересује те моја жена, а? А увече када легнеш у кревет размишљаш о таквим фрајлицама. Хајде, испричај ми какве ти мисли долазе у главу и не дају ти да спаваш?“ Сасвим близу свог лица Вукашин је видео нацерено и изобличено лице свог познаника. У том осмеху било је дволичности и неке псеће притворности да се није могло погодити да ли ће у следећем тренутку да лизне или уједе. Лице које му се уносило, меснато, подбуло лице пијанца, са закрвављеним беоњачама све га је више плашило. Овај је луд, уз то и пијан, спреман на све, помисли и пожелеле да се однекуд појави неко од његових колега и да прекине ову тортуру. Али никога од познатих није било у близини.

„Не размишљам ни о каквим перверзијама. Водим сасвим нормалан живот,“ промуца Вукашин.

„Хајде, загрли ме,“ рече човек помирљиво. „Хајде, знам да то волиш. Паде ми сада на памет - да ниси ти неки пешко? Како се тога нисам сетио. Прави, правцати педер! Је ли, другар, како ти се свиђа ово?“

Професор Костић осети његову ногу како се све више увлачи између његових, тако да је постојала опасност да га обори са столице. Уз то му се све више уносио у лице држећи га за кравату. Није се опирао, само није могао да схвати откуд на том лицу толика пакост. Можда она није била упућена њему, можда је мучећи њега изливао бес на своју жену. Јер, зашто би њега, кога први пут види, мрзео. Осећао је да тај бес извире из неке велике патње која се гнездила у том човеку. Претварала се она у нешто подмукло и животињско и таква избијала из њега. Гледао је пред собом несрећног човека који жели да и друге учини несрећним. Негде је читао о таквим малим и пакосним бунтовницима којима је лична срамота подсекла крила, унесрећила их и обогатила. Остао им је само алкохол и мржња које у згодној прилици избијају из њих. Такви људи немају храбрости да бране своје људско достојанство, па су је заменили пакошћу и завишћу према другима. И овај је такав, треба му се

супротставити.

На своје велико изненађење Вукашин се ослободи стиска и готово повика: „Нисам хомосексуалац и доста више са тим глупостима!“ Осетио је да му је глас био превише снажан тако да су се они који су седели мало ближе окренули према њима. Многи су познавали професора и било им је чудно његово понашање.

Баш у том тренутку се појави жена његовог познаника у пратњи мушкарца и жене, вероватно брачног пара са којим су дошли на забаву. „Идемо, Сретене,“ рече жена гласом који је личио на заповест. „Извините, професоре, ако је био превише слободан. Нисам контролисала колико пије, а требало је. Изгледа да је попио мало више!“ И брачни пар готово у исто време рече: „Извините!“

Вукашин схвати да се нога која је стајала између његових повлачи, а рука му испушта кравату. Чуо је свог познаника како покушава да се шали: „Попричао сам мало са професором, знаш, измењали смо своја животна искуства. Он је велика другарчина само ми је мало сумњив. Није код њега све у реду!“ Док је говорио гледао је у Вукашина са шеретским осмехом на лицу.

„Могу мислити,“ рече жена и окрете се Вукашину: „Извините, професоре, молим вас. Требало је више да обратим пажњу на његово понашање!“

Али његов познаник није имао намеру да крене. Једва устајући са столице он поче да објашњава жени да мора још мало да остане са професором, јер још нису завршили разговор. Још је нешто причао док се жена не обрецну љутито на њега: „Ма, полази већ једном кад ти кажем!“ Вукашину се учини да је чуо и једно „будало“ али је био исувише збуњен да би био сигуран у то. .

„Рекао сам професору да је он од оне крвне групе, знаш шта већ хоћу да кажем,“ обраћао се мушкарцу који му је помагао да устане и обуче капут утишавајући га: „Добро, добро, хајде полако, идемо!“ Са друге стране га је придржавала жена држећи га испод руке. Тако га поведоше ка излазу. Она још

једном окрете главу ка Вукашину и рече: „Извините“ Видело се да јој је непријатно и да се стиди.

Све се одвијало на најуљуднији начин. Нико није викао, нити је неко обраћао пажњу на ту сцену. Столови су били готово празни, јер су сви били на подијуму за игру. Вукашин их је пратио погледом и када су били код излаза још једном је накратко угледао здепасту фигуру како се смеје и ларма опраштајући се са неким пријатељима који су остајали. Онда се окренуо према столу за којим је он остао да седи, завртео главом, насмејао му се шеретски и припретио прстом као неваљалом детету. И жена му махну руком у знак поздрава.

Вукашина поче да облива зној. Од њега му је кошуља на леђима била мокра. Упита се колико је то дуго трајало, а затим устаде и, ни сам не знајући зашто то чини, оде до тоалета. Умио је лице скинувши наочаре и стављајући их на ивицу лавабоа. Све је то чинио механички, не размишљајући шта ради. Када се мало прибрао, погледао је себе у огледалу. Додирнуо је прстима своје уредно поткресане брчиће и осмехну се. Осмех га је натерао да погледа своје зубе. „Имаш између зуба нешто бело од хлеба и млека“ сетио се речи своје мајке која га је стално опомињала. Протрља зубе прстом и сетивши се тога поново се осмехну. Закључи да је на њему све у најбољем реду и он се врати у салу.

Када се нашао међу људима, поче да размишља о свему што се догодило. Мислио је о томе како се жена његовог познаника сасвим нормално понашала као свака привлачна женска особа која је дошла да се мало забави. А њен муж је обичан пијанац који се је напио и све му се другачије приказало. Нашао је разлог да се још више налива, јер му је било криво што она није поред њега. Али зашто се тај човек онако понашао према њему. Назвао га је досадним и первезним. Чак му је рекао и да је хомосексуалац. Сетио се како му је чупао кошуљу и додиривао груди, а испод стола увлачио своју ногу међу његове. Кроз главу су му промицале све сцене и можда први пут у животу Вукашина обузе гнев помешан са срамотом. Ипак се прибра, зажмури на тренутак и дубоко уздахну са олакшањем.

Музика је тог тренутка престала да свира и људи су се

окупљали у групице, разговарали и смејали се. Неколико група ученика је седела за столовима и певала, док је већина родитеља стајала и разговарала. Вукашинов поглед се кретао по тим лицима али мало њих му је било познато. Тада је угледао адвоката Марјановића и његову жену. Упознао их је приликом излета на Ртањ који су организовали планинари школе. Тада је пењући се на врх планине добар део пута ишао са њима и разговарао. Зато је мислио да га се сећају, па им приђе.

„Добро вече,“ рече Вукашин.

„Добро вече,“ одговори на поздрав госпођа Марјановић са осмехом на лицу: „Како сте?“ Њен супруг само климну главом професору, а затим се окрете човеку са којим је разговарао.

„Наше презиме је Марјановић. Имамо сина матуранта, видите оног високог момка,“ рече мајка не без поноса.

„Знам,“ рече Вукашин изненађен што се госпођа Марјановић представља као да га види први пут.

„Нисте нам рекли како се зовете,“ упита га љубазно. Вукашин је био збуњен, али рече како се зове и упита: „Ви се свакако сећате оног похода на Ртањ прошле године. Разговарали смо док смо се пели и ја се добро сећам тог разговора“.

„Ко ће памтити све наше планинарске походе и разговоре са људима које смо сретали. Па, толико их је било, драги професоре“.

„Сећам се да сам вам тада дао број свога телефона за случај да вам будем потребан“.

„Знате, ми немамо проблема са учењем нашег сина. Он је одличан ученик и интервенције нам нису потребне. Мој муж то не воли!“

Вукашин заусте да каже да није мислио на такву врсту услуге. Сетио се да им је дао број телефона више из пажње према новим пријатељима. Никаква интервенција му тада није била ни на крај памети. Зато се осмехну и рече: „Нисам мислио на то. Таман посла!“ Али госпођа Марјановић се је већ била окренула обраћајући се некој својој познаници: „Тако је лепа и симпатична ова наша младеж. Зар не, драга моја?“

Вукашину је било непријатно. Као да је жена гледала да га се што пре отресе. Одједном му се учинило да не припада

овим људима. Присети се и речи свога познаника да је досадан. Као да је у тим речима било истине, нечега што је и њега повремено мучило, али је одбијао да о томе размишља. Можда је он преспавао живот уз мајку и о људима и њиховим односима ништа није научио. Зато се из страха од њих затворио у своју чауру из које није смео да изађе. Схватио је он то још у Београду. Зато је и долазак у овај град био као неки његов покушај да нешто измени. Његово бежање из оног стана у коме се је целог живота пријатно осећао требало је да буде нека врста ослобођења од свега што га је спутавало. Имао је намеру да промени начин живота. Али и овде је наставио да живи на исти начин, само без мајке. Схватио је да није умео другачије, а било је касно да било шта мења.

Све то му је најједном прошло кроз главу. Стајао је постранце и није знао шта да ради. Онда не размишљајући крену кроз салу и приђе првој групи људи на коју је наишао. Нешто су бучно разговарали и смејали се.

Иако готово никог није познавао, он стаде поред њих и са осмехом се представи: „Ја сам професор Вукашин Костић!“ Сви се окренуше према њему помало зачуђени и изненађени. Као да су питали: откуда сад па овај. Али један од њих се снађе и тобоже весело подиже чашу у знак поздрава и рече: „Живели, професоре. Придружите нам се!“ Вукашин, мада то није желео упита: „Познајете ли неког господина Трбојевића из Геодетске управе?“

Као да се свима на лицу појавио некакав шеретски осмех. Чинило се као да они знају о човеку нешто што он не зна, нити треба да зна. Имао је утисак да му се помало због нечега подсмевају. Један из групе га упита: „А шта вас то, у вези Сретенa, занима, професоре? Мислим, шта би хтели да сазнате о њему?“

„Па, онако, ништа посебно,“ рече Вукашин. „Цело вече смо седели заједно и разговарали, а мало смо сазнали један о другоме. Мислим, било је нешто чудно у његовом понашању!“ Хтеде још нешто да дода, али се збуни и заћута.

Тада онај што му је наздравио рече: „Ми сви овде добро

познајемо инжењера Срету. Па овде се, професоре, сви знамо. Сретен је добар другар. Једино што воли мало да цугне, али то није никакав грех. Па ни сви ми нисмо неки анђели, је л тако?“

Гледајући те људе који су се шеретски смешили и гледали га, Вукашин посумња да су они можда све време гледали шта се догађа за оним столом. Све су видели и чули. Сада, говорећи лепо о свом познанику, они као да му се подсмевају. Нико није пришао да га одбрани од оног напасника. Он је за њих странац и не припада њиховом свету. Зашто онда да га мало не понизе. Сви су они међусобно повезани некаквим везама незамерања, јер свако од њих у некој прилици ће неке да буде потребан. Вукашин покуша да објасни како код тог човека није само пијанство у питању, већ је то неко болесно душевно стање, али га прекидоше смехом и галамом говорећи му да претерује. Њихов пријатељ је велика другарчина и весела и врло је цењен у овом граду.

Вукашину није било јасно зашто се сви смеју док причају о том човеку. Опет му се јави сумња да су видели како га је њихов пријатељ малтретирао и вређао. Нико од њих није хтео да се умеша и заштити га. Пустили су да му тај пијанац покаже да је непожељан у њиховој средини. Њему, Београђанину, који је дошао међу њих. Било му је због тога непријатно, па промрмљавши нешто оде даље.

Професор крену кроз гомилу. Био је потпуно сметен и није знао куда да иде и шта да уради. Гурао је људе који су му стајали на путу, неке и прилично грубо, па су се освртали за њим мислећи да је пијан.

Када је дошао до средине сале, заслепи га јака светлост изнад подијума за игру. Као да није био свестан где се налази. Освртао се лево десно и тада на узвишењу за оркестар примети клавир. Гледао је у њега као да се премишља да ли да му приђе. Онда се попе на подијум, дође до клавира и седе на столицу. Учинио му се да је у сали настала тишина и да сви гледају у њега, као да се нешто чудно дешава с њим. Стави прсте на клавијатуру и дуго је тако седео изазивајући још већу знатижељу код људи у сали. Направи два-три прелудија по

диркама и сви у сали изненађено зажаморише. А затим, после мале паузе, одјекнуше снажни тонови музике пуне несавладивог заноса и живота. Свирао је Гершвинову „Рапсодију у плавом“. Већ први акорди, драматични и снажни, учинише да се људи сасвим утишају и да се сви окрену ка подијуму. Знао је да ова композиција, ако се свира само на клавиру, изискује велику техничку вештину, јер нема оркестарску подлогу. Зато је настојао да је одсвира што импресивније. И сам се зачудио да је после толике паузе у стању да тако свира. Али неки унутрашњи занос је био јачи од технике. Продрмао је све присутне. На одрасле је та музика оставила утисак, јер их је кроз музичке фразе и изразе цеза подсетила на нешто старо што су некада волели. Његово свирање је било тако интензивно да је одушевило и младе који су одрасли на музици рокенрола. Осећајући то Вукашин је све више и сам падао у занос чиме је његово свирање постајало све темпераментније, а звонки трилери изузетно експресивни. Просто се поигравао са клавиром у прелудијима, док му се мелодијска линија мењала у зависности од делова композиције – кретала се од драматичности до нежности. Вукашин је свирајући напосто заборавио где се налази.

Када је завршио дочекао га је тајак. Устао је и збуњено погледао по сали. Стотине очију биле су упрте у њега. Он је полако сишао са подијума и кренуо ка свом столу. Тек тада је одјекнуо громки аплауз кроз који су се чули повици „браво маестро“ и „свака част, професоре“. Пролазио је кроз шпалир као победник. Ниједном се није осврнуо нити учинио неки гест којим би одао своја осећања у том тренутку. Само је једна мисао упорно била присутна, једно питање га је мучило: "Зашто сам свирао? Зар то још живи у мени?"

И поред свега Вукашину је расположење било уништено и он схвати да на забави нема више шта да тражи. Зато, не јавивши се никоме, пун стрепње да га неко не примети како одлази, узео свој мантил и изађе напоље. Помисли да је требало да се јави колегама да одлази, али одустаде од тога. Он никада у

животу није доживео тако јака узбуђења као ове вечери. Било му је свега доста.

Идући лагано кроз прохладну пролећну ноћ размишљао је о свему што му се догодило. Утисака је било и превише. Неке сцене су се наметале, али чим би почео о њима да размишља наилазиле су друге и потискивале их још снажнијим сликама.

Све чега се сетио изазивало је у њему мучнину и осећај стида. Ове вечери му је постало јасно нешто о чему до сада није размишљао. Он овде не припада. Био је странац међу овим људима. Геометар Срета као да му је то и саопштио. Можда му је и раније неко то дао до знања, али он то није примећивао.

Он овде нема никог тако блиског који би био као његова мајка. Она му је била прибежиште, а ове вечери се, можда први пут у животу, нашао сам на ветрометини.

Његов живот се одвијао мирно и није био ничим поремећен. Још у детињству није опажао шта одрасли раде, нити је био окружен њима. Немешање, неопредељеност и неучествовање у свему што узнемирује одувек је био његов став. Да ли је његова мајка заслужна за то, он не зна. Можда и јесте. Неприметно, да он то није ни осетио она га је удаљила од света. Тако је наставио да борави у само њему својственој тишини којој се препуштао. Није схватао да је свет којим се кретао непоуздан и пун несклада и да је потребно уклапати се и прилагођавати, градити свој живот према његовим захтевима. Не, на то он никада не би пристао. Да тако живи није био у стању.

Али ноћас је први пут открио да постоје и другачији животи у којима су људи несрећни и због тога зли. Није могао да поверује да има и тако замршених и сложених односа међу људима који живе заједно. Његов вечерашњи познаник је несрећан због жене, али живи с њом и живеће до краја живота. Мрзеће се међусобно и ниједан тренутак који проведу заједно неће им бити леп. Он неће моћи ту ништа да промени. Наставиће да се опија, прави испаде и вређа људе. Његова снага ће се растворити у алкохолу, а незадовољство животом остаће његово стално стање које неће моћи да промени, нити ће имати

воље да то уради.

Размишљајући о томе Вукашин закључи да више не треба долазити на овакве забаве. И то задовољство ће жртвовати зарад своје самоће у којој му се ништа слично овоме што је доживео ноћас неће догодити. Њему нису у животу потребни други људи са којима би се зближавао. Зашто да то чини? Да би побегао од самоће и бацио се у вртлог живота што ће га само учинити несрећним? Па њему је у његовој самоћи сасвим добро, јер је већ постигао хармонију са самим собом. Достићи је, а живети са још неким чинило му се немогућим. Јер, склада међу људима нема. Они такво стање не познају, јер нису имали прилику да живот проведу као он.

Ове вечери је први пут упознао како се из обичних неспоразума и малих сукоба, чак и због једне речи, рађало зло. Затим је оно расло и бујало, достигало постепено незамисливе размере. Људи су себични у међусобним односима, нехајни за туђе судбине. Осећају се стално угроженим и повређеним.

Вукашину се у једном тренутку учинило као да је преспавао живот. Сада се и уверио да је био у праву. Али њему је тако добро. Зато нека тако и остане. Шта ће њему и ове забаве на којима се доводи у ситуацију да се приближи људима више него што је потребно. Вечерас се уверио да многе ствари које су се дешавале око њега није раније примећивао, а оне које је морао да гледа није разумео. Баш онако како му је мајка говорила.

Корачајући кроз ноћ он се све више осећао задовољним што не живи на исти начин као људи које је вечерас сретао. Чинило му се као да је учествовао у расправи о нечему у којој су му сви доказивали нешто супротно од његовог става, а да им је он на крају доказао да је у праву. Тако је дошао до сазнања да није погрешно - најбоље му је у његовом миру и повучености. И он то никада неће да мења. Остаће по страни далеко од свих потреса. Неће разбијати главу око тражења места за себе у овом свету, неће га поправљати, остаће срећни посматрач - прави и једини добитник.

Радмило В. Радовановић

УМИЈЕЋЕ ПЈЕСНИКА

Ћ. Павезеу

Твоја витална енергија звана песимизам
Моје ријечи прошле кроз епоху Грчке
Твоји писци Melvil Dos Pasos Anderson
Твоје мало село Santo Stefano Belbo
Мој Divin Mikena Мрки Град
Амбијенти село град виноград
Ментална слика стварности
Наративност стиха
Меланхолија недвосмислене свијести
Проза у пјесми шарм пјесме
Доћи ће смрт и имаће твоје очи
Рука престаје писати 18. августа 1950. године
Не стихови само мало бенседина
Као она дама из романа
Међу усамљеним женама
Какво лудо небуђење у тој ноћи
Између 27. и 28. августа 1950. године
У прашњавом торинском хотелу
Радити је заморно било
Али само четрдесет и два лjeta
Питам се данас 28. августа 2004.
На свој четрдесет седми рођендан
Вриједи ли бити сам и све
Усамљенији.

ЦРНИ ГАВРАН НА ГРОБУ SILVIJE PLAT

Кажеш
Она је умрла у Лондону
И остала на брежуљку
Црних кипариса
Лажеш
Само Ted Нјуз
Зна праву истину
Он
Коме је чистила седам
Година глиб из грла
Он коме је даровала
Част готове љубави
Она која је била свезана у чвор
Данас видим тај бријег
Видим погреб из 1963. године
Црнину
Црнога гаврана на гробу
Блиставога кљуна
Куша тамно црвено
Ослушкује ову утробу
Слуша Бездјетну жену

НЕПОВРАТНА ТИШИНА

Б. Миљковићу

Умукла ријеч
Ја је тражим
Као Твој трагични
Глас
Који се одрече
Своје садашњости
У име охولة
Будућности

Твој очајни крик
Један вапај
Шта је избављење од самоће
Мртва ријеч која изабра
Смрт
Спасоносну људску смрт
Смисао у празнини
Жива поезија речи
Смрт везана за Наду
Моћ живота
Живот као искуство смрти
Исто је певати и умирати
Пишући ово понављам
Твоје дивне стихове
Путуј док још има света и сазнања
Бићеш леп од прашине спознаћеш
Прах и сјај

КОБНИ ГРАД

Онај ужасни град
Атиохија
Прогута Кавафија
Скоро да поста
Скитница и протува
Овај Мрки Град
Не даде
Да му користим
Пријатељу
Моћни богови
У својим мрљама
Гладан
Спасавам се снажним
Криком
Сам
У сну
Сам
У црној
Поноћи

ПОЕТЕСА И БРИЛИЈАНТИ

Танак млаз млаке воде са туша сливао се леђима и обли-
нама изазовног девојачког тела до модроплаве монотоније кера-
мичких плочица. Музика, која је однекуд допирала, опуштала ју
је и измамљивала неповезано певачко понављање одслушане
песме. Бели поточићи шампона грудвали су се између прстију и
мрешкали у вртлозима црне, дугокосе бујности. Певала је да би
потиснула мисли, дозрих испирању и расхлађивању.

Изашавши из купатила са непобрисаним капљицама воде
по леђима, нага и освежена, села је испред компјутерског мони-
тора да би хипнотисала празнину подантну новом стваралачком
изазову или да би, пак, белином натопљен поглед упутила у још
један нови сан о стварању.

Под високим напоном усредсређене пажње није осећала
хладноћу дуж наог тела, док је покушавала да се умили музама
пред неинспиративним обликом компјутерске тастатуре. Песни-
цима је, понекад, довољан само изненадни звук сирене из ауто-
мобила нервозног возача који је управо пројурио испод прозора
па да се покрену маштарске машине на месту где би тишина
требала бити примарни ослонац племенитог бега од свакодневне
прозе свакодневља.

Топлина разлепшаних прстију уливала је у тело разго-
рене прохтеве за висинама. Писала је песму, омрзнувши поједи-
не речи. Ипак, употребљавала их је из пиетета према складности
реченице којој могу допринети и речи због којих се докопамо
ћутања. Поноћ већ је прошла - време да се спије, сагорене зени-
це башкариле су се у папирним гнездима. Фалио јој је још само
један стих када је умала и одумала од завршетка песме предо-
сетивши да ће плавет, сутра или неког другог дана, хукнути већ
добро осмишљеним током на кога се не може утицати.

Безуспешни покушаји дискретног сензуалног наметања недодорљивим књижевним месијама, Круну Белеслин, нису бацали у очај јер је гранитни генетски код био у свађи са сваком врстом компромиса са самозваним и наметнутим величинама људске похлепе, са сујетом без заокружене иновативне визије, са неминовним доказима превазиђености, пресахлости, јаловости прежвакавања посрнутих флоскула тако блиским оправданој огорчености.

Смисао за поентирање профитабилне идеје и покретачка илустративна предузетност Андрије Думановића досезале су до организоване оазе људи блиских уверења и начина живота са циљем окупљања највреднијег репрезентативног споја индивидуалних гламура изниклих из унутрашње лепоте и скромних људи, скрушених, неоптерећених модним хистеријама свих врста, чврсто усађених у пустињачки однос према сопственом раду и опозитном окружењу. Базична просветљеност Андрије Думановића саставила је несастављиво - окупила је идејност без финансијске инјекције, сировост нереалних снова, бојажљиву лупидност, имагинативно илуминиране ставове амбициозних и лепоту у којој је сва та анархична саборност препознала смисао.

Андрију Думановића упознала је у руинираној редакцији књижевног часописа за чије је редовно излагање неопходно било „заокруживање финансијске конструкције“ а самој редакцији су требали столови, столице, решо за кафу и кафа.

Дошла је са песничким рукописом и скупоценом флашом вотке у руци. Флашом која је у простору са малим прозором и разломљеним паркетом деловала као флаша разређивача којим ће молери опрати руке од фарбе. Они мајстори који су ту неугледну просторију окречили, последњи пут, пре двадесет седам година. Одвратно је посматрати кроз прозоре прљавих стакала. Боље би било да их нема, у том случају зеленило из дворишта исијало би импресију каква се рађа у тренуцима када природа нема неспоразума са логиком промењених околности.

Одрастање са књигом у хармоничној, готово медитативној, атмосфери породичног окружења додали су личности Круне Белеслин постојану масу наивности у разговорима који од ученика захтевају детекцију површинске експлоатације лажи и

детоксикацију обећања из забаве или, тек, навике. У појединим тренуцима, посматрачу са стране, могло се учинити да је млада песникиња одрасла под стакленим звоном и строгим надзором поред толико очигледног наивног веровања саговорницима којима у корекцији вербалне и карактерне доминације једино помаже лаж. Кратка по садржају, а ефектна по последицама. Или је, можда, у питању каријес речи?

Вешто транспонован од језика до ува.

Прошлост Андрије Думановића била је само једна од виртуелних страница његовог јавног ангажмана. Врло тешко су знатижељни стизали и до сасвим бенигних података о његовој породици, детињству, љубавима и запостављеним афинитетима тог високог, кошчатог човека проницљивог погледа и вретенастих одрезака решености у поступцима који јасно указују на неутаживу глад за публицитетом. А глад за публицитетом на посебан начин обликује човека, облаже га изолацијом од апелујућих гласова разума - нејаким и дезоријентисаним и, највише, је налик положају копљаника насупрот тенковске бригаде. Константна наметљивост и насушна потреба јавног оглашавања очас испишу животопис коме недостаје и живот и опис. Дан када се у медијима појави човек гладан публицитета (у штампаном или електронском облику), аутоматски постаје црвено слово у подсвести свих истородних друштвених сисара. Епидемија се, донекле, ублажава интервјуима у којима се сукобљавају али и мире биографија и катамнеза.

Несаничне прекомпозиције могућих решења, питања, добро анализираних поступака нису јој донеле ниједну свежу продорну идеју, ниједан опис пута, план, маршруту. И те и наредних ноћи вртела се у кругу и остајала на познатом месту: испред пешчаног насипа који спаја жељено острво како са копном тако и са другим острвима.

Понуда Андрије Думановића, признатог писца, књижевног критичара, универзитетског професора, ожењеног бонвивана, да му постане најдража еротска играчка била је реална улазница у свет јаким рефлектора, у позамашни опус обновљене снаге друштвеног елитизма.

Колебање своја предавања наплаћује у неуронима, потресима и субјективним жиговима нереалних представа.

Но, прсти слатких демона чулности двадесетдвогодишње Круне Белеслин нису се завршавале на длановима мушких руку, а још мање на кулама малограђанских ода испеваних у част успешне жене и успешног мушкарца са тачно утврђеном позиционираношћу стајања.

Зрелу дугокосу, плавокосу матрону госпођу Ладиславски упознала је у скровитој каменој ували нудистичке плаже на Њивицама. Брзина одвијања, до тад незамисливих, догађаја увериле су је да само један дан може бити вишедимензионална појавност самоиспитивања у организованој периодици интроспекције. Говорила јој је да жели да постане призната песникиња. Говорила јој је да жели да направи серију интервјуа са познатим писцима. Док јој је госпођа Ладиславски исисавала прорицање будућих догађаја. Миловала. Вагиналном (али и клиторалном) лингвистиком климакса.

Хедонизам госпође Ладиславски налазио се у узрочно-последичној вези са јединственом фузијом утицаја хедонисте и скандал мајстора (такође, хедонисте). Све је почело од тренутка када ју је само једна мисао (високе температуре) Оскара Вајлда оставила без даха и памети: «Апсурдно је људе делити на добре и лоше. Људи су или забавни или досадни.»

Да није било Вајлда и оца француске фјужн кухиње Пјера Ганеара, највероватније би се и госпођа Ладиславски утопила у мору жртава свакодневнице, озрачене социјалним минимализмом. А у ресторану Пјера Ганеара у Паризу увидела је да нема велике разлике између кувања и уметности а то јој белодано постало јасно онда када је Ганеар, на врхунцу славе, банкротирао.

У удобном и очигледним високим стилским надахнућем опремљеном стану госпође Ладиславски већ први поглед у обимну кућну библиотеку Круну Белеслин је привео топлом и сигурном осећању припадности, књигама и заштитници са добрим укусом и сензибилним намерама.

Пожртвованост Андрије Думановића превазилазила је оквири обичног радохоличара. Иако саздан од хладних осећања

према догађајима из ближег и даљег окружења, доживљавао би Андрија Думановић волшебну трансформацију у човека вреле крви када би дошао у додир са поводима за остварења разноврсних интереса. И, уопште, био је несвакидашњи интелектуалац и књижевни апостол из реда утицајних, доследних и непоткупљивих ауторитета. Образован. Начитан. Пажљив слушаца. Захваљан саговорник. Тактични заводник. На посао је долазио када и радници у фабрикама а одлазио заједно са младим, јапијевским директорима из оближњих иностраних банака. Са првима је делио неиспавани и исцрпљени изглед а са представницима идеалног живота-свежину у лицу. Свежину, са којом је лако узвикнути: « Радим по шеснаест часова дневно!»

Думановићево реторичко умеће, списатељски таленат, интелектуална промудреност, жар и способност брзоходног пренебрегавања препрека достигала је врхунац на конференцијама за штампу, телевизијским сучељавањима, промоцијама књига и романтичним вечерама са девојкама и женама жељних књижевне афирмације. На тим вечерама надилазио је суштину обичног читаоца и мастиљара. Била је то фирмирана представа човека који уме да се наметне у петерцу јавне сцене и медијске егзибиционистичке шизореније.

А дошао је из закутка неочекиваних догађаја.

У тренутку док је постајала негативни лик Думановићеве колумне у тиражним дневним новинама, Круна Белеслин се борила са прехладом и песмом која је имала стихове, али не и наслов.

За разлику од већине људи оптерећених сопственом величином у космичким оквирима Думановић није водио дневник али је по узору на старе Римљане водио и отварао календе. Сваког првог у месецу уписивао је квантитет и квалитет убраног пореза на амбиције, снове и користољубиву похоту. Нису то биле, тек, примитивне рецке већ подробни и сликовити описи успеха са редоследом, разлогом и логиком. Једну пролећну календу отворио је именом Круне Белеслин.

Послушавши савет госпође Ладиславски, Круна Белеслин је походила уреднике издавачких кућа у намери да их, у најкраћем могућем року, убеди у неопходност објављивања ње-

ног песничког рукописа на обострано задовољство јер се, забога, неопходност тог подухвата превасходно читује у доласку новог даха, димензије и визије под празне сводове савремене поезије.

Господин Мајсторовић је филмофил или боље речено страсни љубитељ филмова из жанра «екранизоване књижевности».

Ћутљиви естета. Ризничар сопствених тајни. Један од многих који умешно живе туђе животе да би се учили на погрешкама других.

Парадигма естетизма у функцији главног уредника највеће издавачке куће.

Распитивао се о пореклу наивне жеље да се поезијом може променити свет. Интересовала га је одсутност бављења малим стварима. Сунцокретом, на пример. Од њега је по први пут чула да разговори са писцима умеју да буду и на самој граници физичког обрачуна а на признање да, управо она, жели да такве разговоре са славом овенчаним савременицима преточи у занимљиво читалачко штиво, брегнуо се. Загргнуо и пребледео. Тешко се суочавао са храброшћу младих људи. Са високо подигнутим нивоом куражи. Упозорио ју је на списатељску умереност уз опаску да уз, такву, мотивисаност и стваралачку плодност може брзо исцрпсти све појаве које јој хране машту и пуне оловку храном за плодотворне часове.

А она - за све има одговор.

Каже - писаће о ратовима, мобилизацијама, санкцијама, редовима испред банака, турбо-фолк феномену, балканској глади за апстракцијом.

«Дођите за десет година - било је све што јој је, Мајсторовић, саопштио на растанку.

Андрији Думановићу, ненавикнутом на брзе и неугодне преокрете стварности, темпераментни наступ госпође Ладиславски са примерком тиражних дневних новина у рукама и медицински тачна појмовна дефинисаност настанка неуронских потреса у организму, организовали су збуњеност у координатама неодговорности и инфантилног самољубља. Када падају неопрезно изречене и тешке афектиране речи, изнад глава посвађа-

них као да лебди, изнурени, осећај за време са поквареном што-перицом. Врло често се, у таквим тренуцима, призивају духови неизговорених речи онда када је недостајала храброст или прилика. Такве наслаге гнева брзо се обликују у чврсту и хомогену масу пламтећег беса без кочионог момента. Мрежу нерава цепају речи. Андрија Думановић се правдао да је морао да представи Круну Белеслин као неморалну гутачицу књижевних награда и признања јер је у њеној поезији препознао себе као импотентног љубавника. Тврдио је да би јој била дража и најбезначајнија књижевна награда од каквог брушеног дијаманта. Тврдио је, чак, и да му је име измењено на такав начин да би свакоме било јасно о коме се, заправо, ради. Думановић је непрестано понављао да је битисање Круне Белеслин на књижевној сцени - инцидент.

Занета складном пловидбом конструктивних и сувислих размишљања о благодетности мирног сна као најчвршћег животног капитала, о одлукама из афекта или освете и кајању као инкасантну, Круна Белеслин једва да је и приметила да јој се у главу ушуњала једна непозвана мисао из тешког и посивљеног шињела тешких тема. Тема са дифузном полифонијом у начетим цеповима.

Управо се тада калемегданским миром разлегао смех одбегавши од радости и здравља. Смех који је, можда, са ђаволске стране или тек, последњи трзај разума у рвању са ђаволском димензијом смеха. Дуго га је ослушкивала а хармонични мислећи ток је нестао изненађујућом брзином. Нигде га није било. Смех је могао личити на само једну ситуацију у последњем дану августа 1941. године.

Марина Цветајева се мучила око паковања кофера. Песникињу, немоћну пред физичким карактеристикама препуњеног кофера, на смену обузимају периоди нервозе колико и периоди беспомоћне малодушности. Отварање масивних, дрвених врата обојених у бело у видокруг Марине Цветајеве уноси перфектну чврстину конопца у руци Бориса Пастернака.

« Нешто ми говори да је овај конопац тренутно најчвршћи конопац у читавом Совјетском Савезу. Чим сам га угледао у радњи знао сам да између мене и њега постоји нека посе-

бна веза. Он све може да издржи па и овај твој набрекли кофер. Погледај ту силину. Можеш и да се обесиш њиме, ако пожелиш.»

И даље је ћутала. Снуждена, неспокојна али све више и више сигурна да ће променити план путовања:

*Не треба ми дупља ушних
ни пророчких очних-доказ
на твој свет, безумљем заглушени,
Одговор је један - отказ.*

Сазнао је, Пастернак, да се Марина обесила баш тим конопцем. Згађен над шалом, разгневлѐн смехом који се одасвуд неконтролисано распростире, несигуран у разлоге за пријатељства и зближавање са људима наизменично посматра таваницу и чита:

Сви сматрају да сам храбра. А ја не знам човека боја-жљивијег од мене. Бојим се свега. Очију, мрака, корака, а нај-више себе, своје главе, која ми тако верно служи кад пишем, и тако ме убија у животу. Нико не види, нико не зна да ја већ мање - више годину дана тражим очима куку.

Чему се смејати када похрањена сујета изиграва савест?

Смех који ју је узнемирио преобратио се у неки други, њој потпуно непознати облик, и привукао пажњу неке друге врсте људи а није искључено да је и са одређеним стварима био у сагласју.

Потцењивање ствари враћа нам се као казна преко сопствене непажње или кроз вештину лоповске навике. Не потцењујте ствари, уђите им у душу. Волеће вас тишином коју нећете надживети а ни демантовати.

На белопутој кожи Круне Белеслин ваљкале су се латице ружа и неколико скупочених дијаманата. У брачном кревету господина Мајсторовића. Од дојки до пупка и наниже, уклањајући препреке у виду свиленкасте подлоге латица, ваљкали су се један Олнатов дијамант, један Хоупов дијамант и два дијаманта званих хортензија. Есеј о опасности налазио се у стању поамљеног убрзања у процесу исписивања својих завршних редова

исто онолико колико је неупоредиви дијамант понизио брзину стицањем до обале поетесине интиме.

Опасност можда није хемијско једињење добијено дејством растворених дрхтаја и експлозивне уљане течности из корена снова али као готова смеша емоционалног склопа по главама изабраних добује као метал велике тврдоће. Особи са таквим садржајем у путничком пртљагу ноћ је једна велика неонска сијалица а адреса бечког колекционара, тек, дугме на униформи аустријских цариника.

Илегални део утробе црне, дамске ташне порицао је могућност сигурне спознаје. Био је то, својеврсни, нихилизам мртве природе. Сви ти дијаманти: Евгеније Плави, Велики Могул, Око Идола, Мусајев Црвени, Тејлор-Бартон, Жути Тифани... надметали су се, кроз велике индексе преламања светлости, у: рими, метафори, поређењу, градацији и хиперболи. Најуспешнијем је загарантована бесмртност на пиједесталу поезије материјалистичког правца.

Хиљаде заборављених мушкараца и жена затвореника са жељом за дописивање у казнено-поправним установама очајнички се нада кореспонденцији која може довести до пријатељства, романсе или правне помоћи. Огласи затвореника су лични огласи који садрже и фотографије. Запамтите, у овом виртуелном свету on-line chat & e-mail нису доступни затвореницима, јер они немају приступ компјутерима. Ваша писма упућена обичном поштом постају архивиране успомене које промовишу људска права и рехабилитацију. Мушкарци и жене затвореници ретко добијају писма и проводе чак и до двадесет три сата у својим ћелијама. Неки од њих чекају извршење смртне пресуде. Неки малаксавају у самицама. Можда ће те се упознати са политичким затвореницима или ратним заробљеницима или песникињама које кријумчаре брилијанте. Дружење за затворене људе је готово немогуће. Посебно за оне затворенике који чекају извршење смртне пресуде, изоловани од других затвореника. Ступање у контакт са дописним пријатељима затвореницима може да буде најнесебичнија ствар коју сте урадили у читавом свом животу. Хоћете ли ступити у контакт са затвореником написавши му данас?

Љиљана Митровић

НОЋ ТРЕНУТКА

У глави тутњи, звони, хлади, вришти, завија, све у исти мах. Тек понекад, као оаза у пустињи или зелено острво у разбеснелом тмурном океану, укаже се у глави нека путања која води уназад и тада знам ко сам, где сам и шта хоћу. Хоћу да времену, једино неуништивој категорији на Земљи, хоћу да новом времену оставим траг данашњег тренутка, траг о себи, теби, птицама, биљкама, животињама, води, трави, Месецу и Сунцу. Траг о добру и злу, лепом и ружном, љубави и мржњи, вери и нади. Али како?

Верујем, ново време изнедриће нова створења. Из старих клица, верујем проклијаће опет живот, не знам да ли сличан данашњем. Понекад сам размишљао о тајни нафте и угља у утроби земље, о тајни потопљених или порушених градова, о изумрлим цивилизацијама. О успаваној истини обавијеној велом легенди.

Ја, електротехничар по струци, од детињства заинтересован за мајсторство и технику веровао сам да ће сутрашњица донети човеку још већи напредак технике. Мислио сам да ће се на Месец, у не тако далекој будућности, путовати у туристичке сврхе. Веровао сам у моћ људског ума и помало завидео будућим генерацијама које ће бити савременици остварења многих чуда о којима сада само наслућујемо гледајући научно-фантастичне филмове.

Осећам да ће ме опет напустити здрава свест, а не знам хоћу ли се пробудити поново или ће то бити вечни сан. Покушаћу да напишем оно што знам. Ако неко некада буде нашао нека чита. Ако то буде у далекој будућности, можда ће неко дешифровати. Као наши далеки преци решио сам да цртам. Цртам по

зидовима, камењу, стенама, мање на папиру. Папир штедим за писање, оловку такође. Цртам сломљеним цреповима и циглама, има нешто и фарбе. Штета што немам довољно боје да сунце обојим жуто, траву зелено, онако како су стварно били. Нацртао сам човека, жену, дете, реку, море, плод, домаће животиње, птице и све живо и неживо чега се сетим, цртам.

Ја више не унем време да бројим. По ураслој бради знам да сам надживео оно бар неколико дана. Знам да сам се обријао и пошао на посао. Мој посао је био лак, да будем стражар у магацину изворске воде „Чиста“ и да контролишем електричне инсталације у фабрици воде. Извори воде „Чиста“ и фабрике за флаширање и складиштење воде налазе се у самом подножју планине Стражар. На висоравни изнад извора налази се риболовцима и туристима добро познато Вилинско језеро.

Последњих неколико година причало се да је пијаће воде на планети све мање. Човечанство све бројније, а људски немар и расипништво загадили реке до самих извора. Мора и океани нису поштеђени људске несмотрености. Причало се да ће вода постати скупља од злата и да ће се због ње ратовати. Већ долазили богаташи да гледају наше Вилинско језеро, хоће цело да откупе и да његову воду мало пречисте па флаширају, а ми да останемо покрај воде жедни. Паметним људима то сигурно не би било право у души. Ту се сигурно не би питали ни мештани, ни туристи и риболовци. Сила све може. Пара све рупе затвара. Они далековиди морали би да постану кратковиди да не би потпуно ослепели.

У овој дивљини стешњеној између планинских бедара живи мало људи. Зна се тачно време када камиони долазе по воду. Радознали туристи на путу за језеро наврате понекад да виде где се точи „Чиста“ или дође нека страна делегација. Никада се није десило да неко воду краде. Ипак, мој колега и ја на смену дежурамо. Највише пазимо да у изворе неко нешто не убаци. Људи разних намера шетају светом.

Прошетам око складишта флаширане воде, обиђем место извора, умијем се тамо на чесмици и напијем воде. Вода ме освежи, избистри памет и вид па онда до касно у ноћ слушам

како шума с реком и ветром разговара, а одозго, за ведрих ноћи, гледа Месец и разбацује се звездама као луди богаташ дукатима. Попнем ли се мало уз брдо и бацим ли поглед на ону страну где је Вилинско језеро дах застане од ноћне лепоте. Испод модрога, златним токама окићеног неба, у бледом сјају језера, између тамних силуета пловећих острва пробија се блештави месечев чун. Зими, кад мраз свеже у ледене окове земљу и воду, кад дрво и камен пуца од хладноће или кад ветровита мећава завија у магацину увек има хране, а смена стигне кад се време разбистри. Дирекција нам у граду. Све аутоматизовано, све на дугме, флаше се аутоматски пуне и складиште. Наш директор нас обилази бар једном недељно. Има и овде лепу канцеларију, најчешће зврји празна. Ја се тамо често извалим у фотелју па гледам телевизију или петљам по компјутеру. Дobar човек, али мало чудан. Много воли да чита књиге. Написао и он неке приче, ето му књига стоји на радном столу. Пословне госте прво служи „Чистом“ и обавезно води у шетњу поред језера, многи оду разочарани. Гости из далека обавезно буду послужени специјалитетом – планинским сиром, погачом и планинским јагњетом. Кад гости оду и ја омастим прсте.

У моје сећање као да се уселиле неке црне мрље. Много чега се не сећам. Неки ми догађаји постали тако живи, скоро опипљиви. Ове две хиљаде, не знам које године, час - час па се у новинама појављивао по неки чланак како постоји могућност да у догледној будућности у нашу Земљу удари неки велики комад камена из космоса. Неки научници то оповргавају, неки потврђују. У неким новинама сам прочитао како се већ врше припреме да се уколико опасност запрети ти комади разбију док се још нису приближили Земљи. Мене то апсолутно није занимало нити сам у то веровао, као ни већина људи. Прочитам тек онако као забавну информацију.

Једне летње ноћи седео сам на клупи испред магацина флаширане воде. У планини летње ноћи биле су пријатно свеже, пуне мириса букових шума, маховине, планинских потока и ветра што је у налетима силазио са врха планине Стражар. Око мене миришу кантарион, мајчина душица, маслачак и друго

планинско цвеће. Ветар расипа мирис са немирних, некошених ливада. Ја, изваљен на клупи гледам у пун месец, сребрнкаст и леп, окружен прстенастим сјајним ореолом. Милина да гледаш. Е, да ми је сад ту моја Милица, да заједно уживамо, да и она види шта је лепота. Птице као да су све биле будне. Ваздух је брујао од њихове песме – цвркута, а многе су уживале у ноћном летењу. Чуо се фијук многих крила у ниском лету. Одједанпут учини ми се као да се свако стабло у буковој шуми ускомеша и проговори, јаукну, тако нешто. Залајаше сви пси из околних засеока, замјаукаше мачке, коњи фркћу, краве мучу, кокошке, петлови, све то у исти мах урличе, завија заједно са лисицама, вуковима и дивљим свињама из планине. Ваздух као да поче да се таласа. Много сам се уплашио. Коса ми се наkostenшила као наелектрисана и свака длака на мени и сва трава око мене удрвенила се и наkostenшила, тако ми се учинило. Сијалица се угаси. Први пут сам се уплашио од нечастивих сила. Почео сам да се крстим. У тренутку кад сам хтео да устанем с клупе видео сам како нека ватрена лопта удари у Месец.

На оном месту где је био Месец појави се некаква мрља слична великом облаку. Месечев облак засветле и засија много јаче него пун месец. Ноћ се раздани. Шума засија неким новим бледо-љубичастим сјајем. То је била последња стара ноћ у мом животу. Постаде видно као по облачном дану, помало бледо и љубичасто.

Све у мени, и око мене ваздух као да је подрхтавао. Дохватим мобилни да видим шта се то дешава, али он не ради. Утрчим у магацин. Нешто ме вуче да погледам у небо. Са оног места где је стајао месечев котур сијао је сада, много јачом сребрном светлошћу, велики облак а око њега налик прашини светлуцао је широки појас ореола. Не памтим тачан редослед догађања у мојој помућеној глави, једино знам да су неко време севале муње. Варнице светле и дебеле као ћунак неколико пута се појавише и као мост повезаше Земљу и онај облак. Онда не знам ништа. Онда чак из града пешке дођоше неки људи и рекоше како струје никад више неће бити. То на Земљи више не постоји. Не постоји ништа што је повезано са струјом. Не знам колико је

сати или дана прошло, све се комеша. Људи причају како Земља умире. Вода више није вода. Вода убија и гори. Свако ко је попио воду из чесме или бунара умро је као и све животиње. Лешева на све стране. Док су људи схватили од чега се умире скоро да су сви помрли. Док су били живи међу собом су се клали за оно мало флаширане воде по продавницама и магацинима. Умрли су не испричавши ми све.

Ја из чесме нисам пио. Имам цео магацин „Чисте“ и поприлично хране. У лудом страху запалио сам цигарету и бацио палидрвце у поток. Пламена лопта подиже се над водом. Тескоба ми притисну груди. Да ли је могуће да сам сам на свету. Колико ли нас је преживело? Хоћу да кренем негде колима, али ништа, не могу да их упалим. Узео сам неколико флаша и кренуо пешице према граду. Изгледа да се читав град упутио ка фабрици воде, али нису стигли. На путу сусрећем колону мртвих. На све стране заударају лешине. У паничном страху вратио сам се у свој магацин, да мало одморим и прикупим расуте мисли. Не знам колико пута је сунце изгревало и колико пута је залазило. Можда два или три пута. Дани се нису променили. Топло јулско сунце пржи по дану. Оно исто сунце расипа зраке по жутој умрлој шуми и жутој трави. Решио сам да прошетам до језера. Саплићем се о мртве птице. У језеру рибе безживотно плутају. Од муке бацим опушак у језеро, огромна ватрена лопта подиже се над језером и одлете у небо. На месту воде остаде сива стена.

Више није било страха у мени. Важно је вратити се у базу, у мој магацин и оставити траг, траг нашег времена. Земља је велика. Верујем и молим: „Госпode, сачувај живот Земљи“.

Уђох у портирницу, тамо мртва лежи савремена телефонска централа. Сетих се да у мом магацину стоји једна одбачена ручна писаћа машина. Како сам јој се обрадовао. Уђох у канцеларију мог директора, тај не само да је писао приче него је и много читао све неке научне и филозофске књиге и Библију сам видео кад сам једном кришом претурао по фиокама. Сад све могу али ми ништа није интересантно и ништа ми не треба. Струје нема, компјутери су умрли али књига живи и слова су ту,

видљива и лепа, црна на белом папиру. Ја, који никада нисам читао романе и приче, само новине и понешто из електрике, узех са директоровог стола његову збирку прича и пољубих насловну страну на којој се плави наше Вилинско језеро. Листао сам књигу препуну немих речи. Ипак се некако утеших преживела је нема реч, неми језик. Ко зна да ли ће икада икоме требати.

Ја, хришћанин, православац али без верских навика почео сам да молим: „Дај Господе моћ времену скамењена да потече реч нова и чиста, реч достојна мудрости мртвих векова“.

У директоровом кабинету има једна увек закључана витрина. Увек ме је занимало шта у њој чува. Више пута ми је долазило да је обијем, али нисам смео да ризикујем овај златни посао. Сад је све постало безвредно. Више се не плашим. Без људи и животиња и оно у витрини није интересантно. Ја сам живи мртавац. Живим док у магацину има хране и воде. Смејем се наглас. Плакао бих али сузе не теку, очи пецају и нешто у очима гребе. И плувачку имам све мање, у устима оно мало плувачке као да се претвара у прах. Пијем воду сваки час. Ја воду пијем из мене прах излази. Све се на мени сасушило кожа ми као у старца. Ех та вода, овако или онако дође нам главе. По језику ваљам ону прашину. Није горка, не мирише. Не да се живот тако лако. Верујем преобразиће се нешто да уместо воде прах пије. А ко зна, можда ће опет некада неки прасак одозго учинити да прах потече. Како сам слаб и стар. Сад знам како је старим људима, знам зашто се они лако мире са чиљеницом да им се ближи смрт. То све мозак уреди да човек свако животно доба прихвата. Мора да је и мој мозак много остарео, кад се овако лако мирим са истином.

Сломио сам украсну месингану бравицу на добро чуваној директоровој витрини. У витрини опет само књиге. Како бих се некад разочарао, ни флаше вискија, како сам сад обрадован због тих књига, мора да лудим. Ту је један лепо укоричени нотес, хемијске оловке и ново пенкало, ништа то не вреди. Пишем својом дрвеном, графитном оловком, срећа да се нашла међу мојим алатом.

Крај прозора на лепом полираном сточићу телевизор. Махинално сам притиснуо дугме, али ништа. У пустој нади притиснем и прекидач сијалице, али ништа, смејем се гласно. Отворио сам прозор и избацио телевизор. Он се разбио уз пуцњаву екрана. То исто сам урадио и са компјутером.

Гледам кроз прозор. Мртав телевизор и мртав компјутер леже на земљи окружени мртвим врапцима и свракама. Свуд около попадало зелено, али смежурано лишће околних бреза.

Топли летњи ветар нехајно пири и прави вртлоге од лишћа. Лагано, уз зујање у ушима и вртоглавицу, изашао сам напоље. На западу, ко и некад, расипајући црвенкасти плам, изгарало је Сунце. Кад нестане иза брда уместо некадашње ноћи завлада друга страна дана обасјана хладним златасто-сребрним сјајем облака испод којег не знам да ли као ја у самоћи тугује и Месец. У ковчегу мртвих погледа наш људски месец.

Тренутак је велико збивање. Све битно дешава се у тренутку. Тренутак је одлука људске судбине. Трен је тачка на крају реченице времена. Тренутак је тачка на крају приче времена иза које, верујем, почиње увек лепа и нова прича Великог Творца који ствара руком времена.

Е, да сам овако размишљао и раније. Само сам трчао за новцем и женама. Кад је човек млад он само живи. Ретки су они што су се, као млади, над животом замислили. Такви су они чије нас речи по књигама надживеше.

Сад више ништа не знам и ништа не верујем. Не знам како нам она ватрена лопта што удари у Месец и оне муње што као да севаше између Месеца и Земље, како нам воду окаменише. Оно, што смо учили о електрицитету, све то више не важи. Васиона је велика тајна.

Него да гуцнем из моје флаше „Чисту“ што ми живот значи. Уста и грло суше се и боле од сувоће. Али, где чуда, у флаши као на дну урне уместо воде пепељаста прах. Трчим у магацин кад и тамо у флашама талог. Трчим до реке, трчим до чесме поред самог извора „Чисте“. Ветар ми у лице баца пепељаста прах.

Слободанка Митровић

РЕТОРИЧКО ЧУЋЕЊЕ

Јеси ли се зачудио
када си ме опчудио
у улици за чуђење
у улици Чудо до чуда
у улици у којој се
никад ниси чудио
Јеси ли се зачудио
Јесам ли се отчудила
када сам те сачудила
у улици за чуђење
у улици Чудо до чуда
у улици у којој се
никад нисам чудила
Јесмо ли се зачудили
Да ли смо се чудили за
или смо само чудо до чуда
у улици за чуђење
у улици Чудо до чуда

ЧУЋЕЊЕ УЗ ВЕТАР

Чудо јашем
чудо пашем
Ја брдом
чудо долом
чудо плуг
мене волом
тешко земљи
коју чудим словом
благо земљи
коју чудим словом

ЧУДОВАЊЕ

Два чуда у глави ми расла
једно чудо сиђе на дољане
оста Чудша у остану сама
А кад су се понапили чуда
стаде чудо говорити Чудши
Чудшо моја у остану како ти је
Што је небо то је извор чуда
што је гора то су чудореди
што је море то је соли чуда
пак да пишем три године дана
не бих чуду ни Ч написала
одговара чудо из дољане
Море, Чудшо, не ори хартије
Море, Чудшо, не чуди хартије

ХВАЛА ТИ ЧУДО

Хвала ти Чудо
на Небесима
што си и мени
раби Твојој
Чуда недостојној
дао толико снаге
да подигнем оловку
да побуним папир
да научим како се
пише реч Чудо
Хвала Ти Чудо
на Небесима

Живко Аврамовић

ПРИЗОРИ ИЗ ЗАВИЧАЈА

1.

кроз отворен прозор посматрам рађање вишњиног цвета
и зов птица са телефонског кабла
разгранато стабло ораха столетног
и светлост сунца што на врата куца

2.

светле звезде у ноћи видовданској
и неонске светилке сеоским сокацима
осветљавајући пут мојим жељама
које ме опет враћају у радост игре

3.

ноћас идем да обиђем гробље
да прозборим у тишини са оцем и мајком
да им кажем колико сам остарио
и своје седе власи на чело настанио

4.

стазе детињства упорно ме зову
ја њима трчим брзином лахора
који ми душу испуњава мирисом липа
и шљивом руком прадедовском посађеном

5.

на књижевној вечери душанка и милен
казују своје афоризме из дамара никлих
(ја афоризме не умет да пишем)
и зато рецитујем песму ратара и копача

6.

у завичају фрулујем са славујима
који ми се у вене топле настањују
оваплотивши своје рајско певање
за нека моја далека путовања

7.

поља изорана пшенице све мање
погачу на столу још увек у сласт једемо
из крчага пијемо воду изворску
из кондира црно вино из вељкове крајине

8.

наталија ставља руже у вазу
и каже ми дедо ти ме више не волиш
и ниси ми више најбоља другарица
а одмах затим ти си дедо најбољи дедица на свету
(цвета моја душа са ружама у вази)

Дани Гордане Тодоровић 2009

Маша Прихотко, прва награда

НОЋ ЗАЧЕЋА

Над згуреним лубњачама бетонских урвина,
Са лучним опевима ноћи и тепаљкама инсеката,
Грозничави свет је у одходу обновном.

О месечину сребророгу, заомчен је вез-улак,
Од покончених додира и танковитих прстију, откључар
Затомљених пословача на свилоруким појамама.

Бразде наших потних тела засипа маглом
Чедоносном, магловијом забрађеном нагошћу,
Дах-повијом загрљаја у мекоти плодотканица.

Пијем ти реч подгрлу, жуборику мојих усана
Спечених, захватам кап-јутрошњицу у крвним
Преливима бедара и беласању затрављених зеница.

На овом одру лицоберја, заклања ме одбег зулум-дана,
Љушка лахор о љубави самотворној, која и без људи
сватује,
Забрављује ме дукатом родовидим, сан бременит.

ЧИЊАРИЦА

Кутом кутим месеца сванућа,
У чар чињам одживот, доживот крајих причином.

Мрежим гласом немовир,
Тишини постореч под кам.

Водом горих страха дроб,
У леду жар, капљом вар,
За оловом дохопођ.

Путим непут, одгладњујем глад,
Тајном знаног, даљила сам даљ.

Биљовах неродицу, глод у плод,
Бдећи семеном, чедо дањујем.

Чињарим одсаму самом, житила сам љубопољ,
Рукама мил, оку глед, коб низ дољ,
Свету речи плот, дух на крв, да светује.

ЖЕНА У КАМЕНУ

Азбучник сам тишина твојој глворекој води,
Белутак давни сударима искапан,
Стећак сам који ћутњом сутрослови.

Кад вилице ти завиличари водоморје,
У поморима трозубим ветрујеш,
Тад мојим зашкољеним трепетом,
Ка теби шајка, сувим челом броди.

Ахајским загрљајима лукавиш ову бедем-сену,
Немушт брују шума, галијот си напрслих модрина,
Безрепим намерама безруко ужариш.

Тек киклопски вир седефом зажмури,
Месечина бедром ти путохвате обаја,
Одисејем оджубориш, док поплављена осеком,
Копнујем свакад, ја, жена у камену.

Милан Милутиновић, друга награда

ТУГА

Јуцо Пелагићева
Данас сам избрисао
Једну песму о пролећу
Притиском на дугме Delete
Искључио сам јој апарат
За одржавање живота

Морао сам да урадим то
Као једини извршилац њене жеље
Да јој ублажим болове
Скинем челичне окове
Прекратим муке
Пустим да одлети у непознато

Није имала снаге да израсте окошта се
Разграна се у строфе и стихове
Избечи се читаоцу у лице
Гурне му прст у око
Подметне ногу пијаном критичару
Док промишља о снази песничког надахнућа

Даривао сам је царству заборава
Да окрене лист забележи страницу
Васкрсне у Сунцу
Изцигља у црвени бршљан
Разлети се крилима ластавице
Правац југа да се уплете у гране Баобаба

Остављајући ме у осамњености и немилости
Да је тражим у сновима
Ломим прсте
Чупам косу
Тугујем и кајем се
Због свог злочина

СЕНКА

Желим да станем пред огледало
Прав као носећа греда за кућу
Леп као Нарцис у кинеској вази
Поносан на себе и своју слику.

Огледало које има снагу да издржи
Моју тежину и мој терет
Тоне тону до тону
У глиб и блато.

Огледало које може да упије
Сваку моју мисао, жељу
Сваки мој страх, наду
Радост и капи крви.

Огледало које уме
Да отвори врата за царски пут
Којим одлазе робови
У Римску арену
По свој живот и своју смрт.

РАЗГОВОР

О чему сањаш мали?
Питао ме је у сну В. Попа
Док смо стајали на обали Дунава
Бацајући каменчиће у воду
Такмичећи се ко ће да направи
Више концентричних кругова.

Сањам о небу и хлебу
То је велики и гладан сан
Да, често се будим
У зноју и уморан
Са четири руке
Две главе
Уплаканих очију

Осећам мирис и топлину
Свежих кришки умешених са сољу
Мрвице којима могу нахранити
Мраве и птице селице
Разваљена и болесна уста људи
Која га ишту, псују и бацају под ноге.

Маја Милошевић, трећа награда

ЛЕПШЕ ЈЕ ЋУТАТИ

То што прећутим,
поновим милион пута
(бројала сам).
Шта мислиш колико мелодија знам?
Знаш ли да догађаје
по мирисима памтим?
Познајеш ме добро!

Рођендан?
За који дан.

ДВА ПОКЛОНА

За „јубиларни“ рођендан
добила сам на поклон ручни сат
- мој избор.
Чист кич
са интересантним затварачем
изнад бројчаника.

Двонаменски – времеплов
који изазива алергију на зглобу.

И О ТОМЕ ЋУТИМО

Успевам да осетим
како крв пузи.

Проучавам шаре на зиду,
ловећи муње,
које плутају по дворишту.

Положим главу на јастук
и чујем безгласно пулсирање
које се у мени рађа.

Јасминка Надашкић Борђевић, трећа награда

ОБИЉЕ

Ја
имам
пет милиона
црвених крвних зрнаца
стотину тридесет
понекад кроз деведесет
седиметацију десет
нешто плочастог епитела

У сваком тренутку
један начет живот
још увек нарамак снова
зимски и летњи распуст
ту и тамо празнике

Трудим се да немам
два иста дана
повишену температуру
женску хистерију
и мушки его

Негујем
стрпљење
глиненог голуба

САСВИМ ДОВОЉНО

Имааам
дугачку
сенку
немирну
визију наглавачке
поглед одозго
увек
прст превише
два премало

Понекад
на трееен
бојим се
бојим
ограду
слова
свет
бољим
се чини

Сећам се
мора
буре
копна неее
несвесна
беса
стиснутог
у облацима
једрима
има једна зима
март заправо

Мај
мајушно

зрно наааде
силуета
у белом
бескрај
уоквирен
у две године
сасвим довољно

ПЕТ СЛОВА – ОСМЕХ

Сањам те
Не
Лажем безвољно
Патетично
Попуњавам укрштеницу

Три водоравно
Заштитни омотач
Пет слова
Прво О
ОСМЕХ

Сусрет
Као у сну
Не мењаш се
Опет осмех

Три усправно
Уточиште
Шест слова
Прво О
ОБМАНА

Одлучујем
Да оставим отисак

Образа на стаклу
Одмах

Добро ми иде
Можда ћу
Оставити и тебе
Сутра

Тражи се
Изгубљен пас
Позајмица
Помиловање
И нешто ефектно
За крај

Као и обично
Остајем
БЕЗ РЕЧИ

Књажевачки песници, панорама

Миломир Обрадовић

НЕСЛАГАЊЕ

Не слажем се са собом
о смислу луде трке
- куда то корачамо путевима раскршћа
жељни да заувек имамо оно што носимо.

Не слажем се, хоћу да живим тихо
као некад давно када сам био једва видљив.
Од како трајем љубим оно што не разумем,
где сам то пошао, како и којим ћу путем?

Звездају дубине,
небо плете речи.
Свиће по неодговору
оно што у нама стоји
и једном ногом по бескрају хода.

Не слажем се - само растем
тишином унутрашњег склопа
и опет стижем
тамо где пошао нисам
уморан од сувишних детаља.

БЕЛИ ПЕТАК

Био је Бели петак.
Преко пчелара назире се дивљина.
Шта се догодило
више нема људи о празницима,
само храст са јаким гранама.

Отишли су стриц и стрина,
сестра од стрица,
баба и деда.
Редом су одлазили
носећи са собом задње везене чарапе.

Био је Бели петак,
а ја још нисам разумео
зашто се дрвеће облачи у свеће
и људи смеју при погледу на сунце
забављени игром облака.

Отишли су,
сад Бели петак
нема сведоке,
само ливаде и шуме
и одједи нужне раздаљине.

Неко се насмејао.
Можда сам сам себе препознао.
Окреће се точак,
Бели петак долази
само да се разигра као некад.

ХОРИЗОНТ

Ваљда је ту, између прстију,
сведен на опис светла
унутар оног што зри,
док корак пружам себи на дар
додирујем заиграли опори мир.

Ту сам где морам,
ради слободног описа
оног што ме доводи
до сазнања како сам градио.

Ваљда је хоризонт
сасвим на јастуку
где дишем вером
и једино - могућим начином
да све доведем до почетка.

МОЈ ДРУГИ СТРИЦ

Кад човек оде
трагови му дуго сјаје на месечини
као зрикавци из таме.

Мој други стриц
волео је хладовину,
увек је причао наглес
о ономе о чему други ћуте
забринути за сопствену судбину.

Тај други ми стриц
разумео је живот,
јер је између куће и гробља
увек држао разиграног коња

и чувао тајну о својој игри.
Одозго се спуштао,
јаким шакама додиривао родне гране
и са разумевањем је причао
са распеваним шевама
док около су штекали митраљежи
из рата кога је давно заборавио.

Тај мој други стриц
радио је све што нисам смео
да изговорим или урадим,
довршавајући своју непотпуну
музичку разгледницу.

Опет је ту,
мој бркати стриц,
срећан и
увек спреман да понови
причу о преуређењу олује
и разлогу игре збрканих сенки.

Небојша Ђорђевић

НОЋ ЗА ВРТОГЛАВЕ ПОТПЕТИЦЕ

Заврти и стргни са себе све хаље,
образе овог света - горко и уклето,
навуци нову меру, и већ мораш даље -
твоја ће кожа мирисати на лето.

Већ осмех сунчев љубиш
До поноћи додирујеш искуство
Милујући срце за руке испружене,
За стисак љубави...

Понекад се исплати изгледати скупо,
јер ништа тако добро не подиже самопоуздање,
као чипка, сатен, злато и високе штикле:
Ноћ за вртоглаве потпетице.

БУГАРСКИ ПЕСНИЦИ

Они кажу: обесило се море, трава
маршира преко неба и Сунце
се жени целом васионом у
голобрадо време,
са ињем на веђама и снегом
у коси, једна комета златно
копље ствара, тад гаси
звездино око, док они
пишу између четири
зида, у четири листа
детелине, у четири
годишња доба за четири
стране света.

НЕКОЛИКО ТОНОВА ЗА С.

Измислио сам те зарад нужности
новог распореда ствари,
због најновије поделе топлих осећања,
креирао ти лепоту и коб,
те важне ставке песниковог набоја
и питао свет, који се затекао на улицама:
да ли си ти, можда, песник, а ја набој
или си она нужност која пророкује поступке
у великој чежњи, златна рибица
кроз ганглије, међу систолама, у тестостерону.

ГРЧКИ ПЕСНИЦИ

Грчки песници тврде
да су људи невероватне антене,
како су усне жене попут
грађанског рата у Шпанији
и да су два сирочета
преплакала вече без хлеба.

Њихови бродови отискују се
од кеја, тачно у 9 сати, без
сувишних сирена и поздрава сигнала,
док чиновници еволуирају у хронометре.

У њиховим песмама, пролеће
најпре, изврши убиство,
а затим, одмах умре,
две птице уживају у својој лепоти
и звезде сврбе као младалачке бубуљице.

Ако не читаш грчке песнике
осетићеш тиранију досаде,
као облик одсутности
и никада нећеш постати
херој неразјашњене смрти, чаробњак огња
или лопов који краде змије и чудовишта.

Петар Геров

ТУ ОЧЕКУЈУ НАШЕ СЕМЕ

ходамо бесмерно онај што посустаје
не нарушава целину нити умањује суштину
увек прети понеки бог с бременом ходамо
до новог путоказа куда пођемо ту и дођемо
јесте празно али празноразно путеви царски
или наши који коме прилази спаја се са
јачим сачувај ме госпoде име и презиме
у парне и непарне дане у животу као и у
смрти ево капије кроз коју се мора ту
очекују наше семе ту морамо прекопати
земљу и оставити записе

ЗА НОВО ВРЕМЕ

од терета времена цеди се свемирска суза
да л` то земља шапуће или пуцају нити
васионе данима тражим где да се сакријем
између две капи дижем руке и дозивам те
преморен од стајања крцат бројкама не знам
куда ћу куда без тебе стигох те успут
и видех стасала си за ново време
за нови миленијум

ЈОШ ЈЕДНА КАП

годинама ћутим
бележим и памтим
дечији ме глас
опомиње

једна се кап
стрмоглави
у мојим очима
у бездан
у тачку

мислима
пробијам рокове
улазим у време
дубоко к`о вечност

још једна се кап спрема
на образ да кане
ја бих да побегнем
табани ми боси

бујица речи зри
прави ожиљке
гуши ћутање

још једна кап
се спрема
из мојих очију
има за циљ
и бездан
и тачку

У БЕКСТВУ

с ногама у цеповима
главе под пазухом
узесмо се за руке

вукући свој реп
труло трупло
хоће да нас узме
под своје

ускочи усуд
у страшни суд
безреп слеп

изврнута рука
због штапа и канапа
обод издигла
и пристигла нас
огољена рука
ноглолава крива права
под сводом водом
са мравом у рукаву

посматрам запад како
миче ка истоку
док овај за њим ускаче
у пожар у сакраменто

товаре нас на запад
са источним леђима

натоварени бежимо
куд који
источно и западно
извлачимо језике поносно
све док нас не
растуре у бекству

Далибор Филиповић Филип

ВИКЕНДАШИЦА

Не пита – можеш ли? Да ли смеш? Имаш ли времена?
Она ти се припрема!
Слагаће мужа. Намигнути ћери. Дошапнути мајци.
Она ти креће!
Поћи ће празна, без приче и одговора.
Као неко - изван света.
Ето ти ње!
Долази ти спремна, жељна пунине.
Не треба ништа да јој кажеш.
Не мора да зна.

Час је собарица господара, час агент у бегу... Принцеца
дворског коњушара.
Имаш част да уживаш сва њена умећа.
Зато је и дошла. Да оживи.

Полази у рано јутро. Као и сви кратки снови.
Пред њом су стари дани – без сенке јучерашњег.
Одлази смирена, одлучна –
бар док не замакне ти погледу.
Враћа се кући сва брижна, сузних очију;
Пољупци и топле речи.
Помало неспретна, али вреднија. Угађа од срца.
Просто ти мило да нешто тражиш.
Таква је викендашица.

Креветарка је нешто друго.

Њен муж то зна.
Зато је и пушта.

ЗАМКА ЗА ТАРЗАНА

Много влажим.
Кажипрстом чачкам буђ у ноздрвама.
Језик ми има укус мемле.
У ушима маховина.
Не пристајем да будем пањ,
Иако све одлике имам.
Моје очи и даље виде упркос годовима.
А лишће нек песму не мења.
Земља је орах.
Нећу да будем црвљива јатка.
Птице силазе у светлосне дубине.
Перја завештавају народној ношњи.
Заболе ме за звук бубња.
Немам намеру да укроћујем ритам.
Па нек сам и лишај небеског свода.
Казна је као и награда,
Никад релевантна.
Често налик псу који
Газди лиже дупе
Са укусом тек процвалих хемороида.
Храним се искључиво латицама цвећа.
Задах ми је миомирис.
Не подносим мраве у коси
И мрве у устима.
Сакупљам пчелиње изнутрице.
Нижем их о лијану.
Стварам бодљикаву жицу.
Замка за Тарзана.

ЧЕКАЊЕ НА ГОТОВО

Детињство се вади из ноздрва.
Максимално се развлачи
и често цури у капљама.

У кавезе ушних шкољки
речи нерадо, готово мрзовољно
проналазе место.

У гаћама строго васпитање
мешкољи се, врпољи
и чека на готово.

Данас се све изтрокренуло.
Вади се из гаћа
и често цури.

Ноздрве миришу речи
или не обраћају пажњу
на воњ истих.

А кавезе ушних шкољки
чистимо запуштеним ноктом
малог прста.

Једино што је остало исто
то је мешкољење, врпољење
и чекање на готово.

Војислав Аранђеловић

САБЉА ДИЛАНДАРА

Извучем је из корица,
погледам зачудно;
обрни, окрени – око не вара:
у руци ми
још помало крвава – сабља диландара.

Њоме се данас,
(што је одвек било)
и бистри и мрачи
и хвали и кара;
о чудесна – сабља диландара!

Из жиже прошлости,
из времена једног цара,
палаца, више у свести
него у руци јуначкој,
над Србијом – сабља диландара.

Сакуља расуте снове и чуда,
из шупљих храстова изгони
заспали инат и млитаву кураж
да, причом и хвалом, отежала чуда,
било чија, ал сорабска углавном,
у равновесје сведе
и да гредама наше морије
поравна степенице криве историје.

Када не разгони громове и муње
сабља се са небеског пира,
нежно као засићена жена,
привије на бедра српског официра.
Сабљу диландару,
за појасом, у оку, мушком руком,
он носи као стег
и чашћу официрском јуриша
једнако жустро на Торлак брдо
и на Венерин брег.

И мој кум Радивоје,
од Косова до данас
маше сабљом и черечи облаке
и плитке памети
као олуја и као ала...
Зато, са пуним месецом и сунцем,
куму – мајору са пролећним срцем
додељујем чин – генерала!

Тамара Жикић

ЛЕПЕЗА

Лепезом терајући сунца и будећи поветарце, трчала је низ падину. Хаљине, сивилом су мазале росе. Маслачци су се плашили и полегали јој по сандалама, мала писма лепила су се на сузама. Подигла је руку и једно скинула са језика. Друге је прогутала и клекла крај жбуна без зеленила. Зажмурила је да би се сакрила и увила косе у пужеве кућице, те је успорила цвркоте што су јој потекли низ браду. Чело је зарила у земљу и грумење гурала под колена, да бриди од суша и мириса стонога.

Звезде су почеле да падају по њој.
Све је ћутало са девојчицом изгребане браде. Још чвршће је стисла капке. Била је лимфаста и трула и вене су је распарчавале. Топла крв крену ка коленима и она зари прсте у себе да задржи децу своју будућу, да не одрасту и убију је својим годинама. Од себе седам дана да не истече, нека и бол буде, нека страх кожом буде задржан да ларве не постану краткодневни лептири. Ипак, осети да јој се руке смрзавају под кратким платнима и попусти под својим седицама.
Од обала сачини јастуке и повади им перушине...

* * *

Тај, још један дан
Ако пустим једну сузу,
све електране овога света
престаће да производе струју
кратак спој горњих и доњих трепавица.

И када помислим
да сам можда и постојала
немам доказа, ничег иза мене не остаје,
можда нека кост, срж недопијена...

Да се деси чудо
не очекујем,
чуда сам требала сама стварати
али руке, као да су биле привезане
за бокове материце.
Оматорујем у двадесетој.
И све што кажем
додир је мрава и листа,
ћутна, скакутава
покушавајући немушта барем да нешто кажем.

И але долазе по своје,
једу ме заједно са земљом, сишу ми крв
и праве од ње сокове за јаче од мене,
за тренутке када требаш бити спреман
да попијеш лаж и пљунеш сувишно...
Да ја још барем мало постојим...

...Зашто ли ми је битан тај један дан?

СНОВОЛОМАЦ ПОД КРОВОВИМА

Сноволомац убија звезде и цеди их у отворена уста спавача

А биле су сјајне и хладне те звезде пре убиства
и доносиле олакшања после опасног поподнева

Сноволомац има црни огртач и уместо главе црну сенку
Па деца вриште јер његове приче су искреније од наших
и говоре им о смртима које играју у дивљим купинама

Сноволовац пере руке у наивним барама
да погрешно миришу у свитање
да жабе надују се и потврде његово присуство

Сноволомац дави децу испод срца мајки
те заједно никад се не пробуде
А људи кажу била је грешна јадница

Сноволомац на оградама оставља праменове коса црних
Те о вилама народ прича што играју на ливадама
мислећи да због њих снови се не остварују

Сноволовац под крововима шапуће и чека

Милијан Срејић

НИКАДА ОД МЕНЕ НЕЋЕ ПОСТАТИ ПЕСНИК

Никада од мене неће постати песник
који ће ти путе цветним латицама посути
косе твоје миришљавим лахором мрсити
а глас твој својим умирити.
Никада од мене неће постати песник.

Моје песме неће у теби заживети
стабло у јесен поново олистати
ни кораци посути бисером кроз твоје
двориште неће пустити кораке.
Моје песме неће у теби заживети.

Глас мој љубавни у рану зору нећеш чути
ни светлост погледа мог кроз сан
упознати никад, говор додира свиле
и пољубаца рој пчелињи као.
Глас мој љубавни у рану зору нећеш чути.
Никада од мене неће постати песник
чији ће дрхтај твојим телом протећи
моје песме неће у теби заживети
јер најлепши сан мој си само ти која
глас мој љубавни у рану зору неће чути.

У ОДСЈАЈУ БИСЕРА

Заробљеник сопствених снова
Између седам зидова
Од камена
Покушавам бисер да пронађем

Гвоздени ексер
Улази у камену структуру
Остављајући рђав траг

Да вајар сам
Што батом срца
Удара по ексеру

Покушавам да расточим камен
У прах да га претворим
Да га више нема
А опет себе да пронађем
У одсјају бисера

НИСИ ИСТА

...а међу бисерима
Само је један
Мада лажан
А сад већ неважан

Добро
Буди камен
Камен што још блиста
Али ја сам пронашао одговор
Више ниси иста

Јелена Крстић

МИСАО

Између седам бора
Сместила се она,
Мисао прва јутарња.
Кроз јесењу измаглицу
Неспремна да потече,
Јаче се утискује у чело,
Боли.
Да ли и тебе боли ово чекање?
Да ли зору боли док рађа Сунце?
Мене је болело пуно
Док сам рађала мисао о теби.

ДОДАЈ МИ РЕЧ

Са јастука од тешких мисли
Глава ми клизи полако.
Додај ми реч, да се ослоним о њу,
Да је разумем и преведем
У своје ћутање.

Са постеље од изгужваних снова
Данима клизи полако.
Додај ми реч, да се ухватим за њу,
Да је разумем и преведем
У своју тишину.
Тишина ће изнедрити један лепши свет.

Приредио
Обрен Ристић

**Фестивал културе младих Србије
Књажевац, 2009**

Ратко Петровић, прва награда

РАСТАНАК

Машем ти на растанку,
јер бришем ваздух.

Нешто ми се мути слика,
а не радим то
ради глупог покрета руке
или зато што тако треба...

Нити, јер тако раде то
по филмовима.

Ми то никада
нисмо радили као
на филмовима.
Па нећемо ни вечерас.

Машем,
да углачам ову успомену...
Да мало изоштрим слику.

Као излог свог живота
да гланцам,
мутан,
од испалееног уздаха
у њега.

Мала мрља растајања,
која бели и расте у углу
овог рама од очију.

Машем махнито,
маглу у овим очима
да пребришем...

Док воз одлази
низ пругу,
растанак од стотину
тона клизи у ноћ.

Захуктава се.

Неке људине давно,
(не машући никоме)
у зноју, мушки,
ко да љубав
воде с челиком,
правиле су ову пругу:
да ноћас
њоме
ти одеш...

И још мало после,
у чекаоници,
наслоњен на врата
мирисаћу кишу,
(можда и пустим коју кап)
мирисаћу на провинцију,
и помало превише
на коњак...
(чак и за свој укус)

И кад те сасвим
не буде било,
да ипак
истрчиш иза угла,
с кофером у руци
задихана,
и с буком у грудима,
као да хиљаде преплашених
гугутки полеће
са варошке катедрале...
Подигнућу крагну,
згужвати осмех,
мало накривити шешир
да заклоним лице,
у пролазу...

Пролазу,
крај свих ових
„остајућих“
око мене.

И нећу више махати,
нек се сад слободно
све замагли...

Нек замагле фарови
у овој глави.

Сад ћемо на слепо
кроз ову ноћ...

Кроз маглу.

Јелена Јоргачевић, друга награда

ПЕСМА КОЈА НАС ЈЕ НАПИСАЛА

Ноћ је била густа као мед
Протицали смо поред реке
А белутак ме је стискао у шапи
оболео од ђутљивих жудњи
Пролетали смо поред птица
Пажљиво као да градимо кулу
од крхког, натопљеног песка
Кувано вино нас је пило
Бестидно заслађено и врело
А нека остарела виолина
је свирала црног просјака
И падали смо по листовима
без жеље да се задржимо
Насмејали смо алаву мачку
док јој се кров пењао по ушима

Ноћ је била густа као мед
И јела нас је попут пантера
А свет се обртао наглавачке
као пиринач у дечијој звечци
све док само небо није
сишло међу наше ципеле

Слободан Јовић, трећа награда

О СМРТИ ЈЕДНА МИСАО

Смрт је једна висораван закриљена деблима тајанствености, сазидана над овоземаљским стазицама. Богом дано нам узвишење на којем ћемо одахнути, и удахнувши нове пламсаје наставити успињање ка врелима Тихе и Вјечне свјетлости, чије најприродније дозивање одувијек осјећамо у слуху. Из тог тренутка насмијеши се Истина да је смрт предворје из ког се закорачује у пређеле бесмртности. Послије њега душа одбацију све што јој је сувишно, остану само крила, израсла колико бјеху његована, и од бјелине њихове зависи до ког ћемо бријега узлетјети и с које висине лет свој наставити.

Славољуб Обрадовић

МОЗАИК ЉУДСКИХ СУДБИНА У РОМАНУ СУДБИНЕ МИРОСЛАВА ПОПОВИЋА

Роман *Судбине* Мирослава Поповића објављен је 1984. године. Писац је дуго радио на овом делу јер за њега је, како је једном изјавио, писање „страшно тешко“ и да он управо тако пише. За живота је објавио само овај роман и, колико је познато само једну причу. Једноставно, пратила га је судбина отпадника, бандита који је, по мишљењу идеолога комунизма, био противник идеологије нових револуционарних снага које су градиле ново друштво. Голооточанин је морао да носи терет своје судбине до краја живота. То се генерално може рећи не само за Мирослава Поповића већ и за све оне који су део живота после сукоба између Информбироа и Комунистичке партије Југославије 1948. године. Они којима је судбина била наклоњена преживели су мучења по многобројним казаматима нове комунистичке Југославије – у Билећи, Старој Градишци, на Светом Гргуру, на Голом отоку итд. Превише логораша, али то је нужност и то је партијски задатак свесних. Нико нема права да кочи точкове историје. Постоји само јеванђеље Јосипа Броза Тита, а оно је јасно само онима који су се одрекли свог идентитета, за остале је нонсенсни апсурд. Мислећи људи нису били потребни једнопартијском систему и због тога су они одбачени од заједнице, чак и од најближих који су морали да деле тешку судбину својих и да се суочавају са демонизованим следбеницима који су се жестоко трудили да из њих извуку и оно чега нема ни у ћелијама њихове подвести.

Мирослав Поповић (1926 – 1985) је само један од оних Срба које је српска Удба прогласила за непријатеља државе. То је значило да је понижен без кривице само због једног разлога: није желео да игра активну улогу у новој политичкој ситуацији. Тако је овај писац узет, прецизније – отргнут је, као и многи

други из живота. Непожељне је ваљало преваспитати, а то је процес који се једино могао одвијати иза зидова казамата, својеврсних проклетих авлија у којима су људи престајали да буду жива бића, већ су претварани у бројеве, у сенке из чијег је менталног система требало избрисати све што се тиче њихове прошлости па и само детињство. Методе нису биле примарне и нико их није посебно прописивао. Има разлога што се све одигривало спонтано, јер методе мучења су познате од постанка света и човека у њему. Битније је ко их и како примењује. Методе извлачења душе из логораша нису наука, али тим методама се долази до циља. Чудна је област психологије која се бави патопсихолошким у људима.

Сабрат по перу и судбини, Драгослав Михаиловић, учинио је све да иза смрти писца Мирослава Поповића буде објављено оно што је остало у рукопису. Очекивали смо да у књизи *Удри банду* (1998), аутобиографској и мемоарској у исто време, откријемо позадину онога што се тиче карактера и уопште психе мучитеља, посебно оних на Светом Гргуру и на Голом отоку. Ипак, Поповић је остао благ у описима мука. Иако благ, такав смо утисак стекли, он није недоречен у потпуности. Оставио је читаоцима да сами донесу закључак о ономе што је психолошко у мучитељима и да покушају да, бар делимично, уоче границу између онога што је нормално душевно стање и онога што је патолошко. Душевни апарат, да се подсетимо Фројда, се лако може да оштети, јасније речено да се поремети. Остаје нејасно да ли корене поремећаја психе треба тражити у генетици предака оних који су у улози мучитеља.

Јасно је да су преживели голооточани и после повратка у своја завичајна места носили на плећима и у души тежак жиг судбине. На њих се гледало као на људе другог реда, као на оне који су опасни државни елементи што је разлог да су их полицијски пси непрекидно пратили, прислушкивали, спречавали да добију радно место, рушили им породице уколико то нису раније учинили. Ти људи су се кретали као сенке свесни да болују од фобије прогњања и на слободи. Не могу а да не искажем део сопственог искуства које сам стекао о тим људима након поз-

нанства с некима од њих и пријатељства које смо заједнички градили без обзира на разлике у годинама. Само неколико од њих пристало је да ми исприча своју животну причу са Голог отока. Боље би било да те приче никада нисам чуо, али моја радозналост била је превише јака да бих могао да савладам себе и да их замолим да то не чине. А желео сам да чујем све, чак и ситнице и детаље који се не причају ни испод стакленог звона. Нека ово буде само дигресија на којој се нећу задржавати, јер само психички болестан човек може да понови оно што је чуо. У свакој причи епилог је био исти. „Ја сам човек сенка“, или: „Ја живим само физички“, те је једини закључак да је реч о људима који ништа ново нису могли да започну у социјалистичкој Србији коју су комунисти водили ка комунизму да би је, што показује данашња стварност, довели до ивице дна пакла.

Ето, можда је и то судбина коју мора да подноси српски народ, али онда нешто није у реду са самим народом, са његовим етосом, са нечим што би требало да су колективне вредности. И на почетку трећег миленијума јасно је да не постоји друштвена хармонија и да је порушена објективност трајања и важења моралних и духовних норми. Стиче се утисак, након ишчитавања романа *Судбине* да су и свест и савест српског народа до те мере дезинтегрисане да су у хијерархијском систему поремећене скоро све моралне норме.

Роман *Субине* је хроника војвођанског места Нова Паланка. Писац је рођен у Земуну, али то не значи да је место збивања везано за овај град. Ипак, он је познавао живот људи у Војводини и небитно је за уметничку вредност романа утврђивање топонима. Мозаичка структура романа је у тесној вези с насловом. Реч је о судбинама људи а не о појединачној судбини једног лика. Уосталом, у роману и не постоји главни лик. Само се условно може говорити о главним ликовима и то искључиво када су на сцени у одређеном поглављу. Сва поглавља романа су имплицитно повезана судбинама људи о којима се приповеда. Чини се непотребним бавити се тумачењем смисла наслова романа. Сама реч **судбина** је вишезначна и у колоквијалном језику и у фолклору. Судбина, усуд, нешто што се односи на живот

човека а што се не може да одреди егзактно. Познато је у фолклору да суђаје, по рођењу детета, указују на оно што ће га пратити кроз живот и што је у суштини његова судбина. Код Латина је човек сам ковач своје судбине. По *Библији*, судбина сваког човека је везана за божју промисао, али и у овој светој књизи се на више места истиче да је Бог оставио човеку да бира којим ће се путем кретати. Дакле, судбина је метафизичка категорија, нешто што је неизбежно, лични ореол сваког човека, пут којим се креће од рођења до смрти. Писац у роману прати појединачне и колективне судбине. Када је реч о колективним судбинама, он се задржава на три етичке групе: Срби, Јевреји и Немци-фолксдојчери. Све ове групе живе на простору панонске равнице.

До данас критичари нису писали о судбини места Нова Паланка. Да ли се уопште може говорити о судбини неког града, варошице или села? Чини се да је питање сувишно, али чињеница је и то да свако место није фиктивни простор без грађевина и без људи. Судбина једног места је последица различитих судбина људи који у њему живе. Мирослав Поповић је Нову Паланку поделио на два простора: урбани и сеоски (рурални). Додуше, овом поделом није порушена целина већ је само експлицитније исказан однос људи, који живе на истом простору раздвојени имагинарном границом, према неким збивањима у самој варошици. Прецизније, Поповић Горњи град одређује као „полусео-ски“, а Доњи град је урбанији, посебно Терезијентал у коме живе Швабе.

За писца Мирослава Поповића **време** је релативна категорија, али он не жели да је у писању превазиђе и потисне у други план. У првом делу романа, од прве до осамнаесте главе романа реч је о предратном времену које није означено ниједном годином већ само сменом годишњих доба. Та смена је природна законитост и нужност. У том временском периоду сви Поповићеви јунаци имају одређене субјективне улоге и место у друштвеној заједници. Тек од осамнаестог одељка романа писац експлицитно одређује време: 6. април 1941. године, почетак Другог светског рата. Дакле, у питању су мирнодопско и ратно

време, а самим тим и контраст који се односи на живот људи пре и после почетка Другог светског рата. Уочавамо да је у другом делу романа порушена монотонија протицања времена која је доминантна у првих седамнаест одељака. Та монотонија у првом делу романа је спецификум војвођанске равнице, „панонска болест“, јер живот људи протиче некако летаргично, лењо, чак и ћутљиво и ћудљиво. Већ у првом одељку уочавамо да је разговор који воде Богдан Журајица, Франц Тајбл и Давид Блануша лалински отегнут и само у тренуцима благо експлозиван. С аспекта времена радња траје непуне четири године, прецизније три и по године, што потврђује и изјава Журајице у седамнаестом одељку када пред Албрехтом каже: „Ево, ја сам ту треће лето“.

Љубиша Јеремић истиче у предговору романа *Судбине* да у делу постоје шест скупина ликова „које су веома прецизно диференцирано праћене кроз четрдесет и два одељка књиге. Те скупине се образују око Богдана Журајице, Давида Блануше, Александра Албрехта, Сајферта Виктора, Аугуста, Едија и Јелене, затим око Франца Тајбла и кочијаша Јеврема...“, а у наставку додаје: „Највише одељака, међутим, заузимају приче о припадницима породице Сајферт, Фолксдојчера из новопаланачког Терезијентала. Ова скупина заузима шеснаест одељака, наспрам девет одељака у којима се јавља прича о Францу Тајблу, и шест одељака у којима је евоцирана судбина кочијаша Јеврема. Дакле, добијамо скупине 14+14+14+16+9+6, уз које уочавамо и присуство ликова са неким сижејним трагом...“¹

Из претходног произилази да је писац смишљено правио скупине ликова, али остаје нејасно да ли су ликови око којих се образују скупине главни ликови у одељцима и шта је то што поседују у свом карактеру а што је својеврсна магнетска сила и енергија која друге привлачи да се вежу за централни лик неког одељка. Овог питања композиционе структуре није се дотакао не само Љубиша Јеремић већ ни други критичари. Јасно је да ниједан лик у роману није изолован од других људи и да је

¹ Љубиша Јеремић, Предговор, Мирослав Поповић, *Судбине*, СКЗ, Београд 1998, стр. XII

напросто немогуће живети у ћелији без успостављања вербалних или других контаката са људима. У првом одељку романа читаоци само сазнају да је Радионица власништво Александра Албрехта, али он је само власник који је запослио друге: мајстора Франца Тајбла, Давида Бланушу и, касније, Богдана Журајицу.

За композицију романа је карактеристично смисаоно уланчавање сижеа појединих одељака, тј. сижејно устројство, како то уланчавање означава Љубиша Јеремић. Сваки одељак је једна прича, најчешће недовршена, што значи да је на крају одељака увек отворена могућност да се прича настави у неком од следећих одељака. Сижејно уланчавање, међутим, није линеарно, што можемо илустровати праћењем психолошке карактеризације lika Богдана Журајице и његове судбине у одељцима: I, II, V, X, XIII, XV, XVII, XXII, XXIV, XXXI, XXXII, XXXIV, XLI и XLII. Богдан Журајица је Личанин. Његови корени нису у тлу панонске равнице. У другом одељку романа је прича о његовом прошлом батргању кроз живот након што је остао без мајке и очуха који се по други пут оженио. Радио је многе послове. Био је носач пртљага на железничкој станици, радио је на асфалтирању путева, био је дрвосеча и учесник у Првом светском рату. Рано је схватио да више нема коме да се враћа у завичај. Задржао је људско достојанство. Није могао да схвати нове догађаје. За њега је рат био нешто што је излив животињског у људима. Нарав му је била прека само када су га други доводили до ивице неправде коју није желео да пређе. Он чак не жели да се повинује жељи удовице Кате да из дворишта избаци кују чије је име мушко – Соко. Не дозвољава да га физички, без икаквог разлога, малтретира нациста Едуард Сајферт већ му узвраћа тродупло што је разлог да већ сутрадан буде погубљен.

Роман *Судбине* је по многим компонентама нарације реалистичка проза, али треба истаћи да га од традиционалне реалистичке прозе удаљавају пишчеви коментари и „мисаоно лирски смер“. Многе секвенце у роману су наглашено сугестивне и лирске, посебно поређења и контрастирања. Писац је главни наратор, а од техника приповедања најзаступљенија је ретроак-

ција. Дијалогске деонице су ретке али увек функционалне. Чак и да одбацимо помисао да је писац у улози свезнајућег наратора, морамо да прихватимо чињеницу да је он управо онај који најбоље познаје животе својих ликова и који се виспрено, аналитички осмишљено дотиче онога што је у психи и у карактеру ликова, у њиховој свести и подсвести, након чега следе његови сажети коментари, често исказани само једном реченицом, нпр. онај који се односи на кафецију Јордана да „можда није био добар човек, али зао сигурно није био: био је увек спреман да помогне свакоме, ако то не захтева жртве и труда“, или онај који исказује однос између Виктора Сајферта и Емилије Блануше рушећи илузију да је између њих постојала љубав: „у томе се варала“, „љубав то није била“, или коментар који се односи на начин како је Соко прихваћен: „Тако је Соко прихваћен“. Свакако, када је реч о последњем пишчевом коментару, ваља имати на уму да се пре њега одвија прича о одбојности коју Соко изазива у удовици Кати и решености Журајице да буде по његовом. Дакле, пишчеви коментари су део приче и увек су последица посматрања онога што се дешава ван ликова и у њима самима.

Фамилију Сајфертових писац је карактеризирао психолошки врло убедљиво уз помоћ контраста који се тиче етичности породице Виктора Сајферта и Аугуста Сајферта. Виктор Сајферт је човек кога је жена, Јелена Сајферт, понизила и набила му рогове својим распусним сексуалним авантурама. Виктор се први пут среће са Емилијом у кафани „Златни рог“ (осмо поглавље). Пре тога, у седмом поглављу, сазнајемо да је његова жена отпутовала сестри у Шибеник. Док је Јелена била одсутна, Виктор је шетао са Емилијом све до дана када је она отпутовала у Нови Сад. По повратку из Новог Сада Емилија је сазнала да је Виктор умро. Јелена Сајферт је остала равнодушна и није жалила за мужем. Свој живот подредила је интересима нациста и раду у Културбунду, а њен девер Аугуст Сајферт имао је коректан однос према снаји, јер је знао да ће све од иметка оставити његовој деци. За разлику од Виктора Сајферта, Аугуст је нациста који је одушевљен доласком Немаца и у том смислу ће и деловати на снају која је у међувремену примила на стан геста-

повца Кличкеа. Аугуст Сајферт се поноси сином Едуардом који је задобио рану заслужено, јер је учинио нешто што је до те мере монструозно да људски разум може да схвати и прихвати. Било би сувишно да је писац дозволио Едију да исприча оцу и мајци шта се дешавало пре но што је добио заслужени убод ножем, јер једном испричана прича о анималистичком дивљању нациста с овцом довољна је да схвати изопаченост нациста и њихов карциномски либидо којим испуњавају празнину унутрашњег живота. Овца је за њих објекат који под присилом мора да учествује у бесмисленој игри која је морбидна. Писац је мајсторски истакао поремећен принцип уживања у нечему што је незамисливо и што нормални људи не би чинили ни у бесвесном стању. Тридесет пето поглавље овог романа је јединствено у српској романескној књижевности по пластичности карактеризације скупине ликова, по иронији и сарказму, уједно и по својеврсној патологији поремећених умова. Цела слика је пуна драмског набоја и доживљавамо је као чин неке још ненаписане драме у којој би се писац бавио чулним изопаченостима актера радње.

У роману је историјска компонента провучена само имплицитно. Писац се не бави само историјом и судбинама Јевреја, мада се на том тематском подручју задржава у више од трећине поглавља. Јеврејска скупина ликова је нехомогена. Они знају за свој **етнос**, свесни су да припадају људској заједници и за њих је то довољно да не мисле на опасности које их чекају. Разговори, тј. расправе које су својеврсне свађе а не сукоби мишљења, а воде се код књижара Коена показују разједињеност људи којима је судбина наменила монструозна страдања. За њих је Јаша Рифл лихвар и они га не подносе, јер брука целу заједницу. За разлику од осталих једино Александар Албрехт зна шта их чека. Он је изгубио део себе смрћу своје жене Херте Албрехт. Веровао је лекарима и није могао да се помири с чињеницом да је рак неизлечива болест. Поверовао је Ели Цвајг која га је опоменула да је Херта озбиљно болесна и тек онда је почео да чини све да јој помогне. Нису му помогли ни разговори с доктором Најом, а није желео да прихвати ни свесно обраћање жене која

му саопштава да јој се приближио крај живота и да то мора да схвати без обзира што је то сазнање болно. Своје право људско лице откриће у разговору с Богданом Журајицом. Богдан је био изненађен честим посетама које је чинио Алберт. Чешће је навраћао у своју радионицу намештаја и водио је дуге разговоре с Журајицом. Последњи је био онај када се небо изненада наоблачило и када су муње најавиле непогоду. Та непогода је симболично најављивање нацистичког дивљања (седамнаесто поглавље). Није дотакло Албрехта ни то што су нацисти предали на управу његову радионицу некадашњем мајстору Францу Тајблу, а ни то што је покрадена. Он је потврђивао себе као човека помажући породицу Барона Аруха, која је једна од првих коју Немци одводе у непознато са осталима. Четвороношко упадање Аруха у мрачну утробу немачког камиона је растајање са светлошћу, тј. са животом.

Писац је судбину Јевреја истакао као сурову реалност користећи две чињенице: обележавање Јевреја жутом траком и одвођењем у неизвесност. Оно што је у етичко биће једног народа материјализовано је у текстилу, у жутој траци са звездом и натписом „Jude“. Десио се то визуелизовање етноса 16. априла, десет дана од почетка Другог светског рата:

„За новопаланацке Јевреје среда шеснаестог априла била је дан када су имали први пут да наступе у својој новој улози – бесправних и понижаваних.

Дан раније извршена је регистрација Јевреја. Са регистрацијског места, у згради полиције, људи су донели кућама жуте траке са Давидовом звездом и натписом „Jude“ за сваког члана породице, мушког или женског који је навршио петнаест година. Траке је било обавезно носити свугде изузев у свом стану, на левом рукаву, испеглане и окренуте звездом и натписом напоље“.

Обистинило се оно у шта Јевреји нису веровали. Знао је и Егон, иако је живео у Палестини, да нацизам не носи ништа добро и опоменуо је оца да се чува или да бежи из Нове Паланке. Александар Албрехт није послушао сина, али је био убеђен да ће се распршити снови Јевреја о томе да ће наставити да живе

мирним животом. Пре суочавања са суровом реалношћу, а то суочавање је везано за трен, Јевреји су истицали да су Немци културан народ и да имају велике музичаре. Веровали су у илузију коју су сами створили и онда када су након завршетка велике свечаности на тргу, која је организована у част доласка Немаца, наставили да и наредних дана бесмислено чисте трг. Када је Игњат Стојшин угледао Александра Албрехта на тргу с метлом у рукама, нешто се сломило у њему, па је и он узео метлу и почео да чисти пред радњом „мада није имало шта да се чисти“. Писац је упечатљиво истакао симболику бесмисла преко механичког обављања истог посла.

У роману нису јасно истакнуте контрасти између три етничке скупине ликова: Срба, Јевреја и Немаца-фолксдојчера. Утисак је, бар што се тиче дела романа до почетка Другог светског рата, да живе разуман суживот и да нема турбуленција које их избацују из свакодневне колотечине живота. Писац се најмање задржао на судбини прве етничке скупине, те се ликови из ње јављају само епизодно, најчешће у једном кадру, као што је случај са суботаром Стојшином, потом ту је Ђорђе Шуца, Петар Ковачев чији син страда од Немаца и Ката. Једино је лик Богдана Журајице целовито и темељно психолошки уобличен. Занимљиве су метаморфозе женских ликова у другом делу романа. Јелена Сајферт, супруга тихог, пониженог и потиштеног власника биоскопа „Колосеум“ Виктора, пребрзо заборавља мужа, прима у кућу за подстанара гестаповца Кличкеа који чини све да је придобије за сарадника Гестапоа. У једном тренутку она ће експлицитно показати колико је отуђена, фанатички конвертит, како истиче и Љубиша Јеремић, што за последицу има удаљавање од људи које је познавала и којима одбија да помогне када су у питању њихови најближи. Узалуд је Петар Ковачев молио Јелену да учини нешто за његовог сина Стевана Ковачева кога је Гестапо ухапсио. Јелена га је сурово одбила: „Велики Немачки Рајх не кажњава невине“ – рекла је – „а за криве ја не могу заложити своју реч. Жалим“.

Црноберзијанац Јеврем Спасојевић, који се пре рата бавио превозом робе, а касније, када је све стало и када је престала

производња намештаја у Албрехтовој радионици, он се окреће пословима који су кажњиви али их обавља спретно и лукаво. Овај лик припада скупини Срба а писац прати његово понашање у одељцима, почев од осмог, потом двадсет и трећег, двадесет и петог, тридесетчетвртог и тридесетседмог. Јеврем се оженио Емилијом Бланушом, сестром Давида Блануше. Она ће, али нешто блаже, од Јелене бити наклоњена нацистима. Разлози конвертитства су у мутној подвесети Јелене и Емилије, јер оне не прилазе нацистима из страха за свој живот. Једноставно, овим женама годи да их виде у друштву оних који нешто значе у Новој Паланци. Уосталом, рат има за последицу, поред осталог, и дезинтеграцију свести, савести и етичких норми. Давид Блануша не може да схвати понашање сестре Емилије која се подаје Немцу усред парка и упућује јој најпогрдније речи.

Судбине људи у роману су различите и повезане су за мирнодопско време пре рата и за време када је рат разбио све нормалне облике живота. Писац углавном прати судбину породице Александра Албрехта и породице Сајфертових. Прича о Сајфертовима је комплекснија. У етичком смислу уочљива је граница између Александра Албрехта и Сајфертових. Александар остаје поштен до краја романа, а Сајфертови, ако изузмемо Виктора, прихватају ратно време као нешто што је виша сила и неминовност. Две приче се скоро не дотичу. У првом делу романа доминира прича о Александру Албрехту. У овом делу романа Сајфертови живе суморним животом и ни по чему се не истичу. Једино се Јелена одваја из ове скупине својом еротском незајазљивошћу. У другом делу романа Сајфертови се брзо уклапају у реалност и приближавају се нацистима. Свечаност коју организује Јелена Сајферт поводом Кличкеовог рођендана је кулминација полтронства. Додуше, то полтронство нема свесну подлогу, али је сведочанство које потврђује пометеност људи у чијим генима не постоји етички код људскости и постојаности.

Мирослав Поповић није писао историјски роман. У свом делу он се није задржавао на масовним прогонима Јевреја, на злу које су чинили Немци-фолксдојчери. За њега је било довољ-

но да извуче из тематског оквира чињеницу да су Немци били злочинци, а Јевреји жртве. Црнохуморне су и бизарне слике везане за почетак рата када младићи, дојучерашњи другови, хапсе једни друге, а исто се односи и на понашање војника батаљона немачког Вермахта који опкољава село Влашићи и засеке Мирци и Трнци. Ипак, педесет стрељаних за једног који је рањен, навешћују шта ће се дешавати у следећим месецима и годинама рата када ће се трагикомичне ситуације претворити у монструозне злочине.

У традиционалној романескној српској прози писци не одступају од основног наративног тока. Поповић основни наративни ток разгранави у кратке рукавице у које упловљавају својим животима његови ликови. Ти људи живе, на први поглед, исти живот, али сваки од њих има нешто специфично, неку своју основу око које гради мозаик живота који никада није спокојан. Чак и када се чини да је судбина наменила некоме да живи пуним и садржајним животом деси се нешто у стварности што могућност таквог живота избаци из колотечине. Богдан Журајица, за кога су неки критичари истакли да је главни лик у роману, за шта нема довољно аргумената без обзира што се писац најдуже задржао на овом лику, и не сања тренутак женидбе с Катом. Он не може да схвати како дојучерашњи мајстор може да избебуха постане газда. За њега Соко није само животиња већ животни сапутник. Франц, за разлику од Журајице, прихвата нову улогу и за њега је посве нормално то што је у ратно време у новој улози, јер он то везује за време, што значи да у њему нема ни трунке кајања или бар недоумице, можда чуђења. Јелена Сајферт у трену доноси одлуку да се приближи гестаповцу Кличкеу. Емилија Блануша се креће путевима својих плотских нагона. Немци стрељају старца који све подноси ћутећи. И тако од првог до последњег поглавља. Мозаик прошлог и садашњег живота препун ситница које живот значе и још многих других детаља на којима се писци реализма не задржавају. Поповић пише реалистички модеран роман и отуда његово сажето истрацање секвенци судбине појединих ликова, на пример послова које је обављао Журајица: полузапослење у адвокатској канце-

ларији, сеча дрвећа у шуми, живот на фронту, асфалтирање путева, просјачење да би преживео. Он све то подноси као дар судбине и не буну се. Његов живот пре рата био је препун изазова и тешкоћа. У данима рата он је остао свој у етичком смислу. Писац је затворио круг романа смрћу овог поштеног Личанина. За њим је остао једино Соко, највернији му пријатељ који га чека и тим чекањем одужује дуг за сву ону пажњу коју му је посвећивао газда: „Соко је дуго чекао Журајицу. Стар и дебео, лежао је данима крај врата и ишчекивао познати корак”.

Писац Мирослав Поповић јасно истиче да живот има своју логику, а срж те логике је да траје. Међутим, логика живота је повезана са нечим мутним, нејасним, фаталним, са нечим што је последица времена, друштвених збивања а то се огледа у понашању људи. Логика живота није статична категорија. Интересантно је истаћи да Поповић не стешњава живот временским одредницама: мирнодопско време и ратно време. Свакако, ратно време открива у људима много тога што је потиснуто јер и ратна ситуација је извитоперена у корену, а као таква она од живота ствара конвулзивно клупко у коме је превише баналног и бизарног, чак и метафизичког и бесмисленог као што је чишћење трга, цепање дрва, отуђење људи. Оно што је у мирнодопском животу било нормално, у данима рата претвара се у неку несхватљиву „вредност”, тј. мирнодопске ситнице добијају облик крупних, великих догађаја. Ела Барух је плела и пре рата, она то чини и у дану када ће их Немци ухапсити. У XXXIX поглављу писац је изузетан опсерватор. Док је Ела наднета над својим радом, Барух ређа шта све намерава да учини: жели да унесе асуру и сто. На почетку поглавља у једној реченици је најављено оно што ће се десити с Баруховима: „Ноћас ће напољу бити страшно“, а на крају поглавља: „Официр са мртвачком главом на шапки проверио је по списку који је држао да су све троје Барухових присутни и саопштио да имају пола сата времена за паковање и да могу понети кофер ствари по одраслој особи, а за дете јорган и мањи јастук”. Арух и у таквој ситуацији не забравља да опомене жену: „Закопчај капут... Прехладићеш се“...

У роману се јасно уочавају два темпорална тока: мирно-допски и ратни, а у том времену писац уочава више равни и интерполира их у сижејне кадрове: реална, банална, мистична, психолошка, историјска и метафизичка раван. Оно што је најупечатљивија уметничка вредност романа је несвакидашња способност писца да живот људи не посматра са дистанце, већ као драму у којој је мешавина трагичност и комичног, бизарног и мистичног. Та сценичност романа приближава ово дело драми. Уједно, треба истаћи филигранске лирске секвенце: поређења, описе, коментаре наратора, као и многе ситнице којима истиче психолошко у ликовима а све му то помаже да у делу оствари тоталитет живота, оног живота који се може посматрати као нешто што је најобичнија законитост природе и оног који то јесте али који је у суштини предодређен судбином. За илустрацију наводимо само неколико примера: „Раскошна, раскалашна, сочна грмљавина котрљала се небом. Муње су учестале“. „Небо је сада стално љутито брујало“. „Двориште је дремало на преподневном сунцу“. „Суграђани су Јелену раније само презирали. Сада су је и мрзели“. „Забрађена марамом, овца је постала смешна“, итд.

Роман *Судбине* Мирослава Поповића је вредно књижевно дело. У овом делу ништа што је реално није сувишно. У делу су сижејни токови повезани и функционално оживотворени. Животна и историјска материјалност је вишезначна. Сваки одељак романа има своју егзистенцијалну функцију у целини и у исказу стварности. Мајсторски је остварен исказ стварности и то не само реалним опажањима писца већ и преко симбола који су подједнако везани за простор и за време. Судбина је писца прерано извукла из живота и, као што обично бива, дело је надживело писца јер оно има своју судбину, ону коју је писац успео да књижевно уобличи.

Милијан Деспотовић

УДЕСНО И ЧУДЕСНО

(Дејан Богојевић, *Преливи, отисци...*, Књижевни клуб “Раде Томић”, Књажевац, 2009)

Поезија је доживела обиље својих именословних објашњења, али, мало је ко могао да јој „заборави“ говор из оностраног, подсвесно буђење. У том буђењу песник региструје само њему виђен бљесак, стање, звук или озрачје. И ту се не завршава доживљај јер „нема песама немих“, како каза Дејан Богојевић, у „Уводној“ песми своје нове књиге „Преливи, отисци...“ Добро изабран наслов књиге.

Све су ово отисци нечег. Они немају укоченост слике, већ поетички се преливају сваким новим читавањем, чак и променом првотне форме.

Ово је певање о „поновној свести“ јер „реч и клопка“ (први циклус) стално емитују тврду непокорљивост. Реч све дубље и дубље диже, а клопка не одустаје од првотне замисли. Уосталом, „реч и клопка / постају кључ давне равнотеже“. Можда и нема тог стања у потпуној чистоти и зато је Данил Хармс тврдио да је „чистоћа близу празнине“.

Празнина је и Богојевићева атрибуција за „чаробни стећак“ (нови циклус) у коме је све уређено у неразлучној вези субјекта и објекта али, некако мимо воље песника „песма је принета жртва“.

Жарко Ђуровић је указивао да „свијет обађује више у очима него пред очима“. Тако је открио два света. Богојевић се поверава и једном и другом са довољно игривости и сентимента. Упијајући брзо промицање слике, овај песник из двозначне нутрине, иманентно степену своје поетичке продуктивности, стиже до „румене дубине звона“, пловећи духом имажинације и

„дотичући огољене видике“, на којима се уме зауставити. А онда, као да пише бајку, можда у рестловима, тек, открива нам доста тог удесног и чудесног, које има сталну везу са спољашњим светом у коме песника сусрећемо како жури негде, рекло би се незаинтересован за све оно што се око њега збива. Кажемо ли му тај осећај он би одмахнуо руком додавши: „лакоћа је гола и покорна“.

Ми, свакако, тешко откривамо „боје несанице“ којим песник тонира своју „лакоћу“, од „посртања зри“ сваким новим скоком у машту и онеобичена прогледавања где има и чаролије и поруке. Рекло би се да је тај „светлосни преплет“, део идиома видика који, опет, има своје рефлектоване границе одакле почињу само „сврсисходна затамњења“. И шта се дешава потом? Богојевић каже: „Само се песме пропињу / Као гутљај / Као натруњени пици сенке“.

Дејан Богојевић у својој поезији тврди, како видокруг за њега није омеђен свакодневним погледом. Он пева о оном што види иза, вођен жудњом која удвојена и опсењена дубином свести, трага за азуричним речима. Стога, његов чин јутрења је илуминантан до опчињености призором у коме треба разумети говор „неспретним покретима руку“.

У овим песмама се може открити нешто неочекивано, оно у чему песникова воља има улогу предочења. Његов освећење трг би требао да варира упозорењем, али оно што „долази из нутрина“, у разлазу је са масом, јесу „гласови деце“, који се магнетизују до укора „намрштених муња“. Када, а воља има своју супротност - безвољу, на трговима изведе афективна буђења, онда „дрска калдрма“ мења стање постајући „недозрела папрат“, или „злослутна папрат“, од које је улудо правити мит. Историја је жртвовала једном Николу, и много пута потом, поновила грешку, јер „звездасти каравани над Србијом“ не престају да плове.

Овде се Дејан Богојевић пита: може ли се спречити зло? Одговора нема јер, убише нас деобе. Једни мисле да је прошлост светиња, други опет да би човек кренуо напред када би се прошлости ослободио. Овог песника нико није убедио да није било оно што се догодило. Указује му се и прадеда Раша, који „маше својим штапом над нашим ошишаним главама“.

Ни сан није безначајан. Постао је реликвија („Реликвија сна“, нови циклус) у „магловитом времену“. Он се, некако, везује и за живот једног уклетог песника какав је био Раде Томић коме Богојевић посвећује песму „Озвездане самоће“. Поезија је овде та узвратница дана, песма је добра симетрија принета срцу. И поетски омаж сликарима, Далију, Ван Гогу и Бошу, открива тај „плеснив смех“ упућен смрти која није разумела вечни поглед „девојке са прозора“ који га излуђује упорно до границе чулне издржљивости“.

„Име, слика..“ је циклус песама у којима феномен памћења има тежњу непрестане обнове. И сваки детаљ у доживљајној метрици је мала калейдоскопија бивства. Почев од листа храста, Мораве која протиче „испод дедине њиве“, до бледих фотографија, или тренутака када песник плива „ритуалом ума“. Песма која је дала име овој књизи („Преливи, отисци“) једна је од флуоросцентних трагова духа који „крије отиске“, и као слутња носи траг света који исписује странице крика. То је, каже Богојевић, „осип времена“ које одлази „крештавим путевима“.

Ову књигу затвара циклус прозаида „плаве насеобине“, кратких песама у прози које се некако отимају форми јер интро ових записа би могао дати за право неком истинском хаиџину да их прогласи (не)завршеним хаибунима, можда и хаику есејима. И, не би погрешно, посебно запис „Ходочашће“.

Ипак, то су прозаиде, унутрашњи сигнали, синтетички ехо неких слика које приказују очигледну суштину али и они запамћени, они који се наново помињу, као у запису „Код Матића“ (прозаиди коју је Богојевић посветио Срби Игњатовићу).

Поента приче „Исувише времена до хладноће“, почиње очигледном сликом: „у стару писаћу машину давно увучен папир“. Матић је само један од узорника и овог песника („лепрша шал над нашим мислима“), све друго су записи са ходочашћа, преливи, отисци, који остављају и утисак зреле поетике Дејана Богојевића. Та зрелост се може премеравати, али по Хедерлину и само творење је мерење, тако је овај песник своју меру мудрости, продуховљења већ, уградио у ову поезију, као бисере, златнике духа. Све оно што се таквим не препозна, верујем да само тражи свог читаоца, тако да су „преливи“ ка новим „отисцима“ увек пожељни.

Драгана Живић Илић

ЉУБАВ И БИЉЕ

Ранко Р. Радовић: *Њежје*, Партенон, Београд, 2008.

Говорити о савременој поезији и њеним ствараоцима, са становишта књижевне анализе, постаје све комплекснији и незахвалнији задатак. Утолико пре што је и мотивација све мања. Савремена књижевност именује пуно песника. И сувише. Знатних и незнатних. Оних који јесу и оних који нису... Није довољна само жеља да се буде песник. То је свети белег. Моћ са којом се неко рађа.

„Њежје“ Ранка Радовића изнедрило се из недара правог песника. Оног који јесте. Без сумње... Радовић је коначно остварио оно што су у нашој књижевности многи пре њега само покушавали. Јер тамо где су други подражавали, Радовић је стварао. Тамо где су многи производили, он је изнедрио. И управо тамо где су многи потонули – Радовић је испливао. А то може само прави песник.

И тако настаде сонетни венац Ранка Радовића. И то не један, него два ... уплетена у круну.

Књига „Њежје“ сачињена је од два класична сонетна венца, од којих је први насловљен средишњим мотивом целе књиге „Њежје“, а други „Чинват“ не представља ништа друго до његов синоним. Оба сонетна венца исплетена су од по четрнаест савршено правилних сонета и петнаестог, магистралног, сачињеног од првих стихова свих петнаест сонета, који у свом акростиху носи песникову поруку. Последњи стих сваке песме понавља се као први стих наредне. Композиционо јединство два сонетна венца Радовић постиже и њиховим повезивањем заједничком пролошком и епилошком песмом. И тако сједињени и испреплитани између заједничког пролога и епилога, два песничка венца, осим формалног, упућују и на своје идејно – тематско јединство.

Пролошка песма „Вајање светлости“ уводи нас у сам прапочетак свега, онда када се заче Логос, као пра-реч и као пра узрок свему. И гледајући хронолошки, Логос у песми “прогреја” тек пошто „нараста(-е) пређа у Жени... “Жена се, дакле, код Радовића јавља као пра почетак и пре самог Логоса. Она је почетак и узрок свему, она је пра-живот из кога се вајањем саме светлости и рађа Љубав. И тако беспрекорно испреплетани тананим уметничким нитима Жена, Логос и Љубав, пролошки и пророчки, уводе нас у дубину лепоте ове књиге.

Први сонетни венац „Њежје“ даље развија тему. У целој својој књизи, песник готово да се ни не дотиче саме речи Љубав, осим у наслову петог сонета, осећајући наравно, својим префињеним уметничким инстинктом, да се снага и силина такве емоције може представити успешније уз праву раскош различитих синонимних значења. Јер шта је само значење речи њежје ако не чиста, најинтимнија љубав, и кога у ствари слави Аморов дитирамб... И како је само лепо речено за љубав да је „чинват“, трава од чини која уништава зле силе... Љубав је свуда. Ова књига дише љубављу. Љубав је у значењу сваког стиха, наслова, акростихова, у дубини свих метафора. Песник уочава њено богатство и присуство у свему око себе, јер поседује неисцрпан извор могућности да је прикаже на безброј различитих начина.

Сонети се даље нижу: *Сан, Жена, Мит, Просјај, Љубав, Чари...* а Она, Љубав, час страсна, жива и путена жена, а час узвишена, тајанствена, етерична сенка, дише из сваке строфе, из сваког стиха, као сврха и радост живљења, као бол губитка и очај непоседовања. Њој, директно, песник се обраћа најлепшим синонимним значењима, на почетку, односно на крају сваког сонета:

Молитво срца – јаво слуха
Омамо ума! – славо духа
Росо која ме с тугом сродиш
Око, из којег јутро жене
Вирје по коме радост плива
Дуго под којом срећа снива
Име – без кога све свене...
Трпезо, пуна рајског – саћа
Ишчекивање! Што дах враћа

Римо, процвала – у невијек
Прекрасна кћери! Сјеверова

Какво богатство, каква ненадмашност у обраћању и ода-
биру имена за жену која се воли...

И тако настаде магистрале, петнаести сонет, насловљен
опет „Њежје“, који у акростиху доноси „Аморов дитирамб“. Поново име за Љубав.

Други сонетни венац „Чинват“ само на прво читање мо-
же заварати читаоца да песник мења свој тематски правац и да је
у питању поема биљу. Нипошто. Песник остаје доследан свом
поетском задатку да опева најтежу и најузвишенију песничку
тему свих времена: Љубав. Раме уз раме са првим сонетним
венцем „Чинват“ је прелепа поема о љубави. Као што је напоме-
нуто, Чинват, трава која уништава зле силе може бити једино
Љубав. Она је једина способна за то.

Следе сонети: *Думорје, Даниноћ, Самобај, Чинват...* Ра-
довић проналази нове метафоре за љубав у богатом свету биља
и симболици народних веровања. У митологији биља песник
проналази ону љубав за којом трага, исконску и чисту. Радови-
ћева богата фолклорна лексика проналази љубав тамо где још
живи нетакнута, неоскрнављена, у митологији, у лековитим
травама, у старим словенским веровањима.

Љубим! А жедним – до лудила:
Однесе ли је стазом чедном –
Жеђ што жедни у мени жедном
Пред Неврат – Траве – горовила?

Бунило у коме се налази лирски субјект, изазвано замка-
ма љубави, као жеђ која га жедни до лудила, најбоље дочаравају
траве које га окружују, а које симболизују отровнице, лудило и
несаницу... Атрибуте који неминовно иду уз љубав.

Стих „Луди ли оно блен од мене“ добро осмишљеном
заменом функције субјекта и објекта пред читаоцем готово ма-
теријализује лудило љубави, чинећи затворени, зачарани круг,
заједно са биљним светом око себе.

Књига сонета „Њежје“ заокружује се у јединственоу цели-
ну заједничком епилошком песмом „Пад“. У самом епилогу своје

поеме о љубави, песник се позива на пра–оца Адама и упућује на пролазност и ништавност нашег земаљског постојања. Љубав, као лајт мотив књиге, сврха је овог земаљског живота.

Богата лексика Ранка Радовића не исцрпљује се само у фолклорно – флорним сферама. Песник сасвим спонтано проналази кованице и употребљава их тамо где оне готово неприметно ураћају у народну лексику. Па тако добијамо: недан, невијек, беспут, лакост, несваница... Радовић се врло успешно игра речима и мења им првобитну функцију, па тако од придева са лакоћом ствара глаголе, или од именица придеве. Тако „сила“ код њега уме да „зли“, и дух песников, пред ликом вољене жене стоји „затрављен“.

Богатством оригиналних и углавном чистих рима, обиљем асонанци и алитерација, Радовић постиже изузетну звучност и музикалност својих стихова. Готово неизбежна, моћна цезура после петог слога и његовог деветерца, носи целу ову поему о љубави у складном ритму.

Песничке слике којима се Радовић служи су углавном нове, снажне и упечатљиве. За песника је љубав довољно инспиративна да се понавља, да буде оригиналан.

Па песник каже:

Дрхте над пасом сане зебе:
Без њих ће овај сјај да свене!
Голо грло прождире себе
Мој пут постају твоје зјене;

Не пут од пути, већ пут језе,
Беспут! На којој грме риме!
Тамо, И таму – грле брезе...

Код других песника би, вероватно, тама грлила брезе, код Радовића брезе грле таму. Код њега је не само свака строфа, сваки стих, него свака песничка слика, свака поједина реч истинска инспирација и оригинални поетски израз. Али то није промишљена оригиналност ради оригиналности песничког израза – но истинска лепота, сама себе ради.

ИЗВРСНО ЛЕКСИКОГРАФСКО ДЕЛО

(Јакша Динић : „Тимочки дијалекатски речник“, Институт за српски језик САНУ, Београд, 2008)

И пре појаве Динићевог “Речника тимочког говора” (СДЗб, XXXIV, Београд, 1988) знало се да је и тимочки говор, као и други народни говори, у лексичком погледу веома богат, али тек то лексикографско остварење пружило је „опипљив“ доказ тог богатства и омогућило доста целовит увид у њега. Ми смо појаву тог дела поздравили текстом „Значајно лексикографско остварење“ (*Развитак*, Зајечар, бр.3, 1989, стр. 75- 81), који није био обичан приказ књиге нити у свему афирмативан, јер је био и прилично критички интониран. Будући да Динић по струци није лингвист него историчар и да у лексикографском послу у то време није имао неко веће искуство, њему су се у књизи поткрале омашке, које, ипак, ништа битније нису наудиле вредности дела. Динић је још приљежније наставио лексичку грађу која припада тимочком говору и да тако богати свој „Речник“, знатно га употпуњујући, што је резултирало двама, веома значајним додацима: „Додатак Речнику тимочког говора“ (СДб, XXXVI, 1990) и „Речник тимочког говора (други додатак)“ – СДб, XXXVIII, 1992. Тим прилозима дијалектолошкој науци обухваћено је око 11 хиљада речи. Трагајући и даље за новим речима свог матерњег говора и њиховим новим значењима, Динић је дошао на срећну замисао да свој „Речник“ и његова два додатка обједини и да свему томе дода у међувремену прикупљену грађу, такође обимну. Тако је настало ово капитално дело наше дијалектологије и лексикографије, насловљено „Тимочки дијалекатски речник“ (921 страна!), које је, што се тимочког говора тиче, у много чему комплементарно са Белићевим не-

надмашним делом „Дијалекти источне и јужне Србије“ (1905). Ово Динићево животно дело обухвата чак 24.275 лексичких јединица, са око 50 хиљада значења, што је доиста импозантно.

У уводном делу „Тимочког дијалектског речника“ Динић је, као и у „Речнику тимочког говора“, само још подробније, изложио граматику тимочког говора, тј. потанко је изложио гласовна и обличка обележја овог говора, те се веома јасно види његова и фонетика и морфологија, а указано је и на његове прозодијске особености (тј. на природу његовог акцента). Што се, пак, синтаксе тиче, ни она није сасвим заобиђена, једино је етимологија остала сасвим по страни, јер се њоме не баве ни остали наши дијалектски речници.

У „Напомени о Речнику“ Динић је констатовао: „На тимочком говору нису писана књижевна дела у прози, ни у стиховима, зато га нема у књигама...“ Ово, међутим, није тачно, јер је у часопису „Развитак“, и у листу „Торлак“ и другде објављено подоста текстова у стиху и у прози написаних на тимочком говору, а штампане су и неколике књиге на овом говору: Љубиша Рајковић Кожељац, „Устук“ (1988), Радиша Драгићевић, „Белези“ (1998) и Момчило Милошевић, „Трла трлица“ (2001), а пред изласком из штампе је збирка прича на тимочком говору Саше Цветковића „Приче из Торлачију“ (њоме су обухваћене махом приче објављене већ у „Торлаку“). Чудно је и то да Динић сматра да у *Сврљишком јеванђељу* из 1279. године има података о тимочком говору.

Динић на задњонепчане сугласнике гледа као на грлене сугласнике (гутурале), међутим, грлених сугласника нема у српском језику, па ни у тимочком говору (има их у арапском језику и другим оријенталним језицима).

Тимочки говор је матерњи говор Јакше Динића, те га он одлично зна (овладао је и најтананијим финесама). Непогрешиво бележи место акцента, а у тумачењу семантике лексема веома је прецизан. Импонује његова љубав према матерњој мелодији, самим тим и према завичају. На прибирању грађе за ово импозантно дело наше дијалектологије и лексикографије деценијама је радио, најпреданије, зналачки и острашћено, те је то и резул-

тирало овако импозантним лексикографским делом, које ће будућим лексикографима у много чему служити као пример за углед.

Оваква научна дела веома су корисна и за етнографију, социологију и многе друге научне дисциплине. Наиме, из многобројних реченица којима се илуструје употреба речи тимочког говора види се, у пуној светлости, народни живот на овом подручју у недавној прошлости, па и садашњости, менталитет људи, душевна природа њихова и много тога другог од значаја за општу антропологију.

Лексику тимочког говора Динић првенствено приказује у оном виду како се она манифестује у Заглавку и Буцаку, тако да су поједине форме те лексике из Тимока испуштене, па и многе лексеме, но тешко је овладати целином лексичког фонда (обично се најбоље зна оно из најужег завичаја). Овим желим рећи да ће бити још доста посла и за Динића и за евентуалне нове лексикографе на терену тимочко – лужничког говора, који је у лексичком погледу и знатно богатији од онога што је Динић успео да до сада покаже, премда је већ и то показано богатство више него задивљујуће.

Ваља, на крају, рећи да је Динић неке грешке (углавном ситније) које су му се у „Речнику тимочког говора“ поткрале (из непажње или из неких других разлога) у овом свом делу исправио, а то важи и за штампарске грешке (којих и није било много).

Понека материјална грешка ипак је, на жалост остала. Из „Речника тимочког говора“ Динић је, рецимо, „лексему“ **чимиске** несвр. **Чини ми се чимисће** несвр. **скраћени облик од синтагме: чини ми се**, међутим, ни једно ни друго није лексема него смандрљана реченица. Илустрација коју Динић даје, гласи : **Чимисће да сам га некња видела**. Ако је Динић чуо да се нека жена (можда нека крезуба старица) овако накарадно изразила, не значи да постоји као нова реч и да когод тако говори. Да је та индивидуална језичка појава узела већ маха и постала правило, да је, дакле, шире заживела, онда скоро нико ко говори тимочким говором не би више говорио: чини ми се, него: чимисће.

Тога, међутим, нема. Но, нећемо овде улазити у појединости и истеривати мак на конач. Важно је да крупних грешака нема, а и ситних има мало: све је то, мање-више, занемарљиво.

И овде је Динић, у целини гледано, испољио изузетну акрибичност, на чему му такође треба честитати. Остаје, међутим, на снази наша примедба од раније што су пређутани писани извори. Наиме, Динић је овде, као и кад је у питању „Речник тимочког говора“, инкорпорирао у своје дело лексичку грађу тимочког говора који су пре њега прибрани и публиковали други (Станојевић, Рајковић, Првановић...), али о томе није испоставио никакав рачун. Сматрамо, и даље, да се у науци тако не ради. Не би Динић нимало био на губитку (напротив!) да је бар поменуо туђе радове којима се издашно служио за састављање и свог „Тимочког дијалекатског речника“, на пример: Марко Станојевић, „Прилози речнику тимочког говора“ („Зборник прилога за познавање Тимочке Крајине“, књ. 1, Зајечар, 1929, стр. 134 – 149, Љубиша Рајковић, „Лексичко богатство тимочко-лужничког говора“ (*Развитак*, Зајечар, бр. 3, 1981, стр. 97 – 101; зборник „Лексикографија и лексикологија“, Београд – Нови Сад, 1982, 263 – 268) итд.

Значај Динићевог „Тимочког дијалекатског речника“ и у томе је, ваља нагласити, што он дефинитивно показује да многе речи тимочког говора, а нарочито изведенице и сложенице, комотно могу да иду у српски стандардни језик, јер су начињене у духу српског књижевног језика, на пример: седежина (иње), горобрсник (јесењи ветар), белодробина (особа са пегавим лицем), првомрачје (сумрак), итд. Управо лепотом тих речи, њиховом сликовитошћу, усхићавао се својевремено Драгиша Витошевић.

Рецензенти ове изврсне књиге (др Недељко Богдановић и др Слободан Реметић) с правом су високо оценили њену научну вредност, свесни да она чини част и саме издавачу.

Александра Јанић

ЛЕКСИЧКЕ ПРИНОВЕ

у *Бучумикама* Недељка Богдановића

Бучумике Недељка Богдановића јесу својеврсна књига записа о речима. Не само аутор *Бучумика* већ и речи које се налазе у овој књизи воде порекло управо из Бучума, који се налази у југоисточној Србији.

Поменута књига је врло читљива и занимљива читаоцима, а за њу се, у књижевном смислу, може рећи да измиче прецизнијој жанровској класификацији. Радо бисмо је сврстали у завичајну књижевност, кад би таква књижевна оријентација постојала. Наравно, у питању је прозно дело – скуп прича које обједињују речи из једног краја – Бучума. У сваком реду ових записа о речима, у свакој реченици *Бучумика*, препознаје се ауторов завичај. Највероватније, у овим причама о речима присутна је лексика тога краја уско повезана са његовим детињством, и данашњим сплетом бројних ауторових асоцијација.

По замисли аутора и по утиску читалаца, овом књигом одсликава се вековно искуство народа преточено у језик и оплемењено ауторовим асоцијацијама. Са овог говорног подручја постоји више монографија и дијалектолошких речника. Ипак, тешко је судити да ли су речи из *Бучумика* познате ширем кругу читалаца, али је сигурно да се оне у овде јављају у специфичном контексту.

Да је аутор хтео да напише регистар ове књиге, била би то занимљива лексичка збирка. Међутим, како је ово још увек „отворена књига“ (најављује се наредно издање), можемо очекивати још лексичких принова.

Са једне стране, *Бучумике* су књига одређене уметничке вредности, а са друге стране, пружају нам увид у заиста богат фонд речи Бучума. У овом кратком осврту, указаћемо управо на

такве речи – на речи око којих се ствара широко асоцијативно поље *Бучумика*.

Ова књига о речима садржи богат инвентар лексема које воде порекло из Бучума, прецизније – преко шездесет. *Бучумике* су организоване у шездесет „прича“, а њихови наслови су: *Питом, Привитљив, Бик(овит), Неначета девојка, Ко(мо)њ, Накоњче, Мевла, Мори / море–бре!, Недуг, чаји, зорлема; Слевенка, Чокањ, Здравница, Цилинка, Кржа, Претрница, Здравца, Чулумка, Оно; Зора, Млади се небо, Клечатица, Марица, Калуша, Луна, Чинилка, Кућа, Стан, стасине, седло, Стањинац и стањани, Падалишите, Станишите и селишите, Огњишите, Мерка за меру; Свашта и ништа, Шуљке, Груљке, Прековка и преруч, Распорњача, Не дај се, дај се, девојко; Запис – потпис, Поођани, Узао, Повој, Билце, Брце и билце, Биљка, Лија, лијо, лијаво, Ја ме у стамак, Мола, Оглушици, Страшници, Калос Калафата, Гора гороломна, Лакче, Лазнице, Стунти се, Грех, Руи поток, Заграије, Свака јака трава, Из чела јабука, Загубљено звоно.*

Као што је већ истакнуто, инвентар „принова“ је богат, а у овом раду дате речи биће класификоване по томе шта означавају. Углавном се јављају именице, а из њих се деривационим поступком могу извести и друге врсте речи и тако створити читав лексичка језгра.

Све лексеме које се јављају у *Бучумикама* организоваћемо у семантичка поља, а међу њима су она која означавају:

1. предмет (неко средство): *слевенка, чокањ, билце, чугаљ, совелка* и сл.;
2. место: *падалишите, Стањинци* итд.;
3. биљку (или њен део): *кржа, здравац, марица, шушљак, шуљке* итд.;
4. животињу: *кљечан, калуша, орљак, лијар, клечатица*;
5. особу или носиоца неке особине: *наконче, поздравче, понишалче, мевла*;
6. неку особину: *привитљив, биковит, неначет*;
7. јело: *цилинка, претрница* и сл.;
8. део тела: *чулумка*;
9. неку појаву: *стунти се* и сл.;
10. придеве (некадашњи партиципи презента пасива): *тром, хром, лаком, питом.*

Овај рад представља кратак осврт на лексичке принове у *Бучумикама* Недељка Богдановића. Наведена класификација лексема може послужити за нека даља, прецизнија и опширнија истраживања на исту тему. Поменути начин класификовања могао би бити полазишна тачка, а подела се може и даље гранати. Заједничко за све груписане лексеме је то да воде порекло из дијалекатског корпуса призренско-тимочког дијалекта. Ипак, у књизи се могу наћи и лексеме које се у истом облику јављају и у стандарду. У овом раду, чији је циљ био да прикаже народну лексику у новом, другачијем светлу и да је приближи читаоцима, наведене су само неке од лексема из *Бучумика* и сврстане у одговарајуће категорије.

На крају, треба истаћи важност сакупљања дијалекатског материјала за данашњу српску дијалектологију. Посебно је значајно сакупљање речи из народних говора, јер ће оне временом нестати, а њихово бележење јесте најбољи начин да се сачувају од заборавља.

Управо је професор Недељко Богдановић покушао да читаоцима дочара лексику Бучума на један интересантан начин. Будући да потиче из тог краја, аутор је не само добро познаје већ ју је и доживео. При читању *Бучумика*, објашњене речи разумемо и доживљавамо кроз перспективу аутора. Читајући их, у мислима читалаца спајају се књижевност и језик, уметност и речи.

100 година песме „Santa Maria della Salute“

Александра Јанић

ЈЕДНОСЛОЖНИЦЕ У РИМИ ПЕСМЕ *SANTA MARIA DELLA SALUTE* ЛАЗЕ КОСТИЋА

Песму *Santa Maria della Salute*¹ Лаза Костић је објавио у својој збирци песама под насловом *Песме* 1909. године, дакле, годину дана пред своју смрт.

Ова Костићева љубавна песма убраја се у најлепше песме не само српског романтизма него и српске књижевности уопште. Њеном тематском и стилском анализом бавили су се многи теоричари књижевности², и тако изнова показивали вредности ове песме.

Поред осталих вредности, укупној лепоти песме доприноси и својеврсна рима. Пре него што се на њу осврнемо, саопштавамо нешто података о квантитативним чињеницама ове поетске структуре.

Лаза Костић је пишући ову песму употребио 2680 гласова. Број речи образованих од наведеног корпуса гласова је 665, тачније, просечно – 4 гласа по речи. Фонема *a* се у песми јавља 410 пута, што је 15 процената свих гласова, а поред тога је и најчешће употребљавани вокал у односу на остала четири: *e* 295

¹ Лаза Костић, *Изабране песме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1999, стр. 168–171. Ово издање служило нам је као извор за анализу. Осталу литературу доносимо у раду: *Квантитативно-фонолошка анализа песме Santa Maria della Salute* (у штампи).

² Драгиша Живковић у свом раду (Живковић 1994, стр. 193 и 194) наводи следеће теоричаре књижевности: Исидора Секулић, Милан Кашанин, Станислав Винавер, Зоран Мишић, Светозар Бркић, Љубомир Симовић, Јован Христић, Зоран Глушчевић, Војин Матић, Миодраг Поповић, Владета Јеротић, Миодраг Павловић, Жарко Ружић, Петар Милосављевић и др.

пута, што је 11 процената, *и* 201 пут, што је 7,5 процената, *о* 219 пута, што је 8 процената, *у* 53 пута, што је близу 2 процента. Самогласника у песми има 1178, што је 44 процента свих употребљених гласова, чиме се остварује мелодичност стиха.

Од сугласника³ најчешће се јавља праскави зубни безвучни сугласник – *т*, и то 171 пут, што је 6 процената у односу на све употребљене гласове, а чини 11 процената свих употребљених консонаната (1491).

Од сонаната су у песми доминантни готово сви. Ређе су у употреби *ј* (74 пута, 5 процената употребљених сугласника), *њ* (14 пута, 1 проценат) и *љ* (11 пута, мање од једног процента – прецизније: око 0,74%).

На нивоу речи (под којом овде подразумевамо текст између две белине, макар и од једне графеме) има 216 једносложница. У односу на укупан број свих речи које се јављају у песми (665), једносложница има око 33 процента. Од једнословних речи најчешће се јављају једнословне (чак 41 пут, што је деветнаест процената у односу на све једносложнице), а по врсти речи, то су, углавном, предлози и везници. Врло често се појављују и двословне речи које се састоје од сонанта и вокала (35 пута, што је 16 процената), али и од консонанта и вокала (39 пута, што је 18 процената). У наведеним случајевима слог је отворен. Права је реткост да се двословна реч завршава сугласником, а то је видљиво само у трима речима у песми: у предлозима *од* (3 процента) и *из* (2 процента) и у узвику *ох* (пола процента).

Може се уочити да у песми има доста једнословних речи, како акцентованих, тако и неакцентованих (проклитике и енклитике). При навођењу их нећемо одвајати, јер нам је циљ да покажемо колико се често једнословнице јављају у песми⁴: *што, бор, на, ком, се, ти, створ, зар, стуб, у, и, луб, о, а, да, дуб,*

³ Под сугласницима овде мислимо на сугласнике у ширем смислу, тако да у њих убрајамо и сонанте.

⁴ Једнословнице су навођене редом којим се појављују у песми, и то без понављања, тако да се стиче и увид у разноврсност лексике.

*те, сам, ја, све, је, то, клет*⁵, *год, свет, јер, лет, са, тад, вид, ми, свит, брид, ћу, од, још, глед, тим, би, из, тог, свих, лед, ал', па, мед, сву, зре, тек, ох, пре, две, сласт, храст, власт, луд, ње, студ, рај, плач, смак, суд, кроз, знам, рој, нас, рад, страст, млад, тих, траг, нам, хлад, зрак, драг, крај, мој, нај.*

Неке од наведених једносложница понављају се више пута. Такве су, углавном, помоћне речи, најчешће предлози, везници и упитне речце.

За сагледавање ритмовне структуре, по нашем мишљењу, значајно је песничково опредељење за слоговни фактицитет стиха, а то је, опет, изазвало употребу једносложница, у којима претеже затворен слог, при чему је видно настојање да се такве речи пронађу, па макар и у иновацијама путем скраћивања (инфинитив), или извођења, сегмената из постојећих структура познатијих лексема српског језика. Управо то нас је и навело на ова размишљања о рими.

У вези са једносложницама које се јављају скоро увек на крају сваког парног стиха⁶, који је, по правилу, деветерац⁷, треба истаћи да је слог у највећем броју случајева затворен (завршава се сугласником). То можемо сматрати Костићевом специфичношћу у овој песми: јавља се тенденција ка затворености слогова. Ипак, однос појављивања ликова једносложних речи са затвореним и отвореним слогом је 1:2, док је однос речи са затвореним и отвореним слогом 17:8, дакле, дупло је више једносложних облика са затвореним слогом.

⁵ Као последица строге композиције песме, и у парним и у непарним стиховима, појављује се крајњи инфинитив. Овде ћемо навести све примере који се јављају у песми, при чему ће римски број у загради означавати строфу, а арапски број стих у коме се наведени облик јавио: *носит* (II, 1), *спалит* (II, 4), *тонут*, *трнут* (II, 5), *вековат* (II, 7), *клет* (IV, 2), *померит* (XIV, 12), *засут* (XIV, 13); са друге стране, јавља се и инфинитив на *-ти*, нпр.: *постати* (II, 2).

⁶ Рима је, дакле, мушка.

⁷ Композиција песме *Santa Maria della Salute* изгледа овако: састоји се из четрнаест строфа станци (по осам стихова), с тим што последњу строфу чине две обједињене станце. Стих је десетерац и деветерац. Десетерац је сваки непарни стих, а деветерац је сваки парни. У песми се јављају и нека одступања од наведеног, али она нису од већег значаја за предмет овога рада.

На основу ове квантитативно-фонолошке анализе „завршне“ песме Л. Костића, може се закључити да постоји тенденција ка чешћем јављању затворених слогова. Разноврсност сугласничких група и структуре слогова постигнута је и појавом кованица и крњег инфинитива.

Ако затворене слогове посматрамо посебно, уочићемо да их у односу на укупан број слогова који улазе у састав ових двосложница (без понављања – 227, са понављањима – 362) има 56, што је 24,67 посто – скоро једна четвртина наведеног инвентара слогова.

Рима⁸ је „гласовна фигура која као елеменат гласовне (фонолошке) супстанције језика представља пуно или делимично подударање“⁹, односно, она подразумева „гласовно понављање које се јавља на крају стиха“¹⁰. У науци о стиху често се истиче да је срок понављање које враћа читаоца на претходни текст, „оживљавајући у његовој свести, пре свега, сазвучје прве римоване јединице“¹¹.

Посматрајући риму једносложних речи у песми *Santa Maria della Salute*, већ на први поглед, може се видети да преовлађује затворена мушка рима (затворена – јер се речи завршавају сугласником, а мушка – јер се подудара само један слог).

Пошто се у свакој строфи римују, с једне стране, први, трећи и пети слог, а други, четврти и шести, са друге стране¹², у свакој строфи се у супротности налазе риме вишесложних и једносложних речи. Рима вишесложница је женска и отворена, док је, као што смо поменули, рима једносложница мушка и затворена¹³.

Риму једносложних речи можемо посматрати по строфама, а касније је и детаљније анализирати и супротставити рими вишесложница.

⁸ Синоними за ову реч су: *срок*, *слик*.

⁹ Чаркић 2001, s. v. *рима*.

¹⁰ Дикро, Тодоров 1987, стр. 42.

¹¹ Чаркић 2001, s. v. *рима*.

¹² Седми стих се увек римује са рефреном.

¹³ У песми се јављају и изузеци од наведеног, а о њима ће бити речи касније.

У првој строфи римоване су следеће речи: *бор – двор – створ*; у другој: *стуб – луб – дуб*; у трећој: *ја – ма’ – пра*¹⁴; у четвртој: *клет*¹⁵ – *свет – лет*; у петој: *вид – свит*¹⁶ – *брид*; у шестој: *глед – лед – мед*; у седмој: *све – зре – пре*¹⁷; у осмој: *сласт – храст – власт*; у деветој: *луд – студ*¹⁸ – *суд*; у десетој: *храм – сам – знам*; у једанаестој: *рој – њој – крој*; у дванаестој: *рад – хлад – млад* и, у последњој: *траг – зрак – драг – крај – нај*¹⁹ – *рај*.

На основу наведених лексема може се закључити да је рима доминантно затворена и мушка. У две строфе рима је отворена и мушка (трећа и седма строфа). Рима једносложница константно је наизменична и доминантно именичка, јер су римоване лексеме углавном именице. Рима није потпуна у следећим гласовним склоповима: *вид – свит*, *траг – зрак*, мада се у оба пара речи завршни сугласници разликују само по звучности, и *све – зре* (консонанти се разликују по звучности, а први сонант је полувокал, док је други вибрант, а рима је сиромашна, јер се поклапа само акцентовани вокал), док код других једносложница има потпуног подударанја, чак се подудара и глас пре акцентованог вокала (*клет – лет*, *глед – лед*, *сласт – власт*, *рој – крој*), а таква рима назива се богата.

Интересантно је обратити пажњу и на акценте – и они се подударају и углавном су дугосилазни, нпр.: *сласт*, *власт*, *храст*; *крој*, *рој*, *њој* и сл.

У односу на вишесложнице, код којих место акцента може бити на било ком слогу, осим на последњем (на иницијал-

¹⁴ Овде се јавља мушка отворена рима и ове две речи су окрњене да би се она постигла.

¹⁵ Лаза Костић користи крњи инфинитив (*клет – клети*) да би доследно спровео затвореност риме, а и да би „одржао“ мушку риму, па је „направио“ једносложницу.

¹⁶ У питању је кованица Лазе Костића, употребљена у функцији доследности риме. Појава кованица је још једна од Костићевих одлика, а присутна је и у другим његовим песмама, поемама и драмама.

¹⁷ Ово је још једна строфа у којој се јавља отворена мушка рима.

¹⁸ Још једна „модификована“ реч у функцији риме.

¹⁹ Није самостална реч, али је тако употребљена.

ном може бити узлазни или силазни, док је у унутрашњости речи само узлазне интонације, у оба случаја може бити дуг или кратак), код једносложница је акцензован тај једини слог (а акценат је силазни, дуг или кратак).

Лаза Костић је, написавши песму *Santa Maria della Salute*, створио не само најлепшу песму српског романтизма него и свеукупног српског песништва. Ова песма представља својеврстан спој класицистичког, барокног и романтичарског. Њена строга композиција упућује на класицистичко, сам њен наслов, који упућује на венецијанску барокну цркву свете Марије од Спаса из XVII века, повезује је са барокним и, на крају, мотиви идеалне и мртве драге повезују је са романтизмом. Њеној естетској вредности, несумњиво, доприносе и језички елементи и њихова организација у ритмичкој и римовној структури.

Извор и литература

Санта Марија: Лаза Костић, *Изабране песме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1999, стр. 168–171.

Бугарски 1995: Ранко Бугарски, *Увод у општу лингвистику*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

Гудурић 2004: Снежана Гудурић, *О природи гласова*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

Дикро, Тодоров 1987: Освалд Дикро, Цветан Тодоров, *Енциклопедијски речник наука о језику 2*, Просвета, Београд.

Живковић 1994: Драгиша Живковић, „’*Santa Maria della Salute*’ као завршна песма Л. Костића“, у: *Европски оквири српске књижевности IV*, Просвета, Београд, стр. 174–194.

Зец 2007: Драга Зец, „Слоготворни гласови у српском језику“, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, L, Нови Сад, стр. 281–295.

Јанковић 1969: Владета Јанковић, „Поетска функција кованница код Лазе Костића“, у: *Зборник историје књижевности*, одељење литературе и језика, књ. 7, САНУ, Београд, стр. 1–81.

Кристал 1999: Дејвид Кристал, *Енциклопедијски речник модерне лингвистике*, Нолит, Београд.

Мозаик знања 1972: *Енциклопедијски лексикон – Мозаик знања, Српскохрватски језик*, Интерпрес, Београд.

Петровић, Гудурић 2006: Драгољуб Петровић, Снежана Гудурић, „О проблему слога у српском језику“, у: *Годишњак за српски језик и књижевност*, година XX, број 8, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, стр. 327–343.

Правопис 2002: *Правопис српскога језика*, Матица српска, Завод за уџбенике и наставна средства, Нови Сад, Београд.

РКТ 1985: *Речник књижевних термина*, Нолит, Београд.

Ружић 1971: Жарко Ружић, *Симетрија и мелодија у јединој Костићевој станици*, „Књижевност“, 1971, бр. 3, стр. 186–199.

Чаркић 2001: Милосав Ж. Чаркић, *Појмовник риме*, Институт за српски језик САНУ, Филозофски факултет, Београд, Бањалука.

75 година од рођења Бранка Миљковића

Недељко Богдановић

МИЉКОВИЋЕВА УТВА ЗЛАТОКРИЛА

(Приступ са лексикографске стране)

У спису који следи¹, покушали смо дати попис и опис неких елемената *Утве златокриле* – кратке поетске творевине (циклус од 11 песама у 176 стихова) испеване од једног од најбољих српских песника средине прошлог века Бранка Миљковића (прво објављивање 1959. године).²

Неће бити ни мало лак, а богзна хоће ли се и остварити овај скромни задатак, да се са доживљаја као несвесног плана, на коме влада привидан хаос, отпочне истраживање као намера да се успостави ред чињеница. А сазнати ред, или редање чињеница, значи поћи у потрагу за законитостима организације поетске структуре. То је утолико теже што се код Бранка Миљковића тешко може извести систематизација на нивоу чулног, на плану чињеница. Такође, изучавање квантитативних дата, којима смо склони, једва да може потврдити утисак који је на језичком осећању формиран.

Прелаз са операције појмовног на операцију знаковног тешко да може осигурати опстанак поетског. Шта урадити да се та два плана не удаље сувише. Да останемо макар у сенци песме ако већ нисмо у њеном средишту?

¹ Ради се о књизи *Миљковићева Утва златокрила* (лексикографски третман). Спис је настао у оквиру пројекта „Лексичка проучавања југоисточне Србије” и његовог потпројекта *Језик српских писаца*, који се реализује у Центру за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу.

² Бранко Миљковић (Ниш, 29. 1. 1934 - Загреб 11. 2. 1961) Један је од најзначајнијих српских песника двадесетог века. За живота објавио је књиге: *Узалуд је будим*, *Смрћу против смрти* (са Б. Шћепановићем), *Ватра и ништа*, *Порекло наде*.

Има и схватања да „Бранко Миљковић није досегао оно савршенство за којим је жудео. Оставио нам је зато потресно сведочанство о конвулзивном трагању за Апсолутом, о узалудном буђењу идеалне руже и спасоносне звезде – водиле”.³ Хоће ли онда уопште бити морално разбројавати, одмеравати, утврђивати неке односе и доносити неке судове о делу за које ни сам творац не мисли да је дефинитивно, већ да је тек било на путу ка савршенству?!⁴

Хтели бисмо се бавити речима, али остајемо у стрепњи да бавећи се њима, пуштамо да нам измиче сама песма. Са друге стране, ни песма без њих не може, а без песме опет, наше бављење њима, речима, не би ни било „на дневном реду”.

Све речи *Утве златокриле* својина су српског књижевног језика, мање или више у оптицају, опште и специфичније, живе и мало застареле, садржане у културној традицији и савременом говору, за песму биране, и изабране, и с те стране не би требало очекивати тешкоће у њиховом разумевању и описивању. Зато ће и у нашем покушају изостати опис њихове граматичке структуре и семантике.

У начелу, поетска реч је рефлексивна, па би опис поетског у речима био опис те рефлексije. Досад је она увек била наслућивана. Хоће ли икад бити описана?! И неће ли опис убити рефлексiju!

Усколингвистичко прилажење проблематици поетског језика засад је недовољно за опис. Иако би рашчлањење свих елемената до могућих детаља било могуће, реверзибилним

³ Мирослав Топић: *Како је исплетен Миљковићев сонетни венац*, Књижевна историја, II, 7/1970, Београд.

⁴ Ближе нам је гледање Саве Панчића да „/.../ није била ствар у томе да Миљковић није био у стању да створи завршену песничку форму. Ту способност он је блиставо показао у оним песмама писаним традиционалном техником, које су за критику биле мерило његовог песничког домета. Оно што се нама чини, да су Миљковићеве песме прављене, затим ломљене у немоћном очају, није јеретичко рушење и сакаћење сопствених реликвија, већ свесно стварање структуре која носи нову суштину и нове естетичке захтеве.” С. Пенчић: *Бранко Миљковић у књижевној критици*, (предговор), Градина, Ниш 1973, стр. 40.

поступком од њих се никад више не би могло доћи у доживљај битан за рецепцију песничког дела.

Оперисање појмовима типа „сликовитост“ или превише упрошћава сазнање, или га оставља на маргинама које матица смисленог тока песме само у нужној мери дотиче. Јер, „Симболичност уметности се ипак не изражава само у њеним додирима са спољним светом већ и у самом саставу уметничке структуре: било је већ речено да је свака компонента уметничког дела носилац извесног делимичног значења; скуп ових делимичних значења, која се постепено ређају у све више јединице, чини дело сложенем уметничком целином.”⁵

Песма, дакле, песма о каквој је овде реч (као језичка уметнина), не може без језика, без своје евидентне основе која подлеже обликовању, комбинацијама, спојевима – структурисању у оквиру језичког система који се вековима уређивао и пунио значењем. „У поезији се помоћу језичког израза остварује један садржај који на други начин не би постојао, јер припада само пјесми као производу умјетничког стварања. Језички израз пјесме и њен унутарњи садржај не само да су квалитативно зависни, одређујући један другог, већ су генерички истоветни, припадајући истом дјелатном подручју – пјесничком стварању. Пјесник помоћу језика доводи у живот једно стање душе, присиљава га да постоји и да буде достојно постојања као естетско биће, као свијет који се рађа с пјесмом и који траје док траје њена магија.”⁶

Магија *Утве златокриле* траје. Траје ли и свет „који се рађа с том песмом”? Трају ли речи које су песму понеле, и издржале, понешто и добијајући од песме, и проносећи га временом, деценијама већ. Њиховом опстајању помаже магија песничког духа, али је и сам тај дух био могућ јер је језик утемељен у време, простор, историју и искуство народа. Песма не може бити апсолутна новина, али је само оно што је новина, што је магија не састављена од непознатог, него процветала у позна-

⁵ Јан Мукаржовски: *Структурализам у естетици и науци о књижевности*; Дело, јул 1980, стр. 801.

⁶ Зденко Лешић: *Језик и књижевно дјело*, Сарајево 1971, стр. 225.

том – песма! То нам даје наду да се њеном језику можемо макар мало приближити, остављајући да своју магију и даље магија, да ствара протејство из недореченог, које песников дух у напону јаке, и често болне, имагинације дозива, призива, прозива, бира, спаја и прекраја до облика који постаје онолико савршен да може изразити тај неописиви тренутак песничке креације. Остало је изван песника.

„Реч у уметничком делу, подударајући се у својој вањској форми са речи одговарајућег језичко-националног система и ослањајући се не на њезино значење, усмерена је не само према општеном језику и искуству народне спознајне вредности које је у њој одражено, него и према оном свету стварности који се у уметничком делу ствара или продуцира. Реч представља грађевни елемент за грађење његово, а повезана је са другим елементима његове конструкције или композиције. Зато је она двопланска у својој смисаоној усмерености и, према томе, у том смислу сликовита. Њезина смисаона структура се шири и обогаћује оним уметничко-изражајним 'прираштајима' смисла који се развија у систему читавог естетичког објекта. Откривање тих нових смисаоних слојева што преображавају и обогаћују семантичку структуру општеном речи, израза, конструкција и композиционих система језика управо и чини задатак науке о језику уметничке књижевности.”⁷

Тако би се могло говорити о речима *Утве златокриле*. Али Миљковић као да није у самим речима, у њиховом значењу, већ у спојевима, додирима и сударима речи и њиховом зрачењу које се у синтагматским спојевима ослобађа или ствара. Јер, знамо шта је „грозница”, знамо шта је „нежност”, шта је „поремећеност”, шта је „цвет”, али знамо ли шта су *грознице нежне поремећеног цвета!* које нас сретну у првом стиху спева?! Или то само наслућујемо? А управо то наслућивање требало би описати. Ако је могуће.

Чини нам се да овде имамо ситуацију сличну настајању реке: кишне капи губе све своје (облик, боју, тежину, путању...) сем суштине (да су и даље вода!), да би од себе сачиниле реку,

⁷ В. В. Виноградов: *Стилистика и поетика*, Сарајево 1971, стр. 191.

која сада, и даље остајући вода! добија нова својства – ток, матицу и притоке, вирове и плићаке, снагу и правац кретања... око ње се образује живот, у њој се огледа околна природа, њена дубина гута слике с видика, а њена се површина цакли, река/вода жури мору као својој смрти, и при том непрестано испарава, надајући се да ће са небеских висина опет вратити као киша, као ново оснажење, и тако у круг. Њена хоризонтала умножава облике света у које се уграђује, она је онда – река, њена вертикала мења себе, своја агрегатна стања, онда је опет – вода!

И речи као да губе себе, губе појединачна значења, информативна и разумљива, прерастајући у специфичан говор који више не делује познатошћу већ загонетом. Губе управо оно што бисмо желели описати, претварајући се у песму која нам измиче опису. Једнако смо удаљени од супстанце и од ефекта. А супстанцу је дао песник, користећи се оним што нам је заједничко – језиком, који је за нас, за читаоце, рецепијенте, конзументе (Боже, како неприкладне речи!), стигао у облику песме долазећи из песниковог дара, из његове фикције, сада загонетке. Као што је његова креација индивидуална, тако је и наш доживљај личан, ефекат је индивидуалан, као и чин стварања, а да би опис како-тако успео, неходно је свођење на заједничко.

Док размишљам о намери да се један песнички текст (*Утва златокрила*) речнички представи, имам на уму инструкције 3. Тополињске из чланка „Шта тражим у речнику”.⁸ Тамо она, поред осталог, каже: „У речнику веома често тражим информацију о глаголској рекцији, односно о валенцији глагола” (стр. 34), затим: „Сањам речник са формулама синтаксичке валенције и са инструкцијама о ограниченој селекцији аргумената одговарајућих предиката” (35), па даље: „Сањам речник који би ми сличне формуле пружио не само за глаголе, него и за именице и придеве.” (исто), најзад: „сањам речник који би негде на почетку, у уводу, нудио дефиниције свих граматичких категорија које предвиђа у својој мрежи квалификатора, и то једноз-

⁸ Зузана Тополињска: *Шта тражим у речнику?*, у: Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе (зборник), Нови Сад - Београд 2002, стр. 33-37.

начне дефиниције које подлежу верификацији помоћу једноставних тестова. Аутори таквог речника морали би спровести или преузети одређену класификацију /.../ па се онда држати стриктно сопствених дефиниција” (36).

Неки би се од ових „снова” уважене З. Тополињске, бар засад, при садашњем стању материјалних, духовних и стручних снага у нас, могли схватити као недостижан идеал, а некима би се и оперативније могло приступити.

Бранко Миљковић

ФРАГМЕНТИ О РЕЧИМА

кажем
ћутим
изговорена реч стоји насупрот мени
оптужује ме
насмејем се
реч се враћа постиђена у моја уста
моје ме речи више не познају
Између два дана (СД, I, 91)

*

Будим је због речи које пеку грло
Узалуд је будим (СД, I, 97)

*

видех зид плача без звезда
и чух речи бола у вртлогу
оних који су постали дрво или камен
Прво певање (СД, I, 101)

*

Мртве су горе одакле та реч дође
Гроб на Ловћену (СД, I, 106)

*

Понављам речи које су ми дале
Тај цвет тај камен птицу што искрсну
Поистовећивање бића и речи (СД, I, 134)

*

Све што имамо то су наше речи

над водама што слуте тајни сплет
Посвета елегија (СД, I, 147)

*

Велики тренутак сјаја ближи се. Кроз речи
куда, мада све што кажем негде бива.

Размишљања у кафани

"Прешернова клет" (СД, I, 161)

*

Не, више није важно што ћу рећи.
Већ беше све што некад ко зна кад
у неком сну ил некој чудној речи.
Четири песме о сну (СД, I, 168)

*

Птице над ништавилом и сунце уместо вида –
то је њихова заоставштина. Речи
одбијају да се врате. Позајмљујем
њихову мисао и звезду изнад гроба /.../
/.../

сунце без сунца,
као испод трепавица ватра без пламена,
уместо изгубљене речи која има право
на све звезде у бићу што празнину буде.
Ја сам крилата ружа потписана испод зоре, /.../
Тјентишите (СД, I, 180)

*

/.../
сунце у дну далеког пејзажа
закопано за оне чије су речи
никле из земље ко лек и буна
Последња молитва за мртве (СД, I, 191)

*

Где је његова Реч ту је цела земља
/.../

Јао нема речи за нашу љубав
Тито - Повратак (СД, I, 198)

*

Реч ватра! ја сам рекао хвала што живим

тој речи чију поседујем моћ да је кажем.
Њен пепео је заборав. Ако пред том речи скривам
под челом ми поледица и дан поражен.

Реч крв! најлепша реч која се не сме.

/.../

Реч жудња! једина још смисао не нађе;

/.../

Реч смрт! хвала јој што ме не спречава
да отпутујем у себе ко у непознато,

/.../

Реч ватра! ја сам јој рекао хвала што живим,

Реч смрт! хвала јој што ме још не пречи

да волим самог себе и да се дивим
својој људској моћи да изговарам речи.

Свест о песми (СД, I, 204)

(Избор из прве књиге *Сабраних дела* - Градина 1972,
извршио Н. Богдановић)

30 година од смрти Гордане Тодоровић

Недељко Богдановић

ИЗ ПОЕТСКОГ РЕЧНИКА ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ

Још од првих песама Гордане Тодоровић истиче се њена особина да свој песнички израз освежава новинама у језику. Тај се поступак остваривао преко више поступака, а један од виднијих је стварање нових речи било деривацијом, било путем нових кованица.

У оквиру пројекта Писци и језик, у Центру за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, начињен је *Поетски речник Гордана Тодоровић*, од речи које би се могле сматрати новим, иновираним или неологизмима. За ову прилику доносимо изводке на слова Г и Т, све у нади да ће се наћи могућности да се овај занимљив рукопис у целости објави.

гвожђевидик, м

Под прстима облака потећи ћу са сунцем
до *гвожђевидика*. /.../

ПК, 73

гнездан, -а, -о

априлске птице и *гнездани* међулежњи грана.

С, 24

гнездопреља, ж

Слобода је као трноружица
цвркута *гнездопреља* птица.

КН, 515/6

говороружа, ж

и пламен гњезда сања, та

говороружа

док усне ми је предео што лута.

KB, 5

голуболатан, -тна, -тно

на латицама звездобудним и на стаблима

голуболатним,

бићу земља која је волела.

ПК, 81

голубопламење, с

Посејао си за јуначноснове, за песнике

бајки звездосветовље,

посејао си за *голубопламење* људских

живота прво човекосновље.

КН, 549/8

гордовални, -лна, -лно

окитио си гугут-капљице сунцокрета

и *голубовално* море

ПК, 77

гранулак, м

ја сам задак скривене љубави рада

и споменак на лицу мајке цветопољубљен

и рујноромор других, нових голубова

у *гранулку* стопе за живоплавим извором.

С, 9

гргурје,с

Гргурје снова светло је као

свечовечно пролеће моје.

С, 14

ребенкиња, ж

Ребенкиња сам твог заноса планине.

KB, 100

грлицоземља, ж

Те њиве грлица, ту *грлицоземљу*

опевамо, заљубљени од речи од цвета зоре.

ПК, 33

грличав, -а, -о

волим *грличаве* тишине песама

ПК, 70

грличњак, м

где си *грличњаци* сазвежђа испролећја
ширине била,

ПК, 19

грмолетка, ж

и птице *грмолетке* детињство завијају
у белине опцветане.

ПК, 81

грожђарица, ж

Зенице виде к'о честар *грожђарица*
за сваким болом, зарадовани к'о јагода.

С, 13

грожђарница, ж

Прозрачне *грожђарнице*.

С, 16

грозднути се, свр.

земља, земља што ми *се гроздне* кроз усне.

ПК, 36

гроздозревање, с

Ја, кожа цвета, разапета на углове мисли,
освакодањена љубављу коју видиче
гроздозревања,

ПК, 60

гроздојутро, с

Гроздојутра златна. Маслињаци очију лутају.

ПК, 95

грудостег, м

Грудостег палми о тишинско поморје.

С, 42

гугутје, с

Усне су ти ко зоре *гугутје*.

КН, 523/4

гукмен, м

У *гукмену* јутра урасла се сребрним речима.

СЗ, 21

гучаљка, ж

Песник је седео сам, са црним *гучаљкама* телефона,

С, 18

Т

таласотих, -а, -о

Нас који смо понели зору у цветним орозима
својих очију,

који смо зоробранари ове барјакзоре преко

таласотихе земље,

ПК, 12

таласотиха трава и сребрни зов облака

ПК, 36

тамновенак, м

Русанак љубичица и *тамновенак* мушкатли

СЗ, 12

тамнодиван, -на, -но

Реците, чије очи нису *тамнодивна*

застајања?

С, 40

тиграшити, несвр.

Човек и море у мени млазују ко зрак,

тиграшим ко ватра.

С, 46

титаноземља, ж

Хватала се земља укоштац са олујом,

титаноземља мог осмеха

што росом ме адиђари,

ПК, 141

тишинаст, -а, -о

Тишинасто цвеће су пролазници

кроз *немушта* белушања птица.

С, 45

тишиноконак, м

Тишиноконак сам света са грудију
успомена.

С, 15

глобеглица, ж

Глобеглице не гледају искрено као трње.

ПК, 59

топлоњив, -а, -о

О, *топлоњива*, песмоковна Србијо у роси!

ПК, 78

тополац, м

Ја треба да будем песма твојих песама
и снажна као *тополац* славуј на грудима земље.

С, 10

топољив, а, -о

Испод шатора мојих руку облаци млади
носе малинасте зоре и речи *топољиве*,
са слаповима корене је слап тела, вредности грана.

ПК, 118

травнина, ж

кроз триста шума раскриљених
и, плаву од *травнине*, реч, –
можда не видим у одећи модре,
голишаве љубичице.

С, 32

травница, ж

О, картопа од облака *травнице*!

С, 13

травовање, с

Травовањем руже дишу ораништа.

ПК, 61

травогрозд, м

Као да у мају пчеле певају
у име јарких труба цветова
травогрозд тишине.

С, 29

травоцветар, м

и *травоцветар* земље засу ме љубављу, –
С, 7

траговило, с

имаћу очи као поље крило
које је скрило рата *траговило*.
СЗ, 37

трновка, ж

Нек будем статуа зоре
с главом у златном јату,
хиљадулеће у тканице росе,
јабуке, трновке љубави.
ПК, 120

трноданити, несвр.

На врућем крову безбиља, ко сечаоци,
голуби *трнодане*.

С, 26

трнодарје, с

туга је тровук срца у *трнодарју*,
С, 33

трноход, м

ја сам /.../
а не *трноход* срцемера;
С, 8

тровук, м

туга је *тровук* срца у трнодарју,
С, 33

Скраћенице извора: КВ *Крилате ватре*, рукопис; КН Књижевне новине, Београд, 515/6; ПК *Поносно класје*, Нолит, Београд 1973; С *Сунце*, Нолит, Београд 1959; СЗ *Срце завичаја*, Нолит, Београд 1965.

Сретен Петровић

ЗМИЈА У ОБИЧАЈИМА И ВЕРОВАЊУ

Добро је познато да вук и змија, као два најстарија зооморфна / териоморфна лика наше митологије, а у којима се отеловљује структура врховног српског бога (Чајкановић), носе амбивалентан карактер, особено двојство не само у равни структуре (онтичка димензија) већ и у погледу моралног статуса, најзад са вредносног становишта. Једном речи они носе у себи и *хтонска* и *соларна* обележја, уједно су вреднована као *добра* али и као *зла* демонска бића. Због тога се човек према њима односи двојако, дакле, амбивалентно. Он их се боји, страхује од њих за свој живот и живот своје породице, али и за стање својих усева, стоке, уопште узев, своје привреде. Истовремено, пак, људи их дубоко поштују, приносе им жртве и сматрају их својим бранитељима. Дакле, они им се привиђају као бића од којих се стрепи, али, уједно их и сматрају својим заштитницима. Сима Тројановић је ову позицију сасвим тачно одредио, упозоривши како наш народ разликује две врсте змија. „Једних се боји да га не уједу и њих мрзи, друге живе по кућама, старим зидинама, градовима и кулама. Оне по кућама сматра за своје бранитељке од сваког невидовног зла, а оне по старим рушевинама чуварке су закопаног блага. По њивама и виноградима змије чувају род од града. Уопште све велике змије¹, веле, не чине никакве штете, већ само добро. У истом пределу [...] око Јошаничке Бање, народ држи да има змија и са златним крстом на глави - и оне су *свете*“².

Нема, дакле, никакве сумње, да у свом односу према овим демонским бићима, човек исказује исти онај однос који је,

¹ Велике су змије *смукови*, и заиста су корисни због тамањења инсеката, а нису отровни.

² Сима Тројановић, *Главни српски жртвени обичаји*. У: СЕЗ, књ.17.СКА, Београд,1911,147. У даљем тексту, скраћеница: Трој.,1911.

иначе, карактеристичан за његово схватање религиозности, његово поимање бога, и других светих бића. Бог је, вели праведан. Он кажњава, када човек погреша, уради нешто непримерено, недолично, али и награђује када се човек придржава својих обавеза, исправно делује. Тако се људи понашају и према куму, том заштитнику породичних традиција. У народу се каже: „Кум па Бог". Зато с кумом не треба делити међу, да не би човек био у искушењу те се куму замерио, или, пак, не улази се у крчму, ако тамо седи породични кум, из истог разлога, да не би севнула каква варница када су људи при пићу, јер се не ваља са кумом свађати, а посебно постоји бојазан да кум не прокуне!

У бугарском фолклору, такође, уочавамо ову двојстрану природу змије која се исказује првенствено у томе, што "змија оваплоћује истовремено *огњену* и *водену* симболику". Та се амбивалентност сасвим добро уочава у једној бугарској песми:

„Излела е змија [...]
С едно око вогяну
С другу око огняну,

Пукна са вогяну,
Угаси огняну"³.

Змија - симбол живота и смрти. Моћ трансформације

Наведимо овде пример из Старог завета, који показује да је змија веома способно биће, одбарено мудрошћу, али и лукавошћу, па и подмуклошћу. Није нимало случајно да се за змију фиксирају опречни атрибути: а) „бесмртност" - било у томе што се ова моћ дедукује из њене појавне „структуре", из њеног периодичног обнављања „живота", што се симболички испољава променом коже у тачно одређеном периоду године, као и чињеницом да сама ова кожа својом „магички" помаже одржању живота и његовом обнављању, подарујући и омогућавајући нов живот. Но, и то да б) „змија" носи у себи још једну потенцију, она може људима, којима је подарена „бесмртност", одузети то

³ Милена Беновска – Сџбова, *Змеят в българския фолклор*, Българска Академиа на науките. Институт за фолклор. Второ фототипно изданиа. София, 1995, 10. У песми „вогяну“ имплицира „водено“. У даљем тексту: Бен.

право, лишавajuћи их божанске „бесмртности“, о чему сведочи пример са Адамом и Евом који су, до појаве змије, били бесмртни. Али, ништа боље није прошао ни Гилгамеш. У потрази за биљком која враћа младост Гилгамеш је, нашавши одговарајућу траву бесмртности, открио „тајну богова“. „Гилгамеш силази на дно мора, бере је и, сав срећан, креће назад. После неколико дана хода, он опази један извор хладне воде и пожуре да се окупа. Привучена мирисом његове биљке, из воде изађе нека змија, украде му је и пресвуче своју кожу. [...] У овој епизоди можемо видети неуспех још једног иницијацијског искушавања: јунак није умео да искористи неочекивани дар; укратко, недостајало му је 'мудрости', коју је као и лукавост и овом приликом показала управо змија⁴.

Откуда је уопште дошла идеја о змији „мудрици“, о њеној способности да распозна сваку травку? Није ли то што она пуже по површини земље условило и представу о змији као владарки трава, о њеној способности, да ту исту траву одузме од оних који би, као и Гилгамеш, да је искористе за себе, али и да је подари људима, како би уз помоћ ње ускрснули чак и умрле особе? Овај мотив широко је распрострањен и присутан у готово свим светским митологијама. Подсетимо се, како је Асклепије, син Аполона и Корониде био бог лекарске вештине, наиме, он је лечио „помоћу травке коју му је открила једна змија“⁵. Најзад, и сам је Зевс допринео да овај мит добије карактер трајности. „Асклепијев лик - како држи змију исцелитељку - Зевс је поставио међу звезде“⁶. Познато је да „Асклепијев облик змије [...] показује да је и Асклепије био херој пророчишта; у храму у Епидеуру [...] чувано је неколико змија које су биле симбол обнављања, пошто змија пресвуче своју кошуљицу једанпут годишње“. У бугарском фолклору налазимо, такође, један пример за ову змијину лековитост уз помоћ трава:

⁴ Мирча Елијаде, *Историја веровања и религијских идеја*. I. Просвета, Београд, 1991, 72.

⁵ Драгослав Срејовић, Александрина Цермановић, *Речник грчке и римске митологије*. СКЗ, Београд, 1992..57.

⁶ Гревс, *Грчки митови*. Нолит, Београд, 1969, стр. 147 и даље, 149.

„У сречу ву ње змиица,	па шибна змию по образ.
у уста носи травица.	Змията пушци травицу,
Станка си гранкю откърши,	а Станка узе травицу". (Бен.30)

Свакако, змија је кадра да својим травама претвори човека у свој лик, дакле, у змију. Занимљива је једна наша песма *Змија троглавка*, о чијем основном мотиву укратко. Наиме, свекрва, којој се снаха не мили, тражи од Циганке мађије како би снаху претворила у змију. Но, како су Циганке дојавиле снахи шта јој свекрва спрема, снаха је у глуво доба, када се, иначе, и праве мађије, успела да заспалом супругу, сину зле свекрве, стави „уврачану" мараму преко главе, дакле, исту ону коју је свекрва наменила њој. Тако је свекрва уместо да снаху претвори у змију, учинила то са сином Стојаном.

"Мајка си сина мађоса	ка' сиво смуче зелено
од жуто и од зелено,	ка' зелен гуштер у гору".

Жедан Стојан-змија иде у Гору за воду:

„отоди Стојан, отоди	све су се змије сабрале
у таја гора зелена,	Стојана да га поједу.
на това змијско кладенче.	Цикнула змија троглавка,
Када се Стојан, бре, нагнао	све су се змије позбиле,
студену воду да пије,	говори змија троглавка".

* * *

„[...] узела младог Стојана,	главу из камен Јавила,
па то га њега заведе	цела ми гора светнула,
у таја силна пештера,	у уста траву носила.
куд њојне старе мајчице.	Узела змија троглавка,
Викнула змија троглавка:	узела младог Стојана
'Ја излез', мајко, ја излез'	на путу, на раскрснице,
да видиш чудо големо;	па то га њега купала,
додај ми мајко, додај ми	одма ми Стојан постаде,
од твоје силне, бре, траве'.	од змију човек остаде" ⁷ .
Кад ју мајка дочекала,	

⁷ *Здравац Миришљавац*. Народне песме и бајалице из Тимочке крајине. Сакупио: Љубиша Рајковић Кожељац. Зајечар, 1978. бр. 7, 23-24.

Како видимо, и српски пример поткрепљује тезу о блиској повезаности змије и лековитих трава, могућност да их змија пронађе и употреби ради лечења. Разуме се, овде је значајно и то да се поменута магијска пракса обавља на хтонском простору - на *раскрићу*, односно она се одиграва у хтонском времену - у *глуво доба*. Уз помоћ трава човек се, како примери показују, може трансформисати.

Змија, са својом магијском снагом у стању је не само да човека преобрази у змију и затим да га поврати у пређашњи облик, већ поседује способност да се сама трансформише, односно да задобије људски облик. Добар пример за то је детаљ из песме *Марко Краљевић и Гуја шестокрила* у којој се описује како је Марко, одлазећи у лов рано ујутру у недељу, што се митолошки тумачи као светогрђе, остао празних руку, али је зато „уловио гују шестокрилу“, која му се свила око врата. Вративши се у двор Маркова сестра је почела запомагати, молити гују да се њој свије око *враша*, а затим и у сама *недра*, и тако ослободи Марка невоље. Но, тек када јој је девојка понудила да јој дође у *крило*, змија је пристала:

„Одвила се гуја брату с врата,
отишла је сеји у криоце,
однесе је у башту зелену“.

На крају постала је Гуја девојка, и саветовала сестри Марковој:

„Чујеш ли ме, сејо, мила сејо, ја ти нисам гуја шестокрила, већ ја јесам недељица млада; да ми кажеш Краљевићу Марку	да не рани у недељу младу, да не рани пре јарког сунашца, пре сунашца и пре литургије док се није богу помолио“.
---	---

Поред способности да се сама трансформише, у овој се песми, поред осталог, примећује и присуство хришћанског мотива. Змија, додуше, бежи пред Сунцем, али је зато активна рано изјутра, пре сунца. Може бити да је у овој песми реч о два мотива: један каснији - у духу хришћанског преосмишљавања, и један ранији, када *змија-љубавник*, у лику мушкарца, пристаје да се смести девојци у крило, пошто јој је Маркова сестра такву могућност драговољно понудила:

„Скин се, гујо, моме брату с врата
па се савиј сеји око врата!"
Пути гуја, ништа не говори.
Још говори сеја, мила сеја:
„Скин се, гујо, моме брату с врата
па се савиј сеји у недарца!"
Пути гуја, ништа не говори.
Још говори сеја, мила сеја:
„Скин се, гујо, моме брату с врата

па се савиј сеји у *криоце*:
да те носим у башту зелену,
да те метнем под ружу румену,
да те 'раним медом и шећером,
појићу те млеком вареницом'.
Одвила се гуја брату с врата,
отишла је сеји у *криоце*".⁸

На симболичком језику, пристанак девојке да јој змија (иако овде симбол *женскости*) дође у крило, има, дакле, и своју еротску димензију. Присетимо се многих наших епских мотива „змија младожења"! Исто тако, у лику је змије, како се у наведеној песми види, сагледавамо верски симболизам, „недељице младе", тј. „свете недеље", нерадног дана када народ престаје да ради и посвећује богослужењу. Наведени примери речито говоре како се у домен змијине амбивалентности уписује поменута опозиција: *живот - смрт*. Коначно, и својим начином живота она вазда понавља природни циклус: проводи знатан период под земљом, када сасвим утоне у зимски сан, да би се у одређено доба, у пролеће, појавила одозго, на земљи пратећи успон Сунца, дакле, вегетабилни циклус. Према народном веровању змије излазе на Благовести, Младенце (март), а сакупљају се на Усековање главе св. Јована Крститеља или на Преображење (август). Ова веровања, иначе, представљају опште место у фолклору народа југоисточне Европе. Према томе, све до Благовести змије су под земљом. „Код Бугара је опште распрострањено име *мртвило* за 'зимовнике змија'" (Бен. 19).

Говорећи о Благовести и Младенцима на материјалу из источне Србије Алекса Васиљевић је с краја претпрошлог века, тачније 1895, забележио:

„На дане ова два празника ни по што се не сме поменути име: змија, да не би преко лета уједале људе и стоку. По народном веровању змија не сме изићи из својега зимовника у

⁸ *Здравац Миришљавац*. Народне песме и бајалице из Тимочке крајине. Сакупио: Љубиша Рајковић Кожељац. Зајечар, 1978. бр. 11, 28-29.

земљи пре Благовести, као и што не сме остати на земљи по Крстову дну (14. септембра). Тако им је 'опредељено' од њихова заповедника светитеља. Која пак остане на земљи после Крстова дна, та је 'мреница', т. ј. ујела је неко марвинче или човека 'без одобрења', па је земља 'не прима' као преступницу, онако исто као што и одвише грешна човека, мртваца, 'не прима земља; већ га ноћу избаци из гроба. Ко на Благовести види змију 'ваља да пази, да му како год не умакне да ју не убије, јер ће му однети срећу. Кад је убије, па кроз њене чељусти посади у земљу чешаљ бела лука, и после кад изникне, узме од тога лука и метне, зашије, себи у појас, не може му се ништа укрити испред очију, јер поста не 'видовит', и може познати сваку жену, која је вештица, а не може за њ прионути нити му се укрити ма каква чаролија или мађија. Али - обично додају они, који тако шричају - 'не ваља се' такав човек бити, јер не може свак да има јуначко срце, па да се не уплаши, кад види толика чуда и страшила на овоме свету, и може од тога да се разболи, па и да умре!'"⁹.

И бугарски материјал потврђује ову праксу. Беновска је о „змији грешници" забележила следеће: „У вези са поменутиим сезонско-календарским карактеристикама змије (излази на Благовести, Младенце а прибирају се на Усековање св. Јована крститеља или на Преображење) јесте и веровање у постојање "грешне" змије, карактеристично за Јужне Словене, Белорусе и Румуне. Према том веровању змија која је ујела човека је 'грешна', 'мрсница' и земља (или друге змије) је не прима - те после Преображења или Усековања она остаје на земљи и онај ко је види, треба да је убије [...]. У томе се вероватно може открити и веза са словенском представом о грешном покојнику, кога земља не прима, јер је оскрнавио њену чистоту" (Бен. 39). Када смо већ код змије које „уједају људе", није сувишно да се помене став једне друге бугарске ауторке, писца значајне монографије из бугарске народне митологије, Иваничке Георгијеве, да се "љута змија раћа из инцестуалне везе брата и сестре - Јанкула и Јанике"¹⁰.

⁹ Алекса Васиљевић, *О веровањима и обичајима из Сврљига*. Сврљиг, 1996, 42.

¹⁰ И. Георгијева, *Българска народна митология*. 63, и даље.

Бугарски етнолог, Иваничка Георгијева сматра да према „народним представама змије живе на крај света или у доњем свету у великој јами, пећини“, додајући како према јужнословенском схватању у том доњем свету змија „проводи зиму, а од Благовести (25. III) до Усековања или до Преображења (6. VIII), св. Богородице (17. VIII) или до св. Марине (17. VIII) оне су на земљи. Најраспрострањеније је веровање, да оне излазе на земљу на Св. 40 Мученика или на Благовести, док на Јеремијиндан (1. V) излази њихов цар"¹¹. У јесен, пре но што ће се повући доле, змије су дужне да се исповедају своме налогодавцу - смуку, шта су чиниле преко лета. Из тога следе и одговарајуће конвенције: „Змија, која је ујела човека или брава, према народној представи је грешна и земља је не прима са другим змијама, те треба да се убије или да се остави да умре од зиме"¹².

Мада Милена Беновска полази од елементарне опозиције која је садржана у онтичкој структури „змије“: *вода - огањ; смрт - живот*, појава змије пре изгревања сунца може се тумачити, такође, и као индиректно пројављивање живота, због чега ауторка сматра да би било можда вероватније претпоставити да овај детаљ сведочи о змијиној зависности од мрака, што би је онда пре сврстало у ред бића која носе обележје света мртвих. Дакле, због те чињенице змији би се могао приписати као примарнији њен исконски хтонички карактер, него атрибут огњевитог бића.

Када је реч о следећој опозицији, која се изводи на аксиолошкој равни: *добро - зло*, бугарска ауторка је с правом истакла како на самом почетку змија није била одређена као оличење зла. Ова јој је карактеристика „злог бића“ касније приписана под утицајем хришћанства. Прецизније, представа о змији као „оличењу зла формирала се знатно касније првобитно вероватно у древноперсијском митолошком систему“ док би последња дошла преко „хришћанске интерпретације змије као персонификације демоничног начела“ (Бен. 10).

¹¹ И. Георгијева, исто дело, 100-101.

¹² И. Георгијева, исто дело, 63.

Хтонско порекло змије. Змија чувар вода, симбол Месеца и Сунца

Јужнословенски антрополози, каткада и сасвим некритички, позивају се на мишљење руског фолклористе Владимира Пропа да је „чувар вода чвршће повезан најпре с ликом змије, а потом змаја, дракона. Ту представу о змији-чуварки вода можемо срести већ код првобитних народа, на пример код Аустралијанаца"¹³. Реч је о представи змије као бића које влада водама, дакле, и о њеном лику који оваплоћује водено начело. Нема сумње ова се особина приписује и другим териоморфним демонима који су слични *змији*. У првом реду то важи за поимање *аждаје*, односно *але*, и такође, за бугарску *ламију* која је аналогон аждаји; најзад, истоветно хтонско својство руски фолклор приписује *змају*. Овоме схватању блиско је и древно веровање према коме сваки извор воде, односно кладенац - као врело *живе воде*, затим, реку и језеро, чува понека змија. Останимо код става да је представа о змији која чува изворе вода веома жива и у веровању балканских народа.

Да је овде реч о повезаности змије, пре свега као ноћног чувара воде, и у томе, најпре, извора, говоре бројни примери из наше обичајне праксе. Имамо овде у виду табуе који се односе на изворе воде и њихово похођење у тзв. хтонском времену, тачније, доношење воде са кладенца у касним вечерњим сатима. Уколико се пак у то доба и донесе вода, потребно је да се неколико капи одаспе на земљу јер је, вели се, ова вода сеновита. И у бугарском фолклору има подоста сличних и упечатљивих примера:

„Јапа е пила сноща вода,
та е изпила люта змия“.

Дакле, овде је реч о „ноћној води“ (*сноща вода*), која носи негативну потенцију, својство сеновите воде, од које је стра-

¹³ Владимир Јаковљевич Пропп, *Хиспоријски корени бајке*. Свјетлост Сарајево, 1990, 385. У даљем тексту: Пропп.

дала девојка. И у српској лесми: *Тужба на свекрву* запажамо исту сцену, с тим, што се као чувар ноћне воде сада јавља *змај*. У песми је реч о томе што је на заповест зле свекрве снаха вазда доносила воду са извора у касне вечерње сате, и то са извора који је чувао змај, при чему је таква вода обавезно била сеновита. Наводим овде један део песме, чијом сам се анализом у психоаналитичком кључу целовито позабавио на другом месту¹⁴. Реч је о томе, да снаха, односно жена извеснога Павла, јадикујући над својом горком судбином која ју је задесила са свекрвом, исповедно приповеда:

„... него змаја ја прескочих,
и заватих конд'јер воде,
пак отидох б'јелу двору,
давах воде свекрвици:
'На ти воде, мајко моја!'

Она мени одговара:
'Ход' отоле, кучко снахо!
Та је вода отрована,
преко змаја пренешена.'
Не шће пити ладне воде“¹⁵.

У бугарском, као и српском примеру, нека нам буде допуштено да се послужимо речима Милене Беновске, исказана је тзв. „негативна семантика преноћене воде“. Аутор значајнога дела *Примитивна култура*, Едвард Тајлор је приметио како сами „Бугари сматрају за грех да се из сваког ведрa воде, која је донесена са кладенца, неколико капи не одаспу на земљу, зато што неки стихијни дух може да плива по горњој површини воде, па ако се не одаспе, он се може уселити у кућу или да уђе у тело онога, који би попио воде из тога суда“¹⁶. Разуме се, реч је о истоветном обичају који налазимо и код Срба. Принципијелно узев, који год да је хтонски демон, а у функцији чувара воде, извора, с обзиром на то да је непријатељ људи, највише може наудити човеку управо увече, јер се снага хтонског бића увећава

¹⁴ Види мој рад: „Филозофски проблем односа мита и уметности“. *Књижевности*, Београд, 1991, XI-XII, 1402-1411; такође, и књигу: *Митологија, култура, цивилизација*. Салус, Чигоја штампа, Београд, 1995, 460-463.

¹⁵ Вук Ст. Караџић, *Српске народне пјесме*. I, 222-223.

¹⁶ Тэйлор, Э. Б., *Первобытная культура*. Т. 2. СПб, 1897, 261. Нав. према већ цитираном раду М. Беновске, стр. 15. Види и Златковская, Т. Д., „Элементы культа змеи в духовной культуре народов Юго-Восточной Европы. - У: Жива антика. Т. 1-2, 14, Скопије, 1974, 91-118.

са заласком Сунца. Због тога је овде на снази табу: „Вода се не доноси кући после заласка сунца, да се с њом не унесе и демон; ако је прека потреба да се увече донесе, онда се од ње мало попрска ватра на огњишту“¹⁷.

Антрополози, наши и инострани, који су анализирали феномен „змије“ наглашавали су превасходно њен *лунарни* аспект. Кулишић је, на пример, сматрао да се „змија у разним религијама јавља као атрибут богиња Мјесеца (Артемиде, Хекате, Перзефоне), посебно у иконографији и у обредима посвећеним Великој Мајци, богињи опште плодности“¹⁸. Овај је проблем посебно анализирао Мирча Елијаде који је установио да се феномен „змије“ фиксира за тзв. хтонско начело и припада домену лунарне митологије. С обзиром на ту чињеницу, сматрам теоријски занимљивим да наведем његов став о повезаности лунарног циклуса и женског начела, односно змије, као једног од тежишних ликова тога циклуса. *Лунарни циклус*, сматра Елијаде, трајао је скоро „15.000 година пре открића земљорадње. То нам омогућује да боље разумемо важну улогу месеца у древним митологијама, а нарочито чињеницу да је лунарна симболика интегрисана у целовит 'систем' тако разноврсних реалитета као што су жена, вода, вегетација, змија, плодност, смрт, 'поновно рођење', итд“¹⁹. Овим се указује на блиски однос следећих реалитета који чине структуру лунарног циклуса: жена и вода, али и вегетација, плодност и змија, као и добро позната опозиција: смрт и поновно рођење.

¹⁷ Петар Ж. Петровић, „Вода“. У: Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*. Нолит, Београд, 1970, 74-75.

¹⁸ Шпиро Кулишић, *Стара словенска религија у свијетлу новијих истраживања посебно балканолошких*. У: Дјела, књ. LVI Центар за балканолошка испитивања. Књ. 3. Сарајево, 1979, 58.

¹⁹ Мирча Елијаде, историја веровања и религијских идеја. I. "Просвета", Београд, 1991, 25-26.

Радиша Драгићевић

КУЛТНА МЕСТА МАЊИНЦА

У местима попут села Мањинац¹ у општини Књажевац, где није било довољно материјалне и физичке снаге (воље) за подизање цркава, становништво је неговање својих верских обичаја испољавало само кроз подизање заветних крстова. Заветни крст је, за разлику од црквеног здања које је везано за неговање вере у самог и јединог Бога, везан за одређеног свеца. Заветни крст је наставак традиције обележавања заветних места које је у прошлости везивано за проглашење дрвета (обично храста) за заветни објекат; најчешће, заветни крстови су подизани уз већ постојећа заветна стабла. Везивањем за неког од светитеља, становништво је тражило заштиту од истог, све према његовим особинама (од светог Илије громовника, на. пр, заштити од грома). Заветне крстове је, ктиторством, подизало цело насеље, поједини родови (фамилије) или, чак, појединци. У складу с тим и *заветине* (дани прославе) су тако слављене.

¹ Мањинац се први пут помиње у турском попису 1454/55, као 11. по величини, од 92 насеља нахије Тимок Видинског санџака, са 29 кућа; Гургусовец (Књажевац) је имао само 10, а Заичар (тада у нахији Црна река) 9 домаћинства! У данашњем атару Мањинца тада су још била села: Врба (40 кућа), Поредник (10) и Сенокос (7). Током постојања, због историјских прилика и пред најездама епидемија, село је више пута расељавано и било селиште. Данашње становништво потиче из последњег насељавања, углавном из околних села, крајем 18. века. Попут већине насеља, по ослобођењу од Турака и припајању матици Србији 1833, село је прошло фазу напретка и демографске експлозије: од 24 кућа и 148 житеља – до 632 становника у 117 кућа, 1905. Што ратови, Први, у ком је пало 76 Мањинчана из репродуктивног дела становништва (12% укупног живља), и Други светски рат, у коме је пало 13 жртава (3%), што послератне транзиције и готово присилна индустријализација земље, учиниле су да у селу живи мање од сто углавном старих лица. Мањинчана има данас свуда по свету: од Француске до Америке, од Аустралије до Немачке; потомци су склопили бракове и са држављанима Аргентине, Енглеске, Кине...

Становништво Мањинца је етнички чисто: хришћанске, православне вере.

У Мањинцу нису, од када се зна, бележене литије, како је то у другим насељима. Но, обичај је да се заветина слави код крста – код оних уз које је био подигнут вејник ту се ручавало, славило и приређивале игранке, код других се само резао колач, ручак приређивао по домаћинствима, а игранке у сали задружног дома.

Свака заветина је имала свога *колачника* (колачара), који се мењао годишње, а било је и случајева вишегодишњег колачарства.

У Мањинцу се зна постојање само два заветна дрвета: на превоју Граничица – напуштено и не зна се поздано коме је свецу било намењено; друго је било на потесу Средњи дел, такође са непознатом наменом, сасечено је у првој половини прошлог века.

Међутим, у атару Мањинца постоји више заветних крстова.

Најстарији заветни крст, Спасовдан, налази се у месту Брдо (на њиви Михајловића), где су некад били виногради околних села, пре насељавања Мањинца данашњим живљем. Лицем је окренут западу, и нема читљивог текста. Скоро заоран, не пружа поуздане податке о времену постављења и ктиторима. Како се Спасовдан слави у суседној Доњој Соколовици – претпоставља се да су га подигли њени мештани пре више од два века.

Лево: Стари заветни крст Спасовдана на Брду; десно: нови на Овчибаби (у позадини се види и друго, пало, заветно стабло)

Нови крст Спасовдана на Овчибаби, подигнут је средином педесетих година прошлог века (време најчвршће комунистичке владавине) трудом фамилије Чучкарци, међу два столетна стабла за које се може претпоставити да су сматрана заветним. Прослава постављења је остала упамћена по жестини и разузданости. Ваљда да би их и Бог „боље чуо” весели Чучкарци су попели злосрећне свираче на столетна стабла. И док су они, укрштених ногу око грана уз које су надирали мрави, растезали хармонике – доле је играло весело коло. Шест деценија касније, ретко ко и од старих мештана зна за ово обележје, сакривено у густој шуми, десно од пољског пута. Крст, лицем окренут заласку сунца, истина, још стоји; али нема више Првановића. Заједно са њима умрло је и једно столетно дебло, павши поред крста. У крупним густим гранама још стојећег, око којег би се и коло могло начинити, понекад засвира само ветар.

На врху потеса Брдо, на тремеђи села Мањинац, Кожељ и Трновац, уз два столетна дебла налази се други заветни крст кога нису подигли садашњи житељи, већ они који су боравили овде пре њих. Крст има још читљив натпис и посвећен је Светом Илији. Лицем је окренут западу, наличјем истоку. Светог Илију славе Бучјани, од којих је могуће да потиче, а има предања да су га подигли мештани сокобањског села Читлука, који су овде имали имања, или Сесалца (постоји топоним Сесалски поток!).

Заветни крст Светог Илије на Брду, са још читљивим натписом

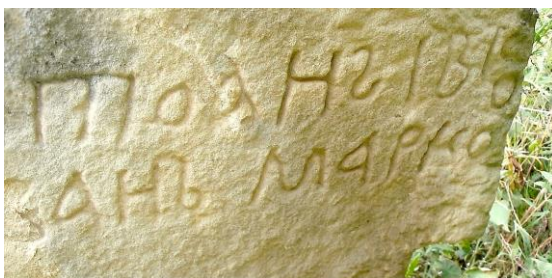
Заветни крст Пречисте (Духовски понедељак, други дан Тројице), налази се на Овчибаби, месту Трап, 200м североисточно од села, педесетак метара западно од старог гробља. По времену постављења спада у најстарије крстове. Уз крст, западно, правцем исток-запад, постојао је вејник истоветан оном у селу, али се срушио средином осамдесетих година прошлог века, а непажљива рука мештанина изазвала је крајем априла 1993. пожар, у коме су потпуно сагорели дрвени остаци. На малом платоу, на чијем је југоисточном делу крст, расте укупно 21 храст, чија се старост мери столећима: 6 храстова је иза, а 15 испред вејника.

До краја шездесетих прошлог века, ту се одржавала игранка “код крс”. Почињала је после ручка (колачник је са гостима и музиком ручавао под вејником) и трајала до мрака; на месечини и дуже. Када је село добило струју, из најближе куће је постављана сијалица на гране столетних храстова, и играло се до пола ноћи. У најлепшим сећањима тадашње младежи остале су игранке сред поља: високе јунске траве, класала жита, нарасли кукурузи, месец над пољем и широким крошњама храстова, хармоника која се чује по целом атару са брда; парови сакривени у околним винограда – све на педесетак корака од гробља. То што се ту играло, веселило, пило и певало – није сметало мртвим сном успаваним прецима, ни њиховим веселим потомцима. Но, што милицијске забране игранки око крста, што све мање људи, што ново време (сви запослени, а понедељак радни дан) преселили су игранке у Дом, а временом су и престале. Пречиста се данас ретко и слави – већина старачких домаћинстава је одустала од заветине, заборавили су је и потомци у новим местима боравка. Нахерен и паду склон крст Пречисте само још посећују колачници, пале свеће и служе обред сами. Мештанка Новка (Виденовић, удата Штраус, која се са родитељима из Драјинца из општине Сврљиг, а потом била на привременом раду у Немачкој) и и њен супруг Вилхем, данас немачки пензионери у Мањинцу, узели су на себе да обнове вејник. Али грађевински материјал, који су купили и допремили, тамо већ стоји подуже пред очима незаинтересованих мештана.

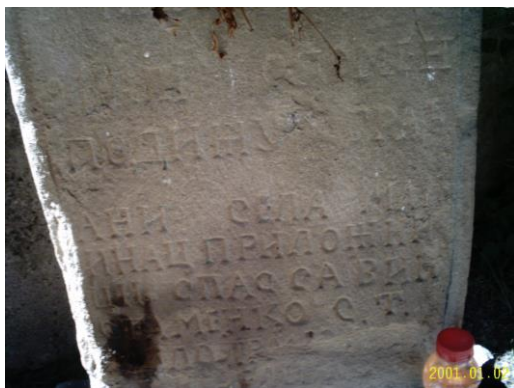
Лево: предњи изглед крста Пречиста; десно: место код заветног крста Пречисте окружено 21 вишестолетним стаблом

Крст светог Архангела Гаврила (св. Ранђел) у Падини, око 1.300 метара источно од села, на десној обали Мањинског потока, близу ушћа у Дебеличку реку, један је од најстаријих које су подигли Мањинчани: на средини омањег платоа, без заветног дрвећа и трагова вејника, окренут лицем западу, са тешко читљивим натписом. Но, на полеђини крста, јасно се чита година постављења и име ктитора Марка Гојковића, родоначелника фамилије Мрежинци, из које је потекла комунистичка породица Марковић (Момчило и Драгослав). Марко је рођен 1793. године и одрастао као сироче, јер су његовог оца Гојка убили Турци у Првом српском устанку, док је пред њима бежао преко Тимока. Марко је 1848. као један од двојице Мањинчана био учесник Мађарске буне. Овај крст је напуштен по постављењу новог крста светог Ранђела у селу поред Дома, крајем претпрошлог века.

Лево: Стари заветни крст Светог Архађела Гаврила (Свети Ранђел) у Падини; десно: натпис на полеђини крста

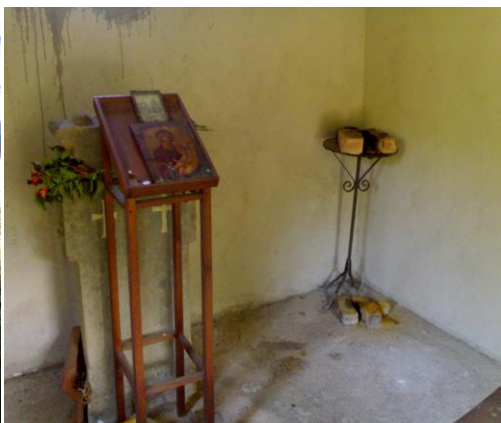
Нови крст Светог Ранђела је једини лицем постављен ка северу (остали су према западу). Уз њега, западно, био је вејник чији су ниски уздужни зидови (попречних није било) служили и за седење; на зидовима су били носећи стубови кровне контрукције. У вејнику су стављани столови где, по резању славског колача, колачник (колачар) ручава са родбином и гостима. Обично је он био из окружења Дома и договорно се мењао. Често је у обавези колачника било и ангажовање музике за игранку (док је било младих). Данас колачар једе у својој кући, јер је вејник порушен од мештана горњег краја, 1982, и на том месту подигнута нова продавница. У старим временима игранке су одржаване у Дому или испред њега, зависно од временских прилика. Испрва су свирали гајдаши, облачиле се народне ношње, мирисало босиљком. Доцније су наступили дувачи (блех музика; мештани су је звали “плек”), да би их шездесетих потиснули хармоникаши, а ове електронци. Свети Ранђел, заветина коју слави цело село, је слава са највише гостију и по њиховом броју, а по интензитету припрема и славља надмашује кућне славе.

Нови крст Св. Ранђела код Дома, са детаљем натписа о ктиторима, са предње стране

Крст у славу Петровдана подигнут је 1934. године у месту Караманци, педесет метара десно од пута, на рубу потеса на коме су ископавани крстови, гвоздене алатке, грнчарија и људске кости, где је по предању било прво станиште Мањинца, а касније збегови пред Турцима. У непосредној близини је раскрсница старих римских путева, и извор Караманци. Подигнут је бригом кројача Томислава Стаменковића (Тома Грбави) и осве-

ћен уз музику са игранком на коју се дошло цело насеље (мада се тог дана није умало у селу десила трагедија, јер је један мештанин, вративши се, код жене затекао “госта” и “поздравио” га секиром). Но, крст никада није заживео прави живот. Што због релативне удаљености од села, што због рата и доласка комуниста на власт, крст је углавном остао под бригом и надзором ктитора Томе, све до његове смрти. Поред овог крста нема вејника, али је подигнута омања жичана ограда, са столом у коме су биле иконе, где се остављао прилог. Годинама скоро заборављен, обновљен је ктиторством Новке Виденовић-Штраус и супруга Вилхема, Немца, који су, оградивши крст, 2000. године подигли омање и још недовршено црквено здање, такође неприхваћено од мештана (чак су их тужили за нелегалну градњу, тврдећи да је католичка!).

Лево: Црквица Петровдан, ктитора Новке Штраус; десно: некадашњи заветни крст сада је унутар црквице место олтара.

Занимљиво је да су сви заветни крстови у атару Мањинца подигнути северно од села – јужно, подигнут је само један, средином прошлог века, у Орешаку, 300м од села, ктитора Првана Николића; мештани веле да није био посвећен православном светитељу већ неком „светом Гају“, и да је Прван био чудака.

На западу, изнад села, на месту некадашњег села Врба (данас поље) постојали су трагови неке цркве; место се и зове Црквиште.

Једино поуздано место у атару села Мањинац где се заиста налазила црква (по основи можда и манастир), налази се на врху брда Поредник, на тромеђи села Мањинац, Лепена и Дебелица; можда на месту некадашње Лепене, која се, због епидемије куге, преселила на данашњу локацију.

Снимак манастиришта Лепена из средине прошлог века, лево, и његов данашњи – потпуно ураслог густим растињем

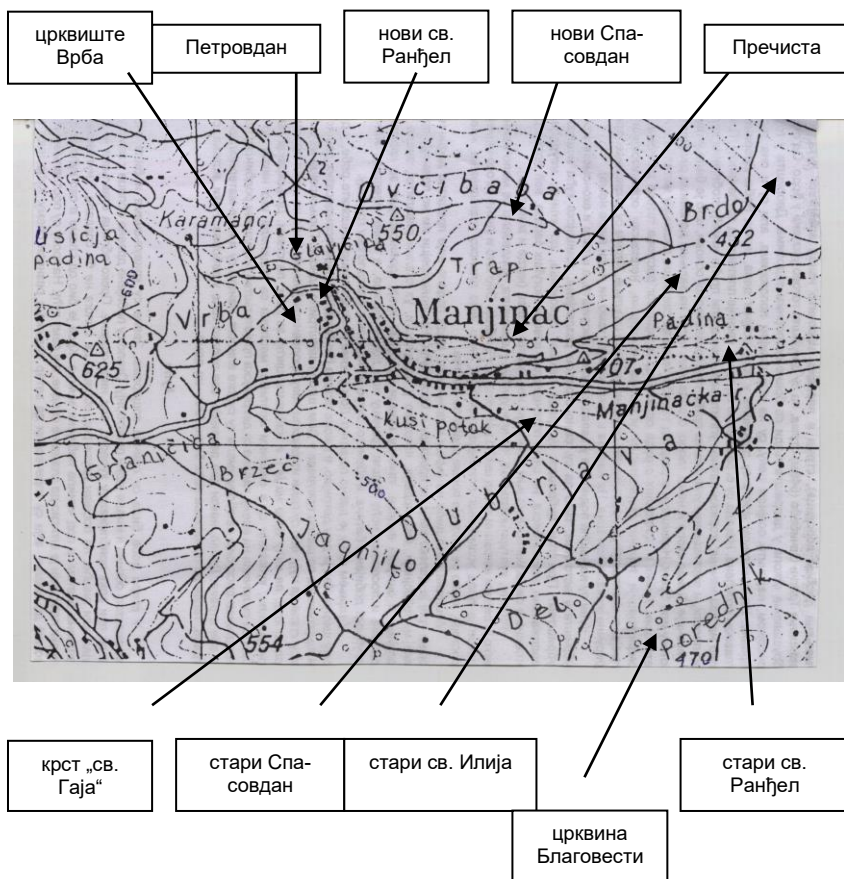
Скица манастиришта, и данашњи изглед са заветним крстом подигнутим касније (лево се на дрвећу виде остављени дарови)

Црквина се налази 4 километара југоисточно од Мањинца, десно од пољског пута ка Лепени и урасла је у бујно шибље, па је тешко и пронаћи. Под земљом се јасно уочавају остаци дебелих камених зидова, а постоје назнаке да се у средини налазио олтар; апсида се не разазнаје. Унутрашњи део је дужине 18, ширине 6,40 метара. На источној страни зидина је подигнут заветни крст Благовести (вероватно касније, по рушењу цркве), који и

сада посећују верници и невољници и остављају дарове на околном дрвећу (везени пешкири, делови гардеробе, ситан новац).

Данашњи живаљ Мањинца нема везе са овом црквом, нити заветним крстом Благовести; многима, нарочито млађима, није ни познат, иако је на граници сеоског атара. На овом месту се некада, поред Лепене, и село Поредник, данас само топоним на тромеђи Мањинца, Лепене и Дебелице.

Црквену службу у селу у минулим временима вршили су свештеници из Кожеља, Валевца, Дреновца, Минићева, Суводола. Најдуже поп Чеда из Дреновца за кога се, иако је често долазио, село највише одвојило од цркве, одбивши Свету водицу и службу упока. Но, не може се рећи да су Мањинчани однос према вери изједначавали са односом према њеним представницима. Иако без редовне црквене службе и посебне наклоности вери, и у време највећег притиска комуниста, у селу су слављене кућне славе и заветине, вршени верски обреди. Било је случајева да је милиција забрањивала окупљања о празницима код сеоског Дома и игранке код заветних крстова, или се морала прибавити специјална дозвола. Осамдесетих година 20. века однос Мањинчана према вери био је на најнижем ступњу. Многи обичаји су замрли (божићни, покладни...); оно што се одржало било је у доста измењеној “прилагођеној” форми, а из многих кућа слике светаца су уклањане (у суседној Дебелици домаћин је на прочељу куће урадио огромну Титову слику)! Изменом друштвеног система, тенденцијом повратка вери и цркви, и у Мањинцу су се десиле промене, али чини се у далеко мањој мери него у другим местима. Можда зато што Мањинчани, без обзира на промене у друштву, деценијама задржавају исти однос према вери: никада, ни под репресијом, нису се ње одрицали, а нити јој безрезервно служили.

Места заветних крстова и црквишта у атару села Мањинац

СТАРИНАЧКО СТАНОВНИШТВО СВРЉИШКЕ КОТЛИНЕ

Територија сврљишке општине се својим највећим делом простира дуж Сврљишке котлине у сливу Сврљишког Тимока, пружајући се у правцу исток – запад, окружена кречњачким планинама.

Са јужне стране то је доминантни венац Сврљишких планина, који се дужином од око 25 километара пружа дуж целе котлине, шумовит, са највишим Зеленим врхом (1334 м). Сврљишке планине су најважнији планински венац сврљишког краја, који је од Суве планине одвојен Сићевачком клисуром, са два важна путна прелаза, преседлином Бабина глава (816 м) на истоку према Белој Паланци и Грамада (555 м) на западу према Нишкој котлини.

Просторном целином Буцак, североисточни део Сврљишке котлине је повезан са долином Трговишког Тимока и даље са Књажевачком котлином. Овај простор ограђује планински венац Пајешки камен (1074 м).

Са југозапада Сврљишка котлина је окружена планином Курило са највишим врхом Калафат (837 м) и њеним огранцима који је просторно одвајају од Нишке и Јужноморавске котлине.

На северу су планине Девица (1210 м) и Тресибаба (786 м), међусобно одвојене Сврљишком клисуром. На овом правцу је Сврљишка котлина отворена према Алексиначкој котлини и пределу Голак, широком преседлином Ветрила и долином Топоничке реке.

Са оваквим окружењем, мада ограничена припадајућим ободним планинама, сврљишка област није изолована и затворена према суседним областима, већ је преко лако приступачних превоја и долином локалних река и клисура била вековна спона

између њих.¹ Овим коридором су се кретали и различити народи са историјски различитим мотивима, током освајачких и пљачкашких похода или трагања за новим стаништима. Сврљишка област као географска целина са важном саобраћајном улогом (саобраћајна артерија), заузима и важан геостратегијски положај у овом делу Србије.² Најважнији комуникациони правац је превој Грамада и даље долином Тимока којим се пружао стари итинерарски пут Наисус – Рацијарија, пут од Ниша до Пловдива и централнобалканских предела.³

Сврљишка котлина са овим карактеристикама је једиствена у источној Србији. Данас по савременој административној територијалној подели припада региону Ниш, мада је територијално, економски и културно блиско повезана и са Тимочком крајином. Градско насеље општине је Сврљиг, који је географско али и свеукупно средиште области са још 38 села и површине од 528 км². Данашње становништво Сврљига је махом стариначко са изузетним богатством народне културе, фолклора, народних песама и игара, богатством у сачуваним обичајима, али и у постојању два говора: *сврљишко-заплањског* и *тимочко-лужничког*. Њима је простор Сврљига подељен на две културне зоне: *западну* и *источну културну зону*.

Са кречњачким планинама у окружењу повезује се и велики број пећина на овом простору. Међу најпознатијим су: Преконошка, Самар, Попшичка и Кулска пећина. Археолошки најзначајнија је Преконошка пећина која се налази у кањону Добре реке 1,5 км изнад села Преконога, а у њеној непосредној близини су отвори две мање пећине, Мале и Големе дупке, као и оближње четврте Равна пећ. Она је у раду Јована Цвијића потврђена као станиште палеолитског човека.⁴ Тврђење је засновано на наласку кварцног кременог ножића у пећини, на дубини од 0,60 м. током првих ископавања исте године, што је истакао професор Гавела, а касније потврдио и словеначки академик Срећко Бродар, пионир палеолитских проучавања код

¹ Филиповић, 2008.

² Голубовић, 1992, 22.

³ В.Петровић, 2007, 81-83.

⁴ Цвијић, 1891, 272-299.

нас. Ово је по речима проф. Гавеле (*О палеолитику Србије*, стр. 83) у научној литератури Србије и први помен једног палеолитског оруђа са њеног терена. Новије доказе ове тврдње нису донела будућа истраживања, мада је пећину током 1882. године посетио Феликс Хофман⁵ и објавио наласке уломака од керамичког посуђа са костима пећинског медведа и постојање неолитског човека.

Последњи покушај да се ископавањем дође до новијих сазнања учинио је Звонимир Калуђеровић 1991. године, који своја запажања објављује у *Културној историји Сврљига*.⁶ Он истиче да је Преконошка пећина једна од најдуже проучаваних пећина, систематски истраживана више од 100 година, и да је једино сигурно потврђено праисторијско налазиште Сврљишке котлине. Друга већа пећина која би могла бити потенцијално станиште човека у сврљишкој области, на основу нађених артефаката, уломака керамике, је пећина Самар код села Копајкошара. Пећина испуњава оне основне услове за живот тога доба, када се вечити лед спуштао до највиших врхова околних планина, а долине већих река биле непогодне због стварања лесних наноса и сталног засипања ситним песком. Таква погодна станишта су биле пећине на нижим брдима поред мањих речних долина.

Сви поменути фактори као и дебели наноси леса који су временом постали плодно тле, погодни климатски услови, повезаност са Тимочком крајином, Понишављем и Поморављем,⁷ средиште путних мрежа које су превазилазиле локални и регионални значај, допринели су да се још у давној праисторији овде формирају разне културне групе које су Сврљишку котлину изабрали као место привлачно за настањивање.

О пореклу и композицији становништва Сврљишке котлине писали су Јован Цвијић⁸ и Петар Голубовић⁹. Они посебно истичу да се знатан део становништва Сврљишке котлине

⁵ Хофман, 1882.

⁶ Калуђеровић, 1991.

⁷ Филиповић, 2008.

⁸ Цвијић, 1922, 71.

⁹ Голубовић, 1992, 22.

„сматра и издаје за старину“, што је по Цвијићу карактеристика становништва јужно од Ртња. Притом под стариначким становништвом подразумевају онај најстарији слој старобалканског и српског становништва, које је остало на овим просторима после најстарије записане миграције из ових крајева средином XV века, након поновног освајања ове области од стране Турака под вођством султана Мехмеда. У другој половини XV века је забележен и први снажнији талас миграције са југа на север, са Косова и Старог Влаха долином Тимока све до Неготинске крајине и Дунава, после пада Смедерева под турску власт.

Овај текст је скроман покушај да се укаже на палеобалканско становништво овог простора у склопу ширег подручја Тимочке крајине, као и на неке миграционе процесе, колонизацију, иселавања и пресељавања у различитим историјским временима, а који су имали утицај на формирање етничке структуре становништва у савременим условима.

Досадашња већ поменута делимична истраживања Преконошке пећине и пронађене алатке од камена и кости потврђују да је човек овде живео у кварталном периоду када је и започела историја човечанства. Отворено је питање ко је био тај аутохтони народ, који прати динамику развоја култура у околини и током неолита, и колика је популација становништва на овом простору. Током 2006. и 2007. године, аутор овога рада и археолог В. Филиповић обишли су већи број локација на којима су раније евидентирани случајни налази праисторијског материјала, да би током новембра 2007. године била извршена и детаљнија рекогносцирања и сондажна археолошка ископавања мањег обима на локалитету Сигнал у селу Палилула.¹⁰ Резултати ових рекогносцирања дају обиље нових података и, на неки начин, бришу област Сврљига из списка најнеистраженијих регија у Србији, јер је откривено 29 нових праисторијских локалитета. Највећи број налазишта регистрован је у средњем току Сврљишког Тимока, између села Нишевац и Палилула.

По мишљењу Филиповића, иако је археолошка грађа из периода неолита релативно слабо заступљена, ипак се и

¹⁰ Филиповић, 2008.

сврљишка регија може ставити у везу са осталим крајевима централног Балкана, тј. са старчевачком и винчанском културом. Енеолитски период значајније је заступљен, а посебно је занимљив пехар из села Грбавче који припада култури Бубањ I. Налази крстастих секира од бакра такође се приписују енеолитском периоду. Археолошки материјал сличних стилско-типолошких одлика потиче и из свих до сада знатно боље истражених суседних области. Према досадашњим истраживањима, период старијег гвозденог доба је највише заступљен, како покретним налазима, тако и бројем регистрованих локалитета, укупно њих 14. Поред насеља на доминантним висовима као и на речним терасама регистроване су и две некрополе из периода VIII-VI века пре Христа, Сигнал I и Калница у селу Нишевац, али и могућност насељавања појединих пећина које су делимично истражене и где је пронађена керамика карактеристична за овај период.¹¹ Регистрована су и четири локалитета на којима се може говорити и о одређеном степену континуитета живљења и у време римске доминације на овим просторима.

Прва потпунија и до сада само сондажним археолошким ископавањем потврђена сазнања о праисторијским локалитетима и налазима са територије Сврљига потичу са некрополе, локалитета Сигнал - Завртине из Палилуле. Будућа ископавања даће потпуније одговоре о етногенези сахрањених, јер се, како је Д. Срејовић истакао, у анализи погребних обичаја види неизмерно драгоцен инструмент за утврђивање битних културних и етничких особености преисторијских заједница.¹²

Некропола лежи на левој речној тераси Трстенице, леве притоке Сврљшког Тимока. Ради се о некрополи скелетно сахрањених покојника похрањених већом каменом конструкцијом. До сада су откривена четири скелета гроба приближне оријентације исток-запад са главом на западу. Посебно је интересно откриће сахрањеног пса поред људских гробова, оријентације истоветне са људским скелетима, такође у гробној конструкцији. На основу керамичких налаза и предмета од бронзе и гвожђа, личног накита и оружја, као и обичаја сахрањивања,

¹¹ Ibid.

¹² Срејовић, 2002.

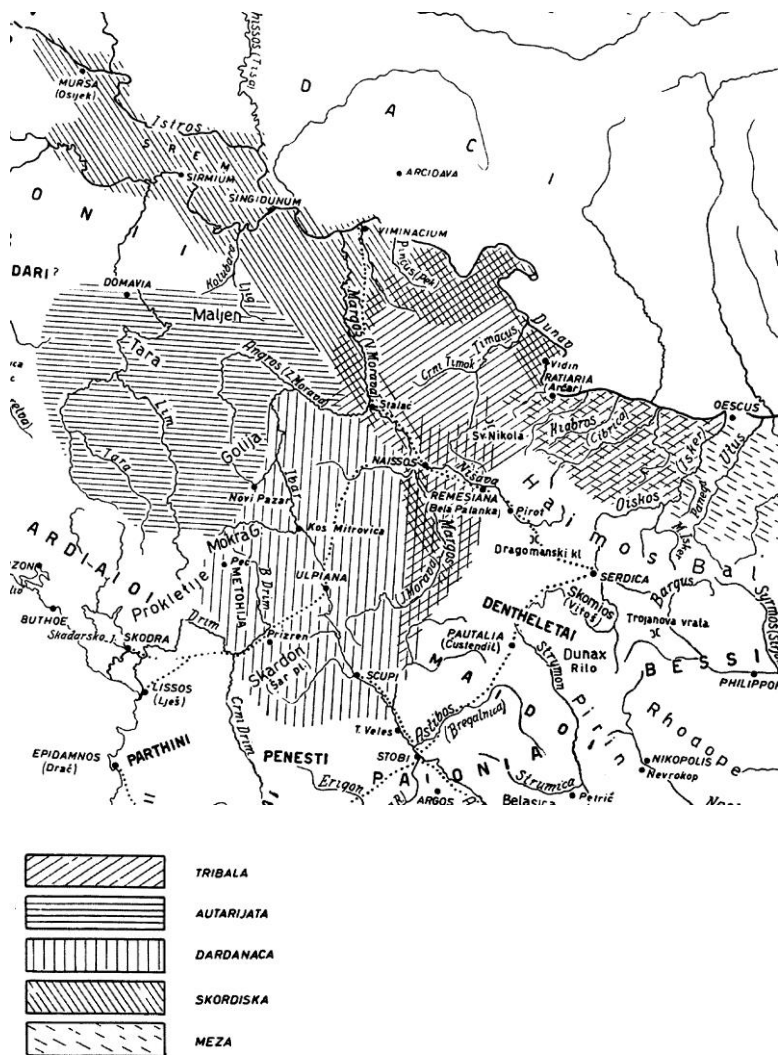
некропола се прецизно датује у период старијег гвозденог доба, тачније IX-VII век пре Христа.

Због недовољне истражености немогуће је са сигурношћу говорити о етничкој припадности носилаца културе млађег и старијег гвозденог доба на територији Сврљига, али је извесно према неким музеалијама Завичајне музејске збирке, да је једну компоненту засигурно чинило и становништво келтског порекла, чији се остаци опидума налазе на ободу села Галибабинац.

О најстаријим аутохтоним познатим становницима Сврљишке котлине можемо говорити и на основу списка историчара од најдавнијих времена. У време римских освајања ових области познато је да је у широј долини Тимока живело племе *Timachi* које антички писац Плиније средином II века после Христа помиње као једне од становника римске провинције Меције, за коју каже да се пружала дуж Дунава од Паноније до Понта и да су у њој живели Дарданци, Целегери, Трибали, Тимахи, Мези, Трачани и дуж Понта Скити.¹³ Прва историјски позната етничка групација са овог простора су Трибали, а по мишљењу Плинија Тимахи су били један огранак овог некад много моћнијег племена. Читава Тимочка област као и знатно шира територија од Мораве до Искера је земља Трибала, на основу података које су о њима дали Херодот и Тукидит.

Сврљишка област као јужна Тимочка област у близини *Naissa* била је гранична сфера према Дарданији. Дарданци су допирали све до данашњег Књажевца, и у римско доба је по њима кохорта стационирана у Равни – Тимакум Минус (*Timacum Minus*), названа *Cohorsi Aurelia Dardanorum*.

¹³ Папазоглу, 2007, 53.

Територија средњобалканских племена у предримско доба по Ф. Папазоглу

На северу је тадашња територија Трибала била под притиском Скордиска, келтског племена које се спуштало дуж Дунава и као клин дуж Мораве запоседало и околину Ниша. На североистоку границе земље Трибала биле су територије племена Меза, које је након римских освајања и стављања ових области под римску управу дало име новоформираној провинцији Мезији (Moesia), за време Августове владавине око 15. године после Христа. Касније је ова провинција у време Домицијана подељена на две провинције, Горњу Мезију (Moesia Superior) у чији састав улази и данашња Тимочка крајина, и Доњу Мезију (Moesia Inferior). У каснијој Палеовизантијској епохи читава Дакија је у саставу префектуре Италија која се дели на пет провинција. Сврљишка област припада провинцији Дакија Ратиарија, Прибрежна Дакија (Dacia Ripensis).

О Трибалима постоји више помена у различитим историјским временима. Први трагови о њима воде у XIII век пре Христа а прво познато помињање је од Грка када су међусобно ратовали. Хекатеј пише о Трибалима крајем VI века пре Христа а потом их спомиње Тукидид 429. године пре Христа. Помињу се и 376. године пре Христа када су извршили поход на Абдеру. Трибали су често упадали у Македонију коју су пљачкали. Познато је да је Филип Македонски освојио земљу Трибала 339. године, да их је поново делимично покорио 344 – 343. године а да их је његов син Александар Велики коначно покорио и заувек обуздао 335. године пре Христа. Птоломеј Лаг каже да је земља Трибала тамо где је Александар у походу на Илире и Трибале избио на Дунав. Опадање моћи Трибала уследило је са нападима Аутаријата са запада и потом келтских Скордиска, који дуж Мораве продире до ових простора и ђердапског Подунавља.

О широј етничкој припадности Трибала има опречних мишљења. Нова историја сматра да нису блиски ни Трачанима нити Илирима, већ да су посебан народ, најближи Мезима.

Да палеобалканско племе Timachi припада скупини Трибалских племена доказује и досадашње лингвистичко истраживање Трачке и Трибалске језичке грађе. Оскудној језичкој заоставштини Трибала без писаних трагова припадају неки хидро-

ними, међу њима и Timachus са територије која се може сматрати Трибалском.¹⁴ Име Тимока (по Птоломеју Τιμοκον) као и по мишљењу неких истраживача, указује на топоним Тамна вода – Црни Тимок.¹⁵ Ова лингвистичка грађа је омогућила да се утврди посебан „дако–мизијски“ језик и да се Трибали и Дарданци сврстају у „Дако–Мизијце“, као и да се претпостави њихова сродност са Панонима на северу и Пеонцима, Македонцима и Грцима на југу.¹⁶ Наласци металних предмета и керамике из трибалских гробова у Љуљацима, Шумадија, у којима су по Срејовићу сахрањени припадници елитне трибалске заједнице, такође указује на њихову етничку припадност. Посебност погребних ритуала говори, да је овај највећи и најмоћнији народ из средишње области Балканског полуострва посебан палеобалкански народ близак Мезима, Дарданцима и Дако–Готима. Почетна ископавања на поменутој некрополи Сигнал – Палилула за сада омогућавају да се уочи сличност у обичајима похрањивања личног оружја у гробовима ратника мушкараца, у Љуљацима са по два, а овде са једним копљем крај десне руке.

Пошто је новац добар показатељ привредног и друштвеног развика једне области, налази нумизматичког материјала са локалитета Стари Град и Облик указују да су становници овог краја упознали његову употребну вредност до III века пре Христа. Из овог и каснијег периода чести су налази македонског и грчког новца, а из II века преовладава новац Апологије и Дирахона. Новац је потицао из трговине, плачке или као плата најамничке војске Трибала у грчким и македонским земљама. Постоји податак да је Александар повео и трибалске одреде на поход у Азију, тада можда не као најамнике већ као савезнички контингент, али су тиме до новца могли доћи још крајем V и почетком IV века.

Римско освајање ових области везује се за почетак Августове владавине, а административно присаједињење царству 15. године пре Христа формирањем провинције Мезије. Покоравање

¹⁴ Ibid., 57.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Срејовић, 2002.

Дарданије и читавог Балканског полуострва ишло је у етапама кроз више ратних сукоба. Забележене су војне победе Скрибонија (од 75-73. године пре Христа) који у освајачком походу долази до обала Дунава, Марка Антонија, Марка Краса (од 29-28. године пре Христа).

Након освајања ових простора од Римљана, Трибали постају народ који по сачуваним изворима готово потпуно нестаје. Према Апијану, после дугих и исцрпљујућих ратова са Скордисцима, притиснути од Македонаца и Римљана, бивају протерани на исток. Међутим, име Трибала се ипак помиње кроз цео царски период, махом за простор ушћа Искера у Дунав.¹⁷ Што се тиче Тимаша, ова теза о сеоби Трибала не стоји, јер се и у IX веку помињу као један од народа Балканског полуострва. Лудовик Побожни, франачки император је приликом свог боравка у Херисталу 818. године примио поданике из целог царства. Између других је примио и изасланике Тимочана, при чему етногенеза тих Тимочана није тачно одређена. Према истом извору се и 819. године помиње народ Тимочана (Timocianorum populum).¹⁸

Познато је да су Римљани, да би ојачали границу према северу и спречили упаде Дачана и њихове продоре дуж Тимока на овом простору концентрисали јаке војне снаге, прихватајући и мобилишући домородачко становништво, поправљали и градили путеве и утврђења и доносили своју културу. Ничу нови утврђени градови, Kozli код Кожеља, Timasum Maius код Сврљига, у атару села Нишевца, и Timasum Minus код Равне. Поправљају се локални путеви и поред њих подижу кастели. Улога лимеса на овом подручју као и шире дуж Тимока је поред војног значаја имала и значај културног ширења према староседеоцима. Са легијама долазе регрути из различитих крајева империје који се утапају у домородачко становништво, а које чини претежан састав нових насеља. На то упућују налазци бројног новца малоазијског и афричког порекла. Део становништва се кроз дужи временски период притом романизовао.

¹⁷ Папазоглу, 2007, 51-53.

¹⁸ Гацовић, 2008, 73.

Романизација са римском културом доприноси да овај крај доживљава успон. Тимасиј Мајус са својом околином је могуће место рођена и два велика римска императора.

Према многим подацима, Клаудије Готски, Marcus Aurelius Claudius Gothicus (од 268. до 270) император и војсковођа, рођен је у околини Ниша, а претпоставља се да је ближе место рођења негде у области „високог“ Тимока.

За Сврљиг све више историчара везује и име оца Константина Великог и родоначелника ове римске династије, Констанција Хлора, Flavius Valerius Constantius (од 305. до 306), који је у свом родослову тврдио да је по мајчиној линији унук Клаудија II.

Велике сеобе током којих су вршене знатна померања народа на овим просторима забележена су још од II века после Христа, као један од значајних покрета у историји Европе. Оне су и на овом простору истовремено значиле распадање римских цивилизацијских вредности, али и обнову и стварање нових. Варварска племена незадрживо продиру преко Дунава: Хуни, затим Готи, а са поделом царства на Источно и Западно и покушајем Византије да обнови његову стару славу, долази до навале Авара и Словена у VI и VII веку. Балканско полуострво преплављује словенски елемент и словенски језик уместо латинског и грчког који су нестајали. Власи сточари су се измешали и асимиловани су од многобројнијих Словена.

Тимасиј Мајус у долини Тимока је после таквог једног упада престао да постоји, на шта указују сви археолошки артефакти, посебно нумизматички материјал са овог локалитета. Град и војни логор нису обнављани после катастрофалног страдања крајем IV века, вероватно после готских освајања.

Град Сврљиг је остао на високој стени и даље на путу свих освајача, који су нападали стратешки важнији град Ниш и делио његову судбину. На основу познатих разарања Ниша, са сигурношћу можемо претпоставити како је прво велико разарање доживео од Хуна 441. године, када Хуни освајају град Ниш и све тврђаве у околини. Обновљена утврђења бивају поново освојена и разрушена у нападу удружених Хуна и Гота шест

година касније. Готски пљачкашки походи забележени су и пре тога, почев од 388. године па све до 483. године, када се са њима помињу и народи који су им били на путу, Германи и Словени.

Нова велика обнова се десила у време Јустинијана 535. године када је обновљен Ниш и око 40 утврђења у околини. Према расположивом археолошком, пре свега нумизматичком материјалу, у овом крају тада долази до обнове града Сврљига и тврђава у селима: Грбавче – Градац, Гулијану – Градац и Лабукову – Градац. Сврљиг тада носи грчко име *Timatochium*. У VI обновљени град бива често разаран, почев од 540. године када је освојен од Бугара, да би касније прелазио из руку једних у руке других господара. Забележен је упад Словена 571. и 578. године, Авара 583. као и 595–596. године. Старим *Тимочким путем* изграђеним под Тиберијем у првој деценији I века, до зицина Града долазе и Словени који заједни са Аварима освајају ову област 612 – 615. године. Забележено је да су тих година масовно дошле избеглице из нишког краја у Солун. Занимљив је и податак да током бугарских освајања 818. године Тимочке области, део Тимочана, сада скупина словенизираних Тимаха и колонизованих Словена, бежи у Славонију, а одатле их Лудвиг Побожни (814 – 840) сели у западну Босну, Лику, Крбаву и Гацко, где чак оснивају и своју самосталну кнежевину. Током 1064. године забележени су напади хорде Уза. У XII веку долази до честих смена Византије, Бугарског царства, Угарске и Немањичке Србије, чиме се још више указује на Сврљиг као значајно гранично подручје. Званично је први пут био српски када га Немања осваја 1182. године, да би то престао да буде после Косовске битке, са падом Ниша под турску власт 1386. године, када Мурат I осваја и ове области. О турском освајању Града Сврљига постоји запис на црквенословенском језику. Тада је Сврљиг имао велику духовну, културну и административну власт. Познати су остаци четири ранохришћанске цркве из оближње Бањице, када је Сврљиг је био епископско седиште и када су овде су настали Сврљишки одломци Јеванђеља из 1279. године.

Занимљиво је упоредити обичаје и веровања Трибала за које знамо на основу писања античких писаца, са истим каснијег словенског становништва сврљишке области. Ако одбацимо податак да је реч Трибал у V веку пре Христа код Атињана имала погрдан карактер у позоришним представама, остали подаци нам доста говоре о менталитету и карактерним особинама Трибала.

Посебно је истакнуто да су Трибали сложни као ниједан други народ и да је то био један од извора њихове моћи. Они се нису међусобно гложили, него су сложено иступали против спољних непријатеља.¹⁹ Очигледно је да је овде излишно правити било какву паралелу.

За нас је битнији други податак Аристотела. Он наводи да је код Трибала постојао суров обичај жртвовања оца, обичај убијања онемоћалих родитеља, Овај обичај је био забележен и код неких других варварских народа који нису водили седалачки живот, већ номадски, стално у покрету за стадима, а који је за старе и болесне био тешко издржљив. Зна се да Трибали и остала средњобалканска племена нису градила утврђене градине нити објекте за становање трајног карактера, што се потврдило и на нашим локалитетима. На локалитету Облик са кога потичу бројни налази покретног археолошког материјала, керамике и металних налаза од бронзе и гвожђа по коме се може одредити у период између VIII и I века пре Христа, нема трагова настамби. Не залазећи у проблем којим се више бавио С. Петровић, да ли је обичај убијања старих људи реалност или фикција, индикативно је да се овај обичај на овим просторима помиње и у V веку после Христа, као и да се одржало сећање на обичај убијања старих људи или **лапот** као народно предање до данашњих дана. Сима Тројановић²⁰ је описујући овај обичај код Срба све примере узео из Сврљига где је и снимљен документарни филм са овом темом.²¹

¹⁹ Срејовић, 2002.

²⁰ Тројановић, 1898.

²¹ С. Петровић, 1992.

Током археолошких ископавања Трибалских тумула међу разноврсним скупценим накитом знатно су присутне гривне са крајевима у виду змијских или змајоликих глава.²² Симболички је змија у директној вези са постојањем хтонског култа, култа претка и мртвих, инкарнација духа предака и тиме чувар огњишта. Завичајна музејска збирка поседује неколико фрагментованих наруквица од бронзе са овим мотивом, пронађених у околини Старог Града и на локалитету Калница. Симболика змије је још једна нит која се протеже до данашњег становништва некадашње „трибалске земље“.

Митска и магијска моћ змије²³ и змаја као њеног вишег стадијума,²⁴ који се и сада често налазе као декоративни елементи на предметима људске израде најчешће на преслицама, накиту и ћилимима у сврљишким селима добро је позната и описана.

Завичајна музејска збирка поседује већи број прстења из различитих историјских периода са ових простора. Чести мотив на њима су четири ока типа „птичје око“, односно круг са тачком у средини. Овај мотив се у литератури углавном повезује са словенским средњим веком као најомиљенији мотив.²⁵ Симболички четири ока имају вишеструко значење, у основи универзум и свеобухватност (четири стране света, четири основна елемента...) Завичајна збирка поседује прстење, али и фибиле, апликације са овим мотивом, са локалитета из различитих културних нивоа, што такође указује на континуитет становништва које их је израђивало и користило.

Овдашњи планински висови са обиљем разноврсне паше који се и сада истичу као потенцијал сврљишке регије, погодна клима и здрава вода определили су вековно становништво да се традиционално бави овчарством. У овој области људске делатности највише је етнофолклорних трагова најстаријих становни-

²² Срејовић, 2002, 248.

²³ С. Петровић, 1992.

²⁴ Богдановић, 2007.

²⁵ Јацановић, 1999, 197.

ка Сврљишке котлине.²⁶ Мноштво тих обичаја је проучено и објављено током дводеценијског рада Етно–културолошке радионице Сврљиг, као што су обичај овчарске славе, премлаз, Музи-груда, са пратећим магијским и обредним функцијама. Притом је романо-влашка лексика обogaћена српским речима, када је дошло до стапања романо-влашког и српског становништва. Ово становништво је језгро које се најтврдокорније држи старих обичаја, који потичу из праисторије Балкана.

Многи пресловенски топоними сврљишког краја и археолошки локалитети указују на старобалканско, касније романизовано становништво које им је кумовало, али и на многе поменуте народе који су овде краће или дуже боравили. Имена села и први званични попис становништва са ових простора из XV века (попис Видинског санџака) указује на суживот романо-влашког и словенског становништва. Оправдана је и претпоставка, да је део несловенског становништва дошао колонизацијом ових простора после емиграција након турских освајања. Емиграција и досељавања је масовније било са западног дела Сврљишке котлине која припадају *западној културној зони*, чији су становници одлазили у Шумадију и околину Београда, или су принудно исељавани у Турску. Досељавања су забележена са Косова, из Македоније и из пиротског краја.²⁷ Имена села из ове области су махом словенизована: Шљивовик, Сливје, Варош, Лалинац, Мечи До, Радмировац, Давидовац... Села источног дела Сврљишке котлине из *источне културне зоне* углавном у основи имају несловенски корен. Тимок је задржао своје несловенско име, али нас на старе становнике подсећа и брдо Балкан изнад Округлице, махале Грци у Бурдиму и Округлици, као и називи неких сврљишких села: Влахова, Лукова, Бурдима, Нишевца... Село Мерцелат тако на румунском има корен у називу *margelat* са значењем украшен, обавијен огрлицом. У Попшици топоним Царина - *tařina* – њива, ораница. Валуге, румунско *vale* – долина. Грамада, рум. *Gramada* – гомила камења. Локалитет Баљина става на Девици по личном имену Баља, рум. *Balea* – често лич-

²⁶ Голубовић, 1992, 174.

²⁷ С. Петровић, 2006, 101.

но име. Бучум, румунско *bucium* – пањ. Глама на рум. значи велико брдо, усамљен врх.²⁸ Познати лингвиста Н. Богдановић предлаже и објашњење топонима Периш од рум. *Peris* – Крушар, и Копајкошара као хибридни композит од рум. *Soraii* – покривен дрвеном крошњом, грањем и кошара - словенски стаја од пружа.

У контексту овде изнетих чињеница и теза је и запажање С. Петровића о културолошки конзервативнијем ставу према традицији, обичајима и архаичном говору становништва са простора *источне културне зоне*, иако је у обема културним зонама реч о преовлађујућем српском етносу.

Богата етнолошка, а последњих година и археолошка грађа са територије општине Сврљиг указује на непрекидни живот људи на овом простору од праисторије до данас, али и на старобалканско порекло стариначког становништва. На овом истом простору горњег и средњег тока Тимока, где су живели *Timachi*, касније су под Римљанима саграђени утврђени градови *Timasum Maius* и *Timasum Minus*, у средњем веку помиње се *Timocianorum populum* и сада живе Тимочани по мишљењу неких истраживача њихови словенизовани потомци, и да се то догодило тек након XI века.²⁹ Тимахи или Тимочани су само два назива аутохтоног народа, који је овде у најнеприступачнијем делу Тимочке крајине, без обзира на различите сеобе, држао до континуитета обичаја и традиције.

(Аутор текста је руководиалац Завичајне музејске збирке)

²⁸ Гацовић, 2008, 138-153.

²⁹ Живковић, 141-148.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. П. Голубовић
Ниш – Сврљиг, 1992. Културна историја Сврљига, књига II, Језик култура и цивилизација, Праисторија Сврљига, Просвета
Ниш и Народни универзитет Сврљиг
2. В. Филиповић
Ниш, 2008. Праисторијска налазишта у околини Сврљига, Народни музеј Ниш
3. В. П. Петровић
Београд, 2008. Дарданија у римским итинераима. Градови и насеља, Српска академија науке и уметности. Балканолошки институт
4. В. П. Петровић; В. Филиповић
Новооткривени остаци пута Naissus – Ratiaria и проблем убикације станице Timacum, Балканика
5. З. Калуђеровић; Н. Ђурић
Београд, Зборник 6-7, 1991. 9-18
6. Ј. Цвијић
Београд 1891. Преконошка пећина, Геолошки анали Балканског полуострва
7. Ј. Цвијић
Београд 1922. Метанастатичка кретања, њихови узроци и последице; Насеља и порекло становништва, књ.12. СКА – Београд
8. Ф. Хофман
Београд, 1882. Трагови праисторијског човека у Србији, Гласник српског ученог друштва
9. Ф. Папазоглу
Београд, 2007. Средњобалканска племена у предримско доба. Трибали, Аутаријати, Дарданци.Скордисци, Мези, Equilibrium
10. Д. Срејовић
Београд, 2002. Илири и Трачани. О старобалканским племенима, Српска књижевна задруга
11. С. Гацовић
Зајечар, 2008. Развитак. Континуитет романског и другог становништва тимочке зоне у светлу топонимистике
12. В. Ћоровић
Историја Срба, Зограф Ниш 2000.

13. Тибор Живковић
Јужни Словени под византијском влашћу, Београд, Историјски институт: Службени гласник, 2002.
14. С. Мачај
Грађа за монографију округа Књажевачког, Гласник СУД. Београд, 1866, свеска XIX, књ. II
15. С. Тројановић
Ватра у обичајима и животу спског народа, СКА СЕЗ, књ. XLV, Београд 1930.
16. С. Тројановић
Лапот и проклетије у Срба, Београд, 1898.
17. С. Петровић
Културна историја Сврљига, књига I, Митологија, магија и обичаји, Лапот, 335. Култна, магијска и митска моћ ствари и бића. Змије и веровање у змајеве, 316, Народни Универзитет Сврљиг – Просвета Ниш, 1992.
18. Н. Богдановић
Змијски језик југоисточне Србије, Српски дијалектолошки зборник LIV, Београд 2007.
19. С. Петровић
Културна историја Сврљига, књига VI, Успон Сврљига између два рата 1919 – 1941. Становништво, динамика миграције, грађевинска активност, Етно-културолошка радионица Сврљиг, Сврљиг, 2006.
20. Д. Јацановић
Етно-културолошки зборник, књига V, Етно-културолошка радионица Сврљиг, Сврљиг, 1999.
Елементи ранијих култура у народном стваралаштву источне Србије
21. С. Петровић
Етно-културолошки зборник, књига VI, Етно-културолошка радионица Сврљиг, Сврљиг, 2000.
Лапот – реалност или фикција
22. С. Петровић
Етно-културолошки зборник, књига XIII, Етно-културолошка радионица Сврљиг, Сврљиг, 2009.
Различита имена деце која се „врљају на раскреје“ у Сврљишкој области: Најден и Вук. Зашто?

ГАЈДЕ

У Сврљигу се већ неколико година одржава *Сабор гајдаша*. Познате су и тзв. сврљишке гајде, као посебан тип овог занимљивог инструмента народне музике. То је био повод да се осврнемо на неке речи у вези с њим.

У Сврљигу постоје речи: *гајде*, плуралиа тантум (имамо двоје гајде!), *гајдар* и *гајдарџија*, а нешто даље: *гајденица* и *гајдуница* (врста свирале, слична фрули). Како се види, гајдаш није у говору Сврљига, иако Сврљиг има *сабор гајдаша*, а не *гајдара*.

Постоји у Вуковом речнику и *гадљар*.

Већ спомињани „гајдар” гради се од основе *гајд-е*, а „гадљар” од основе *гадљ-е*. И једна и друга основа полазе од тур. *gayda*. Преобликовање основе у гадље Скок тумачи метатезом *гадје > гадље, с ослоном на *дупле*, које имају исто значење. (Р. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb 1971, стр. 544). Подсећамо да још један народни музичким инструмент има *-ле* (гусле), па нам се чини да би основа могла настати и подешавањем у правцу: *гуд-*, *дуп-*, *гајд-* > *гад-*. Развој облика с метатезом омогућава контаминацију: *гајде* > *гад -ј-е* и *гад-л-е* у: *гад-л-ј-е* > *гадље*.

Овде би се, не знамо с колико права, могло размишљати и о томе да ли се заиста ради од исте полазне позиције. Наиме, *гајде* и *гајдар* као да се наслањају на *gayda*, али за *гадље* можда постоји и други пут. У овом случају располажемо и глаголом *гадљати*, који не постоји за основу гајде (немамо: гајдати!). Шта ако „гадљати” значи: гаткати, голицати, гудичкати, тј. диркати надуту мешину и производити звуке који уз посебну веш-

тину гадљања постају свирка, на инструменту на којем се гадља, одакле онда и онај ко гадља постаје гадљар?!

Даља деривација, разумљиво, грана се од измењене основе (или од посебних основа?!). На једној страни: *гајдарџија*, *гајденица* и *гајдуница*, а на другој: *гадљање*, *гадљарова*, *гадљарски*, *гадљати* (према Вуку).

И *гајдар*, и *гадљар* образују се суфиксом *-ар* (лат. *-arius*).

Како видимо, музички инструмент начињен од бравље мешине, с додацима за производњу и модулацију звука, носи назив *гајде* и *гадље* (о творби в. напред), и представља балкански турцизам. Тај инструмент зове се и: *дипле*, што представља балкански грецизам.

И од ове основе имамо деривате, диплит „свирати у дипле” 2. „спавати чврсто” (Д. и Ж. Ћупић: Речник говора Загараца, СДЗб XLIV, Београд 1997), (можда због оног „*надуо се као гајде*”?), па и тамо где је познато само „*гајде*”. Наиме, у *Мањинцу* (тимочки говор), *скупљати сено*, *стављајући навиљке један на други* (дакле: *дуплирати*, што је изворно значење и у грчком и у латинском језику; *διπλός*, *diplos*, *duplex*), каже се „*дипли*”. И сам *навиљак сена* у неким говорима зове се *дипла* (Збира *дипле* па ји тура на плас – *Црна Трава*, по обавештењу књижевника Р. Стојановића).

Што се облика *гајдаш* тиче, литература (И. Клајн: *Творба речи у савременом српском језику*, 2, Београд 2003, стр. 69) наводи да се гради наставком *-аш*, као још неки називи за свирача „углавном само за народне инструменте (*хармоникаш*, *гајдаш*, *тамбураш*, *верглаш*, *фрулаш*, *оргуљаш* итд.).”

ЗОРАН ВУЧИЋ — ЧЕТИРИ ДЕЦЕНИЈЕ У СЛУЖБИ КУЛТУРЕ

Више од четири деценије песник Зоран Вучић налази се у служби културе и уметности Србије. Рођен у Околишту, селу свога оца, 1947, одрастао у суседном Бучуму, селу своје мајке, песнички живот отпочео је као сељак-песник (с групом коју су предводили Добрица Ерић и Драгиша Витошевић), радио као новинар листа *Задруга*, уредник часописа за село *Расковник*, да би радни век испунио у Културном центру у Сврљигу. Управо ту је дао максимум свога стваралачког труда и умећа, где годинама води манифестацију „Дани Гордане Тодоровић”. Ту је деловао као зачетник *Завичајне збирке књига*, којом би Сврљиг могао да се поноси, ту је годинама био у организационом тиму симпозијума *Традиционална култура источне Србије и суседних области*, и члан редакције *Етно-културолошког зборника*.

Зоран Вучић присутан је и културном животу Србије као учесник многих песничких манифестација, уметничких колонија, конкурсних жирија, као рецензент више књига из поезије, а понајвише као аутор кога радо објављују све редакције од локалних гласила до реномираних часописа у земљи, али и ван ње. Његове песме налазе се у садржајима двадесетак антологија и репрезентативних избора. И сам је аутор једне антологије песништва на дијалекту *Матерњи говор*. Последњих година активан је преводилац књижевних прилога са бугарског језика. Члан је Удружења књижевника Србије.

Зоран Вучић један је од покретача и главни уредник Часописа за књижевност, уметност и баштину БДЕЊЕ, који у Сврљигу излази од 2002. године (досад објављено 20 свезака). Преко БДЕЊА успостављена је духовна веза Сврљига и више стотина читалаца и десетина књижевника, преводилаца, културних и научних радника Србије и света.

За своје песништво Зоран Вучић је награђиван књижевним наградама, а недавно је добио и престижну награду „Раде Драинац”.

Остварио је завидну библиографију (види прилог) и обезбедио високо место у савременој српској књижевности. Књиге је објављивао у Нишу, Зајечару, Врању, Руми, Бору, Новом Саду, Лесковцу, Сарајеву, Софији, Београду... Литература о њему има више од сто библиографских јединица (види његову књигу *Стари и нови стихови*, стр. 101-106).

У многим књижевним срединама Србије Вучић је радо виђен гост, песник, сарадник... Редакција жали што то не може рећи и за сам Сврљиг, који му није могао, као стотинама других радних људи и службеника, обезбедити макар десетак квадрата стамбеног простора. Зоран Вучић, после пуног радног века испуњеног уметничким стваралаштвом и културним резултатом одлази разочаран јер није успео да постане житељ Сврљига! За Сврљижане као да није био довољно њихов. Заобилазила су га и домаћа признања. Многе људе у Србији, међутим, обрадовала би вест ако би општина Сврљиг макар на крају каријере уважила вредност и значај књижевника З. Вучића.

Своме пријатељу, сараднику, уреднику, књижевнику Зорану Вучићу Редакција часописа БДЕЊЕ, одаје колегијално признање, жели му мирне стваралачке пензионерске дане и сваку људску срећу.

У Сврљигу, 11. 9. 2009.

Редакција часописа БДЕЊЕ*

*Скромност З. Вучића није у свему сагласна са оценом изреченом у овој изјави, због чега је он молио да се не објављује ништа што личи на похвале. Редакција сматра да је све речено оправдано и – заслужено!

БИБЛИОГРАФИЈА ЗОРАНА ВУЧИЋА

Књиге

Према *Стари и нови стихови*, Ниш, 2009, стр. 99-100, где су дати шири библиографски подаци.

Књиге песама: *Пролази свет* (1976), *То прошло* (1980), *Европске промаје* (1984), *Књига четворице*, коаут. (1985), *Мисал и земља* (1986), *Досада* (1987), *У лице веку* (1991), *Слутње и спознаје* (1998), *Знаци из тамнине* (1999), *Рукопис који постоји* (2000), *Златници на ливади* (2005), *Врвина за небо* (2006), *У глуво доба* (2006), *Источно тројство*, коаут. (2007), *Стари и нови стихови* (2009).

Песме и записи: *Било и прошло* (1982), *Завештање* (1990).

Књиге за децу: *Сунчев друг – сунчев осмех*, коаут. (1987), *Време за игру* (2000), *Радовање и играње*, коаут. (2000), *Откривање тајне*, коаут. (2001).

Студије. *Сврљишки књижевни круг, II* (2005).

Превод. *Ћмен прозорец* (1996).

Приредио. *Берачи звезда* (1989), *Бугарска књижевност јучње и данас*, коаут. (1996), *Матерњи језик* (1998), *Сневања и бдења* (1999).

ПОСВЕТЕ

Редакција *Бдења* у част одласка уредника Зорана Вучића у заслужену пензију објављује ову панораму песама које су му посвећиване од више аутора током њиховог стваралачког познанства, суживота и сарадње.

Радослав Вучковић

ЗОРАН ВУЧИЋ

С Тресибабе сишла гора
трошној кући до прозора.

У дворишту исте куће
гнездо свило немогуће:

дивља крушка, дрен и леска;
запаљени свитац блеска.

Певац гласом у висину,
јагње пасе месечину.

Заискрила блага јавка
у очима оца Славка.

Са небеса светли лице
родитељке му Верице.

А од песме златни кључић
чува песник Зоран Вучић.

Обрен Ристић

НА ТРЕСИБАБИ

Зорану Вучићу

Као да се из Белога света,
на белим крилима анђeosким,
на Тресибабу враћаш,
у шуме завичајне
где си прво дивље воће кушао,
да чујеш глас оца Славка
последњи пут, можда.

Пробудиће те молитва
са Старе планине
и први снег што смерно покрива
очево огњиште.

Тескобно је свуда на овом свету,
брате Вучићу!
Само се наша Тресибаба
распрострла до неба
путевима Божјим широким.

(Из књиге *На истоку, у Србији*, Београд 2002)

Светлана Арсић

БИБЛИОТЕКАР СА ТРЕСИБАБЕ

Зорану Вучићу

Рекоше: данас неће доћи,
јер завејана Тресибаба,
ко жене одвећ љубоморне,
не пушта од кућног прага.

Хемингвеј, Хесе, Џојс и Кафка
шапућу брижно у библиотеци.
И пале ватре свога ума
у белој пустоши наши преци.

У ствари – свет је непроходан –
ал` читаоци то не знају.
Безбрижно крте листове стеру

и грабе пртином сви ко један.
Около мећава, ветрови лају,
и мудроме казују праву меру.

22.11.1988.

Виолета Јовић

О ПЕСНИЦИМА

Зорану Вучићу

Сви су песници усамљеници,
тумарају по небеском своду.
Вечито стоје на раскрсници:
да остану, одлете, ил` оду?

Са собом битку војују љуту,
повређују се, ране их боле,
док шћућурени негде у куту
гледају како се други воле.

Неки у вину топле душе,
погубе успут све своје снове.
Климаве куле дахом се руше,
немају снаге да граде нове.

Тек неког такне искрица среће,
обећа да га у стварност врати,
а песник тражи нешто још веће,
о чему може само писати.

(Из књиге *Љубичаста нит*, Београд 2007)

Хамид Исљами

ВЕЋА¹

Зорану Вучићу

Денеска има мгла
Све има мгла
Све је от мгла

Се чека веђа да свитне
Видефце бес кандиљче
Дождо² ка иљачи благе

Прс очи боцка
Жељка путој измешала
Утепује темнина бела

Се чека веђа да свитне
Дождољцу³ пут да кљикне⁴

(Из књиге *Девојке на коњу*, Приштина 1996)

¹ Муња

² Кише

³ Даждевњаку

⁴ Сине

Драган Симовић

DAS ABENDROT/EXODUS

Зорану Вучићу

безнађе светски бол
туга и самоћа
све ће једном проћи
тихо неосетно
(у неким мрачним
шумама балканским
заувек минуће твој јад
стихотворче)
о нашем очају
ништа неће знати
вечерњача што се у круг
вазда креће
све је већ прошлост
будућности нема
(es geht alles vorüber)
цветаће и даље
воћке по присоју
шумети зрела
жита у дну поља
али без тебе
али без тебе
(alles ist schon vorbei
mein lieber Junge)

(Из књиге *Круг вечерњаче*, Врање 1986)

Љубиша Рајковић Кожељац

МОЈА СЛЗА

Зорану Вучићу

Некад лојзе, ливада и њива,
Некад вочник, забран и градина,
А с`г боца, чич`к и коприва,
Парасина и моропутина.

Некад ижа, амбар и качара,
А кво је с`г од све тој остало?
На басамак кука жена стара,
А туј се је некада појало!

(Из књиге *Лепота ожиљака*, Иванград 1987)

Радиша Драгићевић

КАД ДОЈДЕ ВРЕМЕ

(Зорану Вучићу)

оће л да ни опросте за међе
за иструлели падли плотеви
или ће само да наберу веђе
наши дедеви и стари баштеви
мислиш ли кво ће ни рекну
какви смо ми тој домаћини
или ће само да се усекну
и прекрсте да л смо њини
ако је истин да они може
од онај свет да овам виде
овеј ледине овеј обложе
кој ће на очи да им отиде
оће л да ни опросте имање
за наша загасла огњишта
иако иза нас сем шкрабање

не остаде ама баш ништа
потру ни писмо млади греота
уз грман врљено прорасте рало
срину се њина тешка работа
какво је иза нас остало
баштину обрасал дивјак љиљак
муке се њине више не виде
бери си кожу на вр шиљак
кад дојде време там да се иде

Срба Митровић

ГРОБИШТЕ

За Зорана Вучића

Брег што уз цркву
Стрмо се диже,
Старо је гробиште.
Само још један
Камени крст
Горе на врху стоји,
Од времена рошав,
Сав у лишајевима,
Украшен пужевица,
А испод њега
У телу брежноме
Кост се уз кост роји:
То село је давно
Што тајом постоји:
Благослов Сићева.

Када уснимо
Бићемо сви скупа
Очарани вечношћу смрти.

(Из књиге *Лостина*, Ниш 1995)

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за БДЕЊЕ достављати у електронском облику (диск, дискета, e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Times New Roman, ћирилица, величина 12.

Посебне захтеве (латиница, *италик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

Поред електронске, доставити штампану и потписану верзију, с јасним ознакама посебних услова (види напред).

Радове слати на адресу уредништва БДЕЊА.

АДРЕСЕ

Издавачи:

Културни центар Сврљиг, Боре Прице 2, 18360 Сврљиг
(За уредништво БДЕЊА)
e-mail: kcsvrljig@sezampro.rs
bdenje_srg@yahoo.com

Књижевни клуб „Бранко Миљковић“, Дом културе,
19350 Књажевац
e-mail: obren@kul-tim.net

САДРЖАЈ

БДЕЊА

Слободан Стојадиновић	
НОБЕЛОВОМ КОМИТЕТУ	3
Борислав Живуловић	
МАТУРАНТСКО ВЕЧЕ	7
Радмило В. Радовановић	
УМИЈЕЋЕ ПЈЕСНИКА	32
Чедомир Љубичић	
ПОЕТЕСА И БРИЛИЈАНТИ	35
Љиљана Митровић	
НОЋ ТРЕНУТКА	44
Слободанка Митровић	
РЕТОРИЧКО ЧУЋЕЊЕ.....	51
Живко Аврамовић	
ПРИЗОРИ ИЗ ЗАВИЧАЈА	53

Дани Гордане Тодоровић 2009

Маша Прихотко	
НОЋ ЗАЧЕЋА	55
Милан Милутиновић	
ТУГА	57
Маја Милошевић	
ЛЕПШЕ ЈЕ ЋУТАТИ.....	60
Јасминка Надашкић Ђорђевић	
ОБИЉЕ.....	62

Обрен Ристић

Књажевачки песници, панорама

Миломир Обрадовић	
НЕСЛАГАЊЕ	66
Небојша Ђорђевић	
НОЋ ЗА ВРТОГЛАВЕ ПОТПЕТИЦЕ.....	70

<i>Петар Геров</i>	
ТУ ОЧЕКУЈУ НАШЕ СЕМЕ	72
<i>Далибор Филиповић Филип</i>	
ВИКЕНДАШИЦА.....	78
<i>Војислав Аранђеловић</i>	
САБЉА ДИЛАНДАРА.....	78
<i>Тамара Жиких</i>	
ЛЕПЕЗА	80
<i>Милијан Срејић</i>	
НИКАДА ОД МЕНЕ НЕЋЕ ПОСТАТИ	
ПЕСНИК	83
<i>Јелена Крстић</i>	
МИСАО.....	85

Фестивал културе младих СрбијеКњажевац, 2009

<i>Ратко Петровић</i>	
РАСТАНАК	86
<i>Јелена Јоргачевић</i>	
ПЕСМА КОЈА НАС ЈЕ НАПИСАЛА	85
<i>Слободан Јовић</i>	
О СМРТИ ЈЕДНА МИСАО.....	90

ТУМАЧЕЊА

<i>Славољуб Обрадовић</i>	
МОЗАИК ЉУДСКИХ СУДБИНА У РОМАНУ	
СУДБИНЕ МИРОСЛАВА ПОПОВИЋА.....	91
<i>Милијан Деспотовић</i>	
УДЕСНО И ЧУДЕСНО	105
<i>Драгана Живић Илић</i>	
ЉУБАВ И БИЉЕ	108
<i>Љубиша Рајковић Кожељац</i>	
ИЗВРСНО ЛЕКСИКОГРАФСКО ДЕЛО	112

Александра Јанић	
ЛЕКСИЧКЕ ПРИНОВЕ	
у <i>Бучумикама</i> Недељка Богдановића	116

ПОДСЕЋАЊА

Александра Јанић	
ЈЕДНОСЛОЖНИЦЕ У РИМИ ПЕСМЕ	
<i>SANTA MARIA DELLA SALUTE</i>	
ЛАЗЕ КОСТИЋА	119
Недељко Богдановић	
МИЉКОВИЋЕВА <i>УТВА ЗЛАТОКРИЛА</i>	126
Недељко Богдановић	
ИЗ ПОЕТСКОГ РЕЧНИКА	
ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ.....	134

БАШТИНА

Сретен Петровић	
ЗМИЈА У ОБИЧАЈИМА И ВЕРОВАЊУ	140
Радиша Драгићевић	
КУЛТНА МЕСТА МАЊИНЦА.....	151
Славиша Миливојевић	
СТАРИНАЧКО СТАНОВНИШТВО	
СВРЉИШКЕ КОТЛИНЕ.....	161
Недељко Богдановић	
ГАЈДЕ.....	179

ПОВОДИ

ЗОРАН ВУЧИЋ — ЧЕТИРИ ДЕЦЕНИЈЕ	
У СЛУЖБИ КУЛТУРЕ.....	181

УПУСТВО САРАДНИЦИМА	195
---------------------------	-----

ПОДСЕЋАМО
2009.

- **30 ГОДИНА ОД СМРТИ ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ**
- **75 ГОДИНА ОД РОЂЕЊА БРАНКА МИЉКОВИЋА**
- **100 ГОДИНА ОД ОБЈАВЉИВАЊА ПЕСМЕ *SANTA MARIA DELLA SALUTE***
- **620 ГОДИНА ОД КОСОВСКОГ БОЈА**
- **730 ГОДИНА ОД ПИСАЊА *СВРЉИШКИХ ОДЛО-МАКА ЈЕВАНЂЕЉА***
- **820 ГОДИНА ОД ПИСАЊА *МИРОСЛАВЉЕВОГ ЈЕ-ВАНЂЕЉА***
- **820 ГОДИНА ОД ПИСАЊА *ПОВЕЉЕ БАНА КУЛИ-НА***